

# **JÁRA CIMRMAN EN DE TSJECHISCHE NATIONALE IDENTITEIT**

Masterscriptie

Brecht Horemans  
Master in de Oost-Europese talen en culturen  
Major Centraal-Europakunde  
Universiteit Gent

Promotor: prof. dr. Eric Metz  
Augustus 2011





HUMOR NENÍ SMÁTI SE, ALE LÉPE VĚDĚTI  
Humor is niet lachen, maar beter weten  
- Vladislav Vančura



## Voorwoord

Het Tsjechisch heeft een spreekwoord dat zegt dat een meester niet zomaar uit de hemel valt – *žádný učení z nebe nepadl*. Kennis verwerven veronderstelt inspanning, en het schrijven van een scriptie doet een mens pas beseffen hoeveel waarheid daar inzit. Zo'n scriptie is trouwens ook maar mogelijk met de hulp van anderen, waardoor het zeker op zijn plaats is langs deze weg iedereen te bedanken die op welke manier dan ook heeft bijgedragen aan het ontstaan ervan. In de eerste plaats denk ik daarbij natuurlijk aan mijn promotor Eric Metz, die begrijpend reageerde toen ik de naam Jára Cimrman liet vallen, en daarop voorstelde om een vergelijking te maken met de *češství*. Op die manier kreeg het onderwerp van mijn scriptie vorm en kon ik iets onderzoeken dat ik zelf ook interessant en uitdagend vond. Bovendien stond hij geregeld pauzes Taal- tekstanalyse Russisch af voor goede raad en feedback.

Heel wat dank ben ik verschuldigd aan de mensen uit mijn directe omgeving, mijn vrienden en familie, die me meer dan ze zelf beseffen hebben geholpen door geïnteresseerd te zijn en me steeds aan te sporen in mezelf te geloven. Allereerst mijn lieve moeder voor haar luisterend oor en het nalezen, maar ook mijn zus en haar vriend. En mijn goede vriendin Mirte, die haar geweldige zelf was door mee te gaan naar Praag, me te helpen met kopiëren, en me te dwingen de moed niet te verliezen. Ook al mijn vrienden-medestudenten, voor de maaltijden in De Brug of avondjes samen die wel eens durfden uitdraaien op een gesprek over de thesis. Hoe dan ook was daar telkens veel uit te leren. En hoewel ze het waarschijnlijk nooit zullen weten, verdienen tot slot ook de bibliotheekbedienden van de nationale bibliotheek in Praag een woordje van dank. Ze waren elke ochtend opnieuw ongeloofelijk behulpzaam en enthousiast, en zonder hen was deze in het Klementinum verdwaalde buitenlander nooit op tijd aan zijn fotokopieën geraakt. Děkuji všem za pomoc!

Brecht Horemans,

Zoerle-Parwijs, augustus 2011



## Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Inhoudsopgave.....	7
1 Inleiding .....	9
1.1 Probleem- en doelstelling.....	9
1.2 Status quaestionis.....	10
1.3 Methodologie.....	11
1.4 Opbouw .....	12
2 Češství .....	12
2.1 Inleiding: over (nationale) identiteit .....	12
2.2 De waarde van de nationale identiteit in Tsjechië .....	15
2.3 De Tsjechische natie .....	17
2.3.1 Kulturnation versus Staatsnation.....	17
2.3.2 Vrijheid.....	19
2.4 Het image van de Tsjechen en zijn rol.....	21
2.4.1 De individuele Tsjech.....	21
2.4.2 De Tsjechische natie.....	23
2.4.3 De anderen .....	28
2.4.4 Het verleden .....	31
3 Jára Cimrman en de češství .....	35
3.1 Inleiding: Cimrmans populariteit.....	35
3.2 Jára Cimrman.....	36
3.2.1 Wie is Jára Cimrman?.....	36
3.2.2 Ontstaan .....	39
3.2.3 Ontstaanscontext, eigenheid en succes.....	40
3.3 Cimrmans češství.....	44
3.3.1 “Cimrman zijn wij” .....	44
3.3.2 Klein, maar van ons.....	47
4 Het toneelstuk Blaník en de češství .....	51

4.1	Achtergrond .....	51
4.2	De češství van Blaník.....	52
4.2.1	Thematiek .....	52
4.2.2	Concrete inhoud .....	53
4.2.2.1	Klein, maar van ons .....	53
4.2.2.2	“Cimrman zijn wij” .....	57
5	Conclusie .....	58
5.1	Cimrmans češství.....	58
5.2	Cimrmans populariteit.....	60
6	Bibliografie .....	62
7	Bijlagen .....	66
	Bijlage 1: Originele toneeltekst Blaník. ....	66
	Bijlage 2: Nederlandse samenvatting en plotbeschrijving Blaník.....	84
	Cimrman en de geschiedenis .....	84
	Defenstraties.....	85
	Quiz .....	86
	De Blaníklegende.....	86
	De ongelovige Vlasák .....	88
	Blaník, toneelversie van de historische mythe.....	88



# 1 Inleiding

## 1.1 Probleem- en doelstelling

In 2005 maakte de Tsjechische nationale publieke omroep, Česká televize, als spin-off van het BBC-programma *100 Greatest Britons* het programma *Největší Čech*<sup>1</sup> (*De grootste Tsjech*), waarin onder de kijkers werd gepeild naar wie zij de grootste Tsjech aller tijden vonden. De grote winnaar was Karel IV van het Heilige Roomse Rijk, gevolgd door Tomáš Garrigue Masaryk en Václav Havel. De winnaar van de eerste ronde van de officiële stemming was echter een zekere Jára Cimrman, die daarna door de organisatoren gediskwalificeerd werd. Op 27 januari citeert Reynolds (2005) in *The Prague Post* Martin Krafl, woordvoerder van Česká televize: “We’d like to stress that although viewers can vote for anyone, Cimrman can’t win because he’s not real.” Maar het programma was wel begripvol voor de teleurstelling van het publiek. Zo schrijft Reynolds: “Balloting ends at the end of January. Each of the top 10 finalists will be the subject of a 40-minute documentary, to be shown in May. Czech TV promised to include Cimrman in its final show, June 11, when viewers choose the final pecking order.”

Het lezen van zo’n artikel doet natuurlijk meteen een cruciale vraag rijzen: als hij *not real* is, wie is die Jára Cimrman dan wél? Een simpele zoektocht naar *Cimrman* via Google maakt bovendien snel duidelijk dat hij veel meer is dan *degene die bijna grootste Tsjech werd*. Je zou zelfs kunnen zeggen dat hij het middelpunt is van een hele *cultuur*: de bijna een miljoen zoekresultaten bevatten hyperlinks naar filmpjes op Youtube, krantenartikels, webpagina’s van musea, een theatergezelschap dat zijn naam draagt ([www.zdjc.cz](http://www.zdjc.cz)), en zelfs verwijzingen naar een film<sup>2</sup>. Het eerste doel bij het schrijven van deze scriptie zal zijn om dat fictieve *fenomeen* Cimrman grondig te onderzoeken: wat die cultuur inhoudt en waar ze vandaan komt. Daarbij zal ik zo veel mogelijk aandacht besteden aan de historische en maatschappelijke context. Aan het einde zal het dan mogelijk moeten zijn te verklaren waarom Cimrman zo populair is, en daarmee ook waarom hij bijna grootste Tsjech aller tijden werd.

Dat theatergezelschap, het Divadlo Jára Cimrmana (Jára Cimrmantheater) dat afkomstig is uit Praag, voert sinds 1967 stukken op die worden toegeschreven aan Cimrman en geeft zogenaamde lezingen over zijn vermeende leven en werk. Dit komt later nog uitvoeriger ter spraken, maar het kan al gezegd worden dat dat gezelschap de kern is van alles wat rond Cimrman gebeurt. De twee zijn als het ware onlosmakelijk met elkaar verbonden. In ieder

---

<sup>1</sup> Meer informatie over het programma is te vinden via de link <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/>.

<sup>2</sup> Kijk daarvoor op <http://www.imdb.com/title/tt0085748/>.

geval, bij het kijken naar hun toneelstukken – die allemaal op Youtube beschikbaar zijn – valt op dat de acteurs vaak verwijzen naar wat *češství* wordt genoemd. Ook elders, bijvoorbeeld in inleidingen bij uitgaven van hun stukken of in teksten over Cimrman zelf (zie m.n. Rut 2010; Smoljak & Svěrák 1987), wordt regelmatig gewezen op Cimrmans *češství*. Het *Česko-nizozemský slovník (Tsjechisch-Nederlands woordenboek)* van Máčelová-Van den Broecke en Spěváková (2005) geeft voor het lemma *češství* de definitie *het Tsjechisch-zijn*. Dezelfde term wordt echter door veel auteurs – zowel Tsjechische als Engelstalige, die hem meestal vertalen als *czechness* – ook in een ietwat concretere betekenis gebruikt als synoniem voor *Tsjechische nationale identiteit* (zie m.n. Holý 1996; Kosatík 2010; Pynsent 1994; Vlachová & Řeháková 2004, 2009). Het is in die betekenis dat ik de term hier zal gebruiken. De bedoeling is om eerst na te gaan welke opvattingen er bestaan over de Tsjechische nationale identiteit om daarna te bekijken hoe daarop bij Cimrman een allusie wordt gemaakt, of – om het met Reijnen (2008: 39) te zeggen – hoe Cimrman “[is] hinting Czech national identity.”

Oorspronkelijk was de opzet van deze scriptie om dat te onderzoeken in het fenomeen Jára Cimrman op zich, alsook in het hele oeuvre van het Divadlo Jára Cimrmana. Op die manier zou ik tot een soort van totaalbeeld kunnen komen wat de link tussen Cimrman en de Tsjechische nationale identiteit betreft. Het werd echter al snel duidelijk dat dat door de omvang van deze scriptie te veel van het goede zou zijn. Daarom hebben mijn promotor, prof. dr. Eric Metz, en ik besloten dat ik me zou beperken tot één toneelstuk, *Blaník*, omdat daarin het nationaal karakter duidelijk aan de orde is. De link met Cimrman zelf zal algemener gelegd worden; ik zal daarbij verwijzen naar de rest van het toneel, maar zonder de bedoeling om in die verwijzingen volledig te zijn.

## 1.2 *Status quaestionis*

Het vinden van bronnenmateriaal over Jára Cimrman of over de toneelstukken van het Cimrmantheater was een hele opdracht. Het meest van al waren kranten- en internetartikels voorhanden, die vaak echter geen reflectie gaven over het fenomeen Cimrman, maar een beschrijving van zijn fictieve bibliografie. Samen met de film *Jára Cimrman, ležící, spící (Jára Cimrman, liggend, slapend)* uit 1983 (geregisseerd door Ladislav Smoljak) en de teksten van de toneelstukken vormt die laatste categorie van artikels het primair bronnenmateriaal op basis waarvan ik de inhoud van het fenomeen Jára Cimrman onderzocht heb. Voor de toneelteksten heb ik beroep gedaan op een uitgave van 2010: *Hry a semináře. Úplné vydání* van Jára da Cimrman (i.e. Ladislav Smoljak en Zdeněk Svěrák). Alle gebruikte citaten uit het Cimrmantoneel komen uit die uitgave. Qua secundaire literatuur was ik aangewezen op een handjevol online krantenartikels en op de inleidingen bij twee uitgaven van de toneelteksten: één van de hand van Přemysl Rut (2010), de andere van Ladislav Smoljak en Zdeněk Svěrák (1987). Wat het stuk *Blaník* betreft heb ik bovendien een grote hulp gehad aan een interview uit 2007 van Vladimír Kroc met een aantal leden van het

Divadlo Jára Cimrmana. Dat maakte deel uit van de elfde aflevering van het radioprogramma *Podzim s Járou Cimrmanem (Herfst met Jára Cimrman; zender Český rozhlas 1 - Radiožurnál)*. Opnames daarvan zijn volledig via internet beschikbaar.

Bronnen over Tsjechische nationale identiteit waren er dan weer wel in overvloed, waardoor selectie de grootste moeilijkheid vormde. Ik heb geprobeerd me vooral te baseren op meer recente teksten, omdat die een des te uitgebreider overzicht kunnen geven en Jára Cimrman bovendien een relatief jong fenomeen is in vergelijking met discours over nationale identiteit. Het meest uitgebreide overzicht gaf *The little Czech and the great Czech nation: national identity and the post-communist transformation of society* van Ladislav Holý (1996). Hij analyseert eerst de verschillende discours over nationale identiteit om dan te kijken hoe daarop beroep werd gedaan tijdens de Fluwelen Revolutie en de Fluwelen Scheiding. Omdat hij bijna alle elementen bespreekt waarop ook bij Cimrman beroep wordt gedaan en daarin een goede structuur aanbrengt, was hij een dankbare bron voor mijn eigen structuur. De werken van Kosatík (2010), Pynsent (1994), Reijnen (2008), en het onderzoek van Vlachová en Řeháková (2004, 2009) waren daarbij de belangrijkste aanvullingen. Een stevige basis voor mijn structuur vond ik ook in een aantal artikels van Joep Leerssen en Manfred Beller over identiteit en imagologie.

### *1.3 Methodologie*

De eerste fase van dit onderzoek bestond eruit zo veel mogelijk informatie over Jára Cimrman, het Divadlo Jára Cimrmana en het toneelstuk *Blaník* te verzamelen om die dan daarna tot een gestructureerd geheel te verwerken. Bij de cultuurhistorische situering heb ik me hoofdzakelijk gebaseerd op Rut (2010). Een essentieel deel van de bronnen die ik daarvoor nodig had, zowel secundaire als primaire, waren echter niet via internet of in Belgische of Nederlandse bibliotheken te vinden, waardoor ik genoodzaakt was in januari de informatie die ik nodig had te kopiëren in de Národní knihovna České Republiky (Nationale bibliotheek van de Tsjechische Republiek) in Praag. Ook de tekst van het toneelstuk *Blaník*, die niet in zijn geheel op internet te vinden was, hoorde daarbij. De verzamelde uitgave van Ladislav Smoljak en Zdeněk Svěrák (1987) vond ik dan weer in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

Tegelijkertijd kwam het erop aan zoveel mogelijk goede bronnen over nationale identiteit te vinden en te selecteren, met in het achterhoofd een vergelijking met Cimrman. Het was noodzakelijk duidelijk af te bakenen wat ik onder nationale identiteit zou verstaan en welke informatie ik zou gebruiken. Een goede houvast was het vak *Aspecten van de Centraal-Europese (cultuur)geschiedenis* van prof. dr. Raymond Detrez, waarin heel wat aandacht werd besteed aan nationale ideologieën, de constructie van identiteit en de link tussen geschiedenis en cultuur. Op aanraden van prof. dr. Eric Metz heb ik ook veel hulp gehad aan de imagologie – de studie van beeldvorming over zichzelf en over anderen. Ik heb uiteindelijk

besloten me niet te beperken tot een concreet discours over nationale identiteit – zoals bijvoorbeeld dat in Palacký's geschiedschrijving –, maar een zo breed mogelijk beeld te schetsen dat alle elementen omvatte die ik nodig had bij de vergelijking met Cimrman. Anderzijds was deze scriptie beperkt in omvang, waardoor ik de elementen die ik had teruggevonden bij Cimrman en *Blaník* uitvoerig heb kunnen bespreken, maar sommige andere zaken minder nadrukkelijk aan de orde komen.

De laatste stap in het onderzoek was dan om die twee, Cimrman en de Tsjechische nationale identiteit, met elkaar te verbinden. Omdat ik hiervoor niet kon terugvallen op bronnenmateriaal – met uitzondering van bepaalde delen van Kroc (2007) en Rut (2010) – ging die laatste stap bijna volledig op basis van mijn eigen bevindingen. Ook de vertalingen van toneelcitaten heb ik zelf gemaakt, al dan niet met de hulp van het *Česko-nizozemský slovník* van Máčelová-Van den Broecke en Spěváková (2005), en van Gabriela Schlesingerová, onze taallectrice Tsjechisch.

#### 1.4 Opbouw

De scriptie is opgebouwd uit twee grote delen. Het eerste hoofdstuk (hoofdstuk 2) vormt het kader over nationale identiteit dat in de rest van het betoog kan worden toegepast. Het is daarom meteen ook het omvangrijkste. Na een algemene inleiding over identiteit die de structuur van het hoofdstuk moet aangeven, bespreek ik eerst hoe in Tsjechië de relaties tussen het individu en de natie, en tussen de natie en de staat worden opgevat. Daarna komt de inhoud en constructie van het nationaal zelfbeeld en het beeld van *de andere*, en tot slot ook de rol van het verleden ter sprake.

In de hoofdstukken drie en vier worden respectievelijk de doelstellingen over Jára Cimrman en het toneelstuk *Blaník* behandeld: eerst komt telkens een zo uitvoerig mogelijke bespreking, daarna volgt de vergelijking met de *češství*.

Aan het einde van het onderzoek zal er dan een conclusie worden geformuleerd over de relatie tussen de Tsjechische nationale identiteit en het fenomeen Jára Cimrman; concreet ook het toneelstuk *Blaník*. Bovendien zal het mogelijk moeten zijn een verklaring te geven voor zijn populariteit.

## 2 Češství

### 2.1 Inleiding: over (nationale) identiteit

Het doel van dit hoofdstuk is de Tsjechische nationale identiteit te onderzoeken: ik zal een antwoord proberen te formuleren op de vraag “what it means to be a Czech to those who describe themselves as such” (Holý 1996: 6). Leerssen (2007a) somt een aantal structurele

opmerkingen op die cruciaal zijn bij de studie van identiteit, zowel wanneer het gaat om persoonlijke identiteit als om groepsidentiteit. Bij wijze van inleiding en als houvast voor de structuur zal ik daar eerst een algemeen overzicht van geven om dan in de rest van het hoofdstuk te bekijken hoe het met elk van die punten afzonderlijk in Tsjechië gesteld is.

Ten eerste schrijft hij dat het woord identiteit teruggaat op het Latijnse *idem* (*hetzelfde*). Om die reden staat een identiteit eigenlijk voor de vergelijking die de gelijkheid van een ding met zichzelf weergeeft<sup>3</sup>. Hij zet dat om in de formule  $A = A$ , waarbij  $A$  het ding is. Natuurlijk heeft zo'n relatie van een ding tot zichzelf pas iets te betekenen wanneer ze wordt vastgesteld over een interval van verschillende momenten of functies (Leerssen 2007a: 335). Een uitspraak als *deze stad is dezelfde als deze stad* bijvoorbeeld heeft weinig waarde in vergelijking met de uitspraak *deze stad is (dezelfde als) de stad waar Kafka geboren is*. Het idee van permanentie en continuïteit, dat wil zeggen, “something remaining identical with itself from moment to moment” (Leerssen 2007a: 335), is daarbij belangrijk. Dat iets een identiteit heeft impliceert immers dat het identificeerbaar is, en dat gaat enkel als er een referentiepunt is: het verleden en onze herinnering daaraan.

Zo is het ook voor een collectieve identiteit. Holý (1996) en Pynsent (1994) zeggen dat een natie in nationalistisch discours steevast wordt ervaren als een natuurlijke entiteit, iets dat altijd heeft bestaan en ook altijd zal blijven voortbestaan, waarbij dus een gemeenschappelijk verleden een onvermijdelijke vereiste is: het verleden legitimeert als het ware de collectieve identiteit, zowel wat haar bestaan als haar concrete inhoud betreft. Leerssen (2007a: 336) voegt daaraan toe dat de emancipatie van kleinere groepen, bijvoorbeeld in de negentiende eeuw, inderdaad altijd de recuperatie of creatie van een geschiedenis met zich mee heeft gebracht. Herinneringsplaatsen, zoals musea, monumenten of literatuur, en in het bijzonder ook geschiedschrijving spelen daarbij een belangrijke rol (Hroch 1999). Een probleem voor de nationalist is dan natuurlijk wat er eerst was: of de geschiedenis de identiteit gemaakt heeft, of andersom.

Een tweede aandachtspunt is de grens van de identiteit. Bij Leerssen (2007a: 337) lezen we dat “the identity of a thing, person or group involves the impossibility of substitution. To identify oneself, e.g. by showing one's ‘I.D.’, is to prove that one is who one claims to be, to the exclusion of everyone else.” Op dezelfde manier gebeurt de identificatie van *deze stad* in de uitspraak *deze stad is de stad waar Kafka geboren is* juist door erop te wijzen waarom ze uniek is binnen de hele categorie van steden. Dat veronderstelt vanzelf een tegenstelling, impliciet of expliciet, tussen *deze stad* en alles wat niet *deze stad* is, tussen *eigen* en *fremd* (Leerssen 2007a: 337), ik en de ander (Holý 1996).

---

<sup>3</sup> Zie ook het *Oxford English Dictionary* (2011) bij het lemma identity: “1 The quality or condition of being the same in substance, composition, nature, properties, or in particular qualities under consideration; absolute or essential sameness; oneness. 2 The sameness of a person or thing at all times or in all circumstances; the condition of being a single individual; the fact that a person or thing is itself and not something else; individuality, personality.”

De grens tussen die twee is als een huid: ze sluit niet alleen het lichaam af maar voelt ook wat er buiten gaande is (geciteerd in Leerssen 2007a: 339), waardoor er constant een confrontatie is tussen binnen en buiten. Een gevolg daarvan is dat een identiteit voortdurend wordt geconstrueerd in vergelijking met *de andere*. Rusciano (2003: 366) noemt het “a negotiation of identity between a nation's Selbstbild and Fremdbild.” Bij Bartmiński (2009) lezen we ook dat we, bijvoorbeeld via humor, onze eigen grenzen afbakenen door bepaalde eigenschappen toe te schrijven aan anderen. Op dezelfde manier kunnen we die dingen die we absoluut niet willen zijn buiten onze eigen grenzen houden.

Daarmee hangt samen dat de grenzen van een (groeps)identiteit nooit volledig vastliggen maar verschuiven doorheen de tijd, net omwille van de invloed van buitenaf. Het is bovendien perfect mogelijk dat er verschillen ontstaan binnen een groep, zelfs afscheidingen. Identiteit kan dus door haar aard nooit een verklarende factor zijn voor de loop van de geschiedenis of bepaald menselijk gedrag (Leerssen 2007a: 340), hoewel dat in nationalistisch discours wel soms gebeurt.

Ten derde geldt die confrontatie niet alleen tussen binnen en buiten, maar ook binnenin. Volgens Leerssen (2007a: 337) impliceert groepsidentiteit immers dat de individuele leden in zekere zin hun onderlinge verschillen opgeven voor de collectieve afbakening van de groep tegenover de rest van de mensheid. Op die manier wordt groepsidentiteit volgens hem een evenwichtsoefening waarbij interne samenhang en externe onderscheidbaarheid het halen van interne diversiteit en externe gelijkenissen. De mate waarin dat gebeurt varieert ook doorheen de tijd en is afhankelijk van bijvoorbeeld politieke of economische factoren. Daarenboven kan iemand zich zonder problemen deel voelen van verschillende (groeps)identiteiten (Vlachová & Řeháková 2004, 2009), al is het maar omdat iets als een atomisch niveau van identiteit “at which people are of one mind and one soul” niet bestaat (Leerssen 2007a: 338). Hoe klein de schaal ook, zelfs binnen één individu kan er nog conflict en diversiteit zijn.

De laatste twee punten maken duidelijk dat een verwijzing naar een *wij* altijd kritisch moet worden benaderd met aandacht voor de historische tijdsperiode, de grootte van het territorium en de verzameling mensen die het beweert te bedekken (Leerssen 2007a: 341). Kosatík (2010: 7) vat samen dat “nationaal bewustzijn niet gegeven is door God of bepaald door de biologie. Het is een toestand van de geest: de natie is een kunstmatig product, broos en tijdelijk.”<sup>4</sup>

Een vierde en laatste opmerking gaat over de inhoud van de identiteit; over dat *Selbstbild* en *Fremdbild*. De imagologie, een deelgebied van de vergelijkende literatuurwetenschap buigt zich daarover door te onderzoeken welk beeld (ook wel *imago* of *image*) men van een bepaalde literatuur en in bredere zin ook cultuur heeft – zowel van die van anderen als van zichzelf. Een studie van de literatuur kan dan een methode zijn om dat

---

<sup>4</sup> “národní povědomí není dané Bohem nebo určené biologií. Je to stav mysli: národ je umělý výtvor, křehký a dočasný.”

beeld te achterhalen, maar ook de antropologie, discoursanalyse en de studie van nationalisme (Dyserinck 1988, 2002; Reijnen 2008; Van Gorp 2007). De term *beeld* bedoelt juister “the mental or discursive representation or reputation of a person, group, ethnicity or *nation*.” (Leerssen 2007b: 342; nadruk in origineel) Die representatie bestaat vooral uit morele of psychologische kenmerken: het discours kent eigenlijk een bepaald karakter toe, ook wanneer het over groepen gaat. Omdat images de neiging hebben de gang van zaken te vereenvoudigen en hun toevlucht te nemen tot clichés worden ze vaak beschouwd als een vorm van stereotypen (Leerssen 2007b: 343), eerder dan een volledig waarheidsgetrouwe weergave van identiteit.

Dat neemt niet weg dat ze, zoals identiteit *tout court*, veranderlijk zijn. Verandering betekent echter meestal niet dat een oud beeld vervangen wordt door een nieuw, maar dat verschillende beelden zich opstapelen. Als een gevolg daarvan bestaan images, zoals bijvoorbeeld dat van de Tsjechische natie, vaak uit een aantal lagen die elkaar in zekere zin tegenspreken, waarvan er dan dikwijls twee dominant zijn (Leerssen 2007b).

## 2.2 De waarde van de nationale identiteit in Tsjechië

Om te begrijpen in welke mate de identiteit van de natie het in Tsjechië haalt van interne diversiteit bespreekt Holý (1996) twee manieren waarop de relatie tussen een individu en de natie kan worden ingevuld: eerder individualistisch of eerder egalitair.

In het geval van individualisme kan de samenleving worden gezien als een heterogene verzameling van individuen, al dan niet onderverdeeld in subgroepen. Dat zijn dan de sociale klassen, geslacht en leeftijdsgroepen, locale gemeenschappen, grotere regio's enzovoort. De autonomie en heterogeniteit van de verschillende subgroepen worden in deze visie sterk gewaardeerd, omdat ze uiting moeten geven aan de autonomie van individuele personen (Holý 1996: 61). Aan de andere kant van het spectrum bestaan individuen enkel als een deel van het geheel – de natie – en is hun essentie eigenlijk datgene dat ze gemeenschappelijk hebben met het geheel. Hun gelijkheid staat sterk centraal, waardoor ze in een ideale situatie als het ware replica's worden van elkaar (Holý 1996: 61). Dat is ook de manier waarop de relatie tussen individu en natie in een nationalistische ideologie wordt geconceptualiseerd. Natuurlijk is hier snel de stap gezet naar intolerantie voor alles wat uitdrukking geeft aan individualiteit en afwijkt van de collectieve norm, dat is, wanneer afwijkingen als mogelijk gevaarlijk worden beschouwd voor het in stand houden van de collectiviteit.

Holý (1996) vindt dat dit egalitarisme – al dan niet in gematigdere vorm dan die van het nationalisme – diep geworteld zit in de Tsjechische cultuur en stelt dat de nationale identiteit om die reden de primaire groepsidentiteit is waarmee de Tsjechen zich vereenzelvigen. De oorzaak daarvan ligt volgens hem in 1620, omdat vanaf dan door de Habsburgse overheersing de grenzen van de sociale klassen min of meer samenvielen met de etnische grenzen (Holý 1996).

Een indicatie van dat egalitarisme ziet hij in de Tsjechische gewoonte om mensen niet enkel met hun naam aan te spreken, maar ook met hun beroep. En dat geldt niet alleen voor mensen van wie de maatschappelijke rol vaak op de eerste plaats komt, zoals dokters of politieagenten, maar voor iedereen. Het gebruiken van een naam zonder meer doet immers geen uitspraak over iemands status, sociale klasse enzovoort, en is dus eigenlijk een vorm van individualisme:

What this usage emphasises, however, is not one's role in the complex division of labour but the denial of individuation and the stress on identity deriving from category membership. It is an expression of the importance of the collective (in this case categorical) identity over the personal one. (Holý 1996: 63)

Holý (1996) vermeldt in dat opzicht ook Sokol, een organisatie voor gymnastiek die zich vanaf het einde van de negentiende eeuw over heel Tsjechië verspreidde en als een soort van forum openlijk een rol speelde in de verspreiding van het nationalistisch gedachtegoed. De vereniging organiseerde grote festivals waarbij en masse gymnastiekoefeningen werden gedaan<sup>5</sup>. Holý (1996: 63) noemt het beeld van al die mensen die als één geheel dezelfde bewegingen maken een perfecte gelijkenis van het beeld dat de Tsjechen van het begrip natie hadden (of hebben): “not a collectivity arising out of diversity but a collectivity of ideally homogeneous units.” Denk daarbij ook aan wat Tsjechische supporters wel eens scanderen bij (internationale) sportwedstrijden: “Kdo neskáče není Čech” (Wie niet springt is geen Tsjech)<sup>6</sup>.

Holý (1996: 182) brengt dat verder in verband met wat hij een mentaliteit van het midden noemt, die ook kenmerkend zou zijn voor de Tsjechische cultuur: “the guiding idea of Czech culture is the negative evaluation of the excess of one pole of [a] dichotomy over the other” Dat vindt volgens hem uitdrukking in zegswijzen als *čeho je moc, toho je příliš* (veel van iets is al te veel) of *všeho s mírou* (alles met mate), maar ook in de Tsjechische afkeer van alles dat te veel afwijkt van de gewone, natuurlijke gang van zaken.

De vraag of de nationale identiteit voor de Tsjechen effectief de primaire is maakt ook deel uit van het onderzoek van Vlachová & Řeháková (2004, 2009), die op basis van enquêtes onderzochten hoe de Tsjechische nationale identiteit werd ingevuld in 1995 en 2003. Ze vergeleken de belangrijkheid van de nationale identiteit in Tsjechië ten opzichte van een aantal andere collectieve identiteiten: beroep, ras/etnie, geslacht, leeftijd, religie, partij van politieke voorkeur, familiestatus, sociale klasse, en deel van het land waarin de respondent

---

<sup>5</sup> Foto's van die bijeenkomsten (zogenaamde *slety*) zijn te bekijken via de link <http://www.sokol.eu/COS/sokol.nsf/pages/historie-sletu-v-kostce-8414>, op de website van de huidige vereniging Sokol.

<sup>6</sup> Bekijk bijvoorbeeld volgend filmpje op Youtube, waarin ook effectief het hele publiek mee springt: <http://www.youtube.com/watch?v=j6uh6Uz9qSI>.



woonde. Nationaliteit<sup>7</sup> bleek echter pas op de vijfde plaats te komen, na beroep, familie, geslacht en leeftijd. Dat ontkracht met andere woorden volledig de stelling dat de nationale identiteit domineert. Holý (1996) kan gelijk hebben dat een gevoel van egalitarisme sterk aanwezig is in de Tsjechische cultuur, maar wat de belangrijkheid van de nationale identiteit betreft is het waarschijnlijker dat ze opkomt en weer afneemt samenhangend met “external events such as international political conflicts, state secessions, wars, accession to international organisations or supra-national entities, victories achieved by national sports teams, or living outside one’s country.” (Vlachová & Řeháková 2009: 260) In dat opzicht is het trouwens interessant dat de laatste grote anti-Sovjetdemonstratie na de occupatie van augustus 1968 uitbrak na een overwinning van het Tsjecho-Slovaakse nationale ijshockeyteam op het Sovjetteam in 1969 (Holý 1996: 73).

## 2.3 De Tsjechische natie

### 2.3.1 Kulturnation versus Staatsnation<sup>8</sup>

Om nader te bepalen waar de grenzen van de Tsjechische natie liggen en wie dus op haar identiteit aanspraak kan maken is het belangrijk een onderscheid te maken tussen twee mogelijke modellen voor hoe de natie kan worden opgevat. De relatie tot de staat is daarbij cruciaal.

Het eerste model is dat van de *Staatsnation*, waarbij lidmaatschap tot een natie bepaald wordt door het burgerschap in een bepaald land en het respecteren van zijn wetten en instellingen (Vlachová & Řeháková 2004, 2009). Kohn (1967) noemt dit concept van de natie westers, en beschouwt het als een associatie van mensen die binnen eenzelfde gebied wonen, onder dezelfde regering en wetten. Historisch gezien gaat dit model terug op de Franse Revolutie, waarbij het volk als een eengemaakt en ondeelbaar geheel streed tegen vroegere verdeeldheid in sociale klassen, religies, en regionale en etnische verschillen, zodat uiteindelijk een eengemaakte natiestaat kon ontstaan, dat is, een staat waarin één volk, de Franse natie, domineerde (Holý 1996).

Het tweede model, dat van de *Kulturnation*, vond zijn oorsprong in Duitsland als reactie op en in tegenstelling tot dat Franse model. Tijdens en na de Napoleontische Oorlogen werd immers duidelijk dat er geen politiek eengemaakt Duits volk was, zodat de natie bij haar constructie opgevat moest worden als een linguïstisch en cultureel, eerder dan een politiek geheel. Kohn (1967) noemt dit bijgevolg het oosters model, waarbij de natie een organische en op etnie gebaseerde gemeenschap is. “[It is] the product of the intellectuals who led the resistance to Napoleon in the countries east of the Rhine.” (Holý 1996: 50)

---

<sup>7</sup> Omdat sinds 1993 de Tsjechen hun eigen staat hebben en Tsjechië dus nu een zogenaamde natiestaat is, valt de nationale identiteit hier samen met nationaliteit. Op dat begrip natiestaat kom ik verder nog terug.

<sup>8</sup> Dit zijn de gebruikelijke Duitse termen. In het Engels spreekt men van een *cultural nation* en een *state nation*.

Holý (1996) schrijft dat de Tsjechen over het algemeen drie criteria hanteren om te bepalen of iemand tot hun natie behoort: geboren zijn in Tsjechië, Tsjechisch als moedertaal spreken en geboren zijn uit Tsjechische ouders. Velen zouden volgens hem ook benadrukken dat het nodig is de Tsjechische tradities en gebruiken na te leven en te respecteren, die daarenboven via de ouders worden aangeleerd. In ieder geval concludeert hij dat het tweede, culturele model is waar de Tsjechische natie op gebaseerd is. Dat wordt in zekere mate ook bevestigd door het eerder al vermelde onderzoek van Vlachová & Řeháková (2004, 2009). Zij besteedden ook aandacht aan het beeld van de natie: de culturele natie tegenover de staatsnatie. Ze schrijven dat in 1995 naast het spreken van Tsjechisch en het zich Tsjechisch voelen ook nog het respecteren van de politieke instellingen en wetten, en het hebben van Tsjechisch burgerschap belangrijk waren om iemand als een echte Tsjech te beschouwen, maar dat in 2003 het respect voor politieke instellingen en wetten moest inboeten en vervangen werd door het feit dat de respondent zijn hele leven al in Tsjechië had gewoond. Daarenboven blijkt uit hun onderzoek naar nationale trots (Vlachová & Řeháková 2004, 2009) dat de Tsjechen vooral trots zijn op hun natie wanneer het gaat om culturele prestaties, zoals in wetenschap en technologie, kunst en literatuur, hun geschiedenis, en in bijzondere mate ook wanneer het gaat over hun sportprestaties. De manier waarop hun democratie werkt en hun politieke invloed in de wereld, dingen die gezien worden als prestaties van de staat, scoren echter ook hoog. Dat doet Vlachová & Řeháková (2004, 2009) besluiten dat er geen heel strikte scheiding hoeft te bestaan tussen een *cultuurdimensie* en een *staatsdimensie*, maar dat de Tsjechen wel eerder neigen naar de culturele kant.

Bij Holý (1996) lezen we dat die twee modellen voor de natie ook aan de basis hebben gelegen voor twee verschillende vormen van nationalistische ideologie, die elk hun eigen historische rol hebben gespeeld: “the civic-territorial conceptualisation of the nation was not altogether absent among the Czech intellectuals of the nineteenth century, but the conscious building of the modern Czech nation during the national revival was informed by the ethnic-cultural model.” (Holý 1996: 50) Hroch (2004) legt verder uit dat de meeste intellectuelen in de eerste fase van de Tsjechische nationale wedergeboorte (*národní obrození*) enkel de bedoeling hadden van de Tsjechische etnische gemeenschap een natie te maken en voor een revival wilden zorgen binnen de (al dan niet federale) Habsburgse staat. Daarbij werd weinig of geen belang gehecht aan het feit dat ze geen eigen, onafhankelijke staat hadden. Essentieel waren de hervormingen onder Maria Theresia en Joseph II, de onderdrukking onder Metternich, en de Duitse culturele en sociale superioriteit als bindende factor voor de Tsjechischtalige gemeenschap, later natie. Hoe het ook zij, omdat de nationalistische ideologie tijdens de periode van de *obrození* steeds meer de samenleving doordrong – via onderwijs, literatuur en kunst, geschiedschrijving, of nieuwe disciplines, zoals etnografie – zorgde de nationalistische stroming ervoor dat het beeld van de natie als *Kulturnation* de hele

Tsjechische cultuur doordrong en die opvatting een vanzelfsprekendheid werd voor de gewone Tsjech (Holý 1996).

### 2.3.2 Vrijheid

Die twee types van naties hebben niet alleen twee soorten nationalisme gecreëerd, maar ook twee verschillende interpretaties van de belangrijkste functies van de staat. In een latere fase van de nationalistische beweging, toen men wel de wens begon te uiten een onafhankelijke Tsjechische staat te creëren, werd relevant dat in het beeld zoals dat tot dan toe was opgebouwd de Tsjechische natie altijd had bestaan zonder een eigen staat, als zuiver cultureel geheel (Holý 1996). Om de creatie van een eigen staat te verantwoorden

[was] the argument of the Czech political nationalism of the nineteenth century [...] that the nation's language and culture could be preserved only if it had its own state. The main function of the state was thus defined as the protection of the nation's vital interests and its continuous existence as a distinct cultural entity. (Holý 1996: 51)

Holý (1996) omschrijft dit als het principe van vrijheid van de natie: de natie kan zich pas vrij voelen wanneer ze in een staat woont die via politieke instellingen en wetten volledig haar belangen dient en haar beschermt, zodat ze ten volle zichzelf kan zijn. Een cruciale tussenstap om die vrijheid te bereiken is voor een nationalistische ideologie de creatie van de natiestaat: de natie vervat in haar eigen staat (Pynsent 1994). Volgens Holý (1996) was men echter in de praktijk niet altijd zo extreem: doorheen de Tsjechische geschiedenis had de staat altijd de volledige steun van de natie, zolang er maar voor haar belangen werd opgekomen – dat was zowel het geval tijdens de Eerste Republiek van 1918 als onder de regering van Dubček. Daarenboven is het steeds mogelijk geweest de nationale en individuele vrijheid met elkaar te verbinden: zoals eerder al gezien wordt door de neiging naar egalitarisme in bepaalde situaties de nationale identiteit voor de Tsjechen ook de primaire groepsidentiteit. Omdat het individu dan vooral gezien wordt als deel van het geheel, is de vrijheid van het individu ook die van de natie en kan er, om persoonlijke vrijheden te verkrijgen, gesproken worden in termen van de natie.

Hierbij moet opgemerkt worden dat het in eerste instantie niet gaat om specifieke vrijheden, zoals persvrijheid, de vrijheid van meningsuiting of om te reizen, maar om een veel diepere betekenis: “[it] is a prerequisite of one's identity and of the preservation of one's self[, ...] the basic attribute of a person and a condition of one's humanity.” (Holý 1996: 52-53) Het is de mogelijkheid tot de meest vrije persoonlijke expressie, voor zover die de vrijheid van anderen niet schaadt.

Holý (1996) en Křen (1992) leggen verder uit hoe in een bepaalde visie van het Tsjechische nationalisme de natie voor de eerste keer van haar vrijheid werd beroofd bij de

onderdrukking van de hussietenbeweging. Hus' religieuze hervorming wordt dan gezien als een beweging richting vrijheid van de natie, tegengehouden door de Duitsers.

Een tweede moment dat vaak wordt genoemd is de slag bij Bílá Hora van 1620. Sommige historici zien dat als het begin van drie duistere eeuwen in de Tsjechische geschiedenis omdat de macht van de Habsburgers in Tsjechië weer werd verzekerd en er een einde kwam aan de Tsjechische autonomie, onder andere door gedwongen rekatholisatie. Los van het feit of dat goed of slecht was werd er in ieder geval wel zwaar aan getild: zoals ik eerder al aanhaalde was de Duitse superioriteit over de Tsjechen inderdaad een bindende factor bij het ontstaan van het Tsjechisch nationalisme in de 19<sup>e</sup> eeuw. Hoe het ook zij, in deze visie kan de onafhankelijkheid van Tsjechoslovakije in 1918 makkelijk gezien worden als een herstel van de nationale vrijheid. Dat herstel werd dan weer ongedaan gemaakt bij de bezetting door Nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Belangrijk voor de rest van deze scriptie is ook hoe het met die vrijheid gesteld was tijdens de communistische periode. Holý (1996) legt uit hoe er een scherpe scheiding bestond tussen het private en openbare leven. Zeker vanaf de periode van normalisering na 1968 ontstaat er een soort van "as if state" (geciteerd in Holý 1996: 27): als we in het openbaar doen alsof we de ideale socialist zijn en alsof we nog geïnteresseerd zijn in de politiek, dan kunnen we achter gesloten deuren proberen er het beste van te maken. Uit angst voor zijn baan, levenskwaliteit, of de toekomst van zijn kinderen kon men niet anders dan te doen alsof men er zich had bij neergelegd. Havel (zie m.n. Van Den Heuvel & Renner 1978) noemt het een collectieve leugen, waarbij hij de mensen oproept als vorm van stil verzet te leven in eigen waarheid, dat wil zeggen, correct te handelen. Gewone mensen komen inderdaad niet tot openbaar verzet en de oppositie blijft beperkt tot enkele initiatieven (Holý 1996). Zelfs Charta 77 houdt het apolitiek (zie het eerste document van Charta 77, geciteerd in Van Den Heuvel & Renner 1978).

Maar dat betekent volgens Holý (1996) niet dat onder het communisme nationalistische gevoelens volledig verdwenen waren. De communistische regering werd volgens hem als de volgende vreemde overheersing ervaren, omdat ze niet de belangen van de natie diende maar eigen, Sovjet-Russische belangen, en omdat ze de mensen van hun vrijheid beroofde. Nationalisme was op die manier een basis voor de oppositie, die culmineerde in de omverwerping van het systeem.

Een bewijs daarvan ziet Holý (1996) in het feit dat de symbolen die in 1989 door de demonstranten werden gebruikt die van het nationalistisch discours waren, en dat de eisen en doelen van de betogers in eerste instantie geen concrete veranderingen waren in het politiek systeem, maar iets duurzams: vrijheid. Net omdat die eisen steeds opnieuw werden geuit was het mogelijk dat de demonstraties zo'n massaal karakter kregen, alsof de hele natie werd wakker geschut. Holý (1996: 52) citeert in het kader daarvan een demonstrant die zegt dat ze de wereld willen laten zien dat ze geen apen zijn: "a caged animal or an animal conditioned to

perform tricks at the whim of its master – the opposite of what a person is or should be: a free agent, certainly not caged and not reduced to a performing circus animal.” In deze sfeer zit ook het lied *Náměšť* van Jaroslav Hutka. Dat werd door een enorme massa demonstranten meegezongen toen hij het op 25 november 1989 speelde op het Letenská pláň in Praag, en uiteindelijk ook uitgezonden op televisie<sup>9</sup>. De tekst gaat over vrijheid, zoals de twee laatste strofen letterlijk zeggen:

Mchtig is een wapen, machtiger is het recht. Wat is het allermachtigst? Een oprecht woord.  
Groot is de aarde, water plonst op haar oppervlak. Maar wat is het allergrootst? Vrijheid van de mens.<sup>10</sup>

De val van het communisme kan dan gezien worden als de bevrijding van de natie. Sinds 2004 is Tsjechië lid van de Europese Unie, wat eveneens tegenreacties met zich mee heeft gebracht: er zijn er die de EU in zekere mate ook zien als beperking van de nationale vrijheid en daardoor kritisch staan tegenover te verregaande integratie. Eén van die zogenaamde eurosceptici is de huidige Tsjechische president, die verder nog uitvoeriger ter sprake komt.

## 2.4 Het image van de Tsjechen en zijn rol

*Malá, ale naše* (Klein, maar van ons) en *Malý český člověk, velký český národ* (De kleine Tsjech, de grote Tsjechische natie) zijn twee uitdrukkingen die vaak worden gebruikt om het zelfbeeld van de Tsjechen en de contradictie die erin vervat zit te beschrijven (zie m.n. Holý 1996; Masaryk 1990; Reijnen 2008; Sayer 1998). Abrams (2005) heeft het ook over de Tsjechische *malost* (kleinheid). Samenvattend kan gezegd worden dat “[the] Czech self-image combines pride with acceptance of own imperfections.” (Reijnen 2008: 25)

### 2.4.1 De individuele Tsjech

Een consequentie van het cultureel sterk aanwezige egalitarisme is dat iedereen die deel uitmaakt van het geheel gelijk is. Om zo’n gelijkheid vol te kunnen houden kan het een oplossing zijn toe te geven dat misschien niet iedereen overal heel goed in is, maar er altijd wel tenminste iets is dat elk op zich goed kan. Dat is in ieder geval wat de Tsjechen doen (Holý 1996: 72): er zou niemand zijn die speciaal uitblinkt. Het typische lid van de Tsjechische natie is *gewoon*. Het specifieke beeld dat daarbij gebruikt wordt is dat van de

---

<sup>9</sup> Het lied was oorspronkelijk geschreven om onder de titel *Krásný je vzduch* (Mooi is de lucht) gespeeld te worden als hymne van een *vrij* muziekfestival in Náměšť na Hané in augustus 1973. Omdat er te veel toegangstickets waren verkocht werd het festival in het kader van de normalisatie door de communisten verboden. Ter herdenking van die gebeurtenissen veranderde Hutka de titel in Náměšť. De symboliek van het lied was natuurlijk des te sterker toen hij het kon spelen in 1989 (<http://www.hutka.cz/new/html/minulost.html>).

<sup>10</sup> “Mocná je zbraň / Mocnější je právo / Co je nejmocnější / Pravdomluvné slovo // Velká je zem / Šplouchá na ní voda / Co je však největší / Ta lidská svoboda.” De tekst is samen met een opname te vinden op Hutka’s officiële website via de link <http://www.hutka.cz/new/html/texty2.html#náměšť>.

*malý Čech* (de kleine Tsjech), die staat voor alledaagsheid en normaal gezond verstand. Hij is natuurlijk wel nog ergens goed in: wat hij zeker niet tekort komt is intelligentie en bovendien is hij handig en bekwaam. Hij geeft zich volledig voor zijn werk, familie en vrienden, maar een held is hij niet (Holý 1996).

Holý (1996) merkt wel op dat wanneer aan Tsjechen gevraagd wordt hoe ze zichzelf zien, vaak ook vrij negatieve kenmerken uit de bus komen. Jaloersheid en afgunst zouden daarbij het vaakst genoemd worden, maar ook conformisme, geslepenheid, egoïsme en luiheid. Dat is eigenlijk ook niet zo vreemd, omdat al die eigenschappen gezien kunnen worden als pogingen om de veronderstelde gelijkheid te behouden door *overachievers* te vermijden. Hij verwijst verder naar een onderzoek over zelfstereotypen uit 1992 waaruit bleek dat 76 procent van de kenmerken die Tsjechen over zichzelf noemden negatief was. Als voorbeeld citeert hij een interview met Arnošt Lustig (Holý 1996: 75):

Škvorecký once explained some of the least pleasant traits of the Czech nature to me in the following way: when a Czech had a goat, his neighbour does not want to have one as well but rather wishes his neighbour's goat to die.

In dezelfde context passen deze twee moppen van de Tsjechen over zichzelf, die vaak terugkeren tussen zoekresultaten voor *vtipy o Čechách* (moppen over Tsjechen) in bijvoorbeeld Google. Bij (1) zijn er soms kleine afwijkingen, maar de pointe is steeds dezelfde:

(1) Komt een haas in Polen aan en zegt: "Ik ga alles van jullie plunderen." En de Polen: "Nee nee, ga maar ergens anders stelen!" Dus gaat hij naar Duitsland en zegt: "Ik ga hier alles van jullie plunderen!" En de Duitsers: "Ga weg. Er wordt hier niets gestolen!" Zo gaat hij dus naar Tsjechië en zegt: "Ik ga hier alles van jullie... verdorie, waar is mijn mandje?!"<sup>11</sup>

(2) Wat krijg je als je een varken en een bij kruist? Een kleine Tsjech – vlijtig, maar een zwijn.<sup>12</sup>

Mop (1) maakt van Tsjechië een land van dieven, een negatieve eigenschap, terwijl (2) ook goed het ambigue karakter van het beeld weergeeft. De laatste zin alleen (*Malý český člověk – pracovitý, ale svině*) geeft in Google meer dan elfduizend hits, wat op zich al iets zegt over de verspreiding van het zelfbeeld.

Holý (1996) zegt verder dat die negatieve stereotypen door Tsjechen zelf vaak niet benoemd worden als *malý Čech*, maar als *Čecháček*, het verkleinwoord van *Čech*. Het

<sup>11</sup> De gebruikte tekst is afkomstig van <http://ales.metlicky.txt.cz/clanky/52415/vtipy-o-cesich/>. Het origineel: Přijde zajíc do Polska a říká: "Já vám to tu vykradu." A Poláci na to: "Nene, jdi si krást jinam!" Tak jde do Německa a povídá "Já vám to tu všechno vykradu!" A Němci na to: "Běž pryč tady krást nebudeš!" Tak tedy jde do Česka a říká: "Já vám to tu .... sakra kde mám košík?!"

<sup>12</sup> "Co vzejde z toho, když se zkříží prase a včela? Malý český člověk – pracovitý, ale svině." Onder andere te vinden via <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2009051019>.

*Tsjechisch-Nederlands woordenboek* (Máčelová-Van den Broecke & Spěváková 2005) heeft inderdaad een apart lemma voor *Čecháček*. Bovendien zouden vele Tsjechen een expliciet onderscheid maken tussen de twee, waarvan de *Čecháček* dan enkel de negatieve eigenschappen bevat, aangevuld met intolerantie, wat zoals ik al eerder zei een gevolg kan zijn van extreem egalitarisme. Tot die categorie wil men dan natuurlijk zelf niet horen (Holý 1996).

#### 2.4.2 De Tsjechische natie

Een aantal auteurs (zie m.n. Abrams 2005; Reijnen 2008; Sayer 1998) schrijven dat dat beeld van *malost* niet alleen geldt voor hoe men het prototype van de individuele Tsjech ziet, maar ook voor de perceptie van de hele natie. Het werd geïntroduceerd door Tomáš Masaryk (Reijnen 2008), die in 1905 een essay schreef met de titel *Problém malého národa* (*Het probleem van een kleine natie*). Maar “throughout the twentieth century the perception and representation of the Czech nation as a small nation has been both exploited and contested.” (Reijnen 2008: 25) Het gaat bovendien niet zozeer om oppervlakte, en zeker ook niet om heel negatieve eigenschappen. Het gaat om macht en aanzien ten opzichte van de rest van de wereld, waardoor het probleem van vrijheid van de natie een belangrijke rol speelt. Milan Kundera (1986: 141) definieert de kleine natie als “eine [Nation], deren Existenz zu jedem beliebigen Zeitpunkt in Frage gestellt werden kann; eine kleine Nation kann verschwinden, und sie weiß es.”

Reijnen (2008) schrijft dat de Tsjechische obsessie met kleinheid terug te voeren is op het nationalistisch discours van de negentiende eeuw en František Palacký, die de Tsjechische geschiedenis als het ware reduceerde tot een strijd van de Tsjechen tegen de Duisters, waarbij een opleving van bepaalde Tsjechische vrijheden steeds werd teruggeduwd. Het gaat dan bijvoorbeeld over de hussietenbeweging en de onderdrukking ervan, of de slag bij Bílá Hora en de Habsburgse periode die erop volgde. Palacký's politiek doel was echter geen onafhankelijkheid, maar een Tsjechische natie binnen een Oostenrijks kader, wat perfect kon verdedigd worden met dat beeld van de kleine natie.

Reijnen (2008) schrijft verder dat hetzelfde beeld ook ter ondersteuning van andere standpunten kon worden gebruikt. Masaryk maakte er tijdens het interbellum immers bewust gebruik van toen hij als president moest zorgen voor een bestaansideologie voor zijn nieuwe Tsjechoslovaakse staat, die door de vele volkeren die ze huisvestte (Tsjechen, Slovaken, Duitsers, Roethenen, Polen, Hongaren en Roma) en door haar omvang eigenlijk helemaal geen kleine staat was. Hij promoveerde namelijk het idee dat kleine staten ook waardevol waren door de morele kwaliteiten die ze in hun kleinheid hadden kunnen ontwikkelen en daarom op hun eigen manier groot waren. Het ging wat Tsjechië betrof vooral om humanisme (menselijkheid, gewetensvolheid) en opvoeding (Reijnen 2008). Dat idee was trouwens ook al aanwezig in Palacký's geschiedenis van de Tsjechische natie, die volgens hem begint bij de

Oudslavische democratische geest (Holý 1996: 81). Masaryk roept verder de Tsjechen op om hun obsessie met kleinheid los te laten, en te vertrouwen op hun spirituele kracht en het humanisme van hun nationale tradities (Abrams 2005). In die context schrijft Masaryk (1990: 86) dat “een klein volk zal doen wat Palacký heeft gezegd: al zijn grote en kleine krachten verzamelen”<sup>13</sup>. Dan zou Tsjechië nog veel gaan betekenen voor Europa en de wereld, waardoor zijn bestaansreden iets van een missie krijgt: “de Tsjechische vraag is die van de hele wereld, niet enkel van ons.”<sup>14</sup> (Masaryk 1990: 88)

Masaryks nationale tradities van humanisme en opvoeding zijn volgens Holý (1996) uiteindelijk de tweede, contrasterende laag van het Tsjechische zelfbeeld kunnen worden. Met nationale tradities worden hier (historische) neigingen of attitudes bedoeld die de Tsjechen typisch vinden voor zichzelf als natie. Het beeld dat wordt gebruikt is dat van de *grote Tsjechische natie*: ondanks hun kleinheid zien de Tsjechen zichzelf als lid van een enerzijds democratisch, anderzijds goed opgeleid en zeer ontwikkeld geheel met een hoog cultureel niveau, dat op die manier van grote waarde is voor de rest van de wereld en dat in het verleden ook effectief geweest is (Holý 1996).

Deze nieuwe, tweede laag bleef niet beperkt tot het politiek discours. In heel wat wetenschappelijke teksten wordt het zelfs als een voldongen feit aangenomen. Een aantal historici legt bijvoorbeeld sterke nadruk op het idee dat Tsjechoslovakije tijdens het interbellum het enige democratische land in Centraal-Europa was, wat dan als een uiting van deze traditie wordt beschouwd (Křen 1992)<sup>15</sup>. Een ander voorbeeld is een onderzoek uit 1969 naar de sociale stratificatie van Tsjecho-Slovakije (zie Machonin 1969). In de inleiding wordt het beschreven als een klein Centraal-Europees land met een sterke traditie van spirituele cultuur en democratische politieke bewegingen. Ook zouden de Tsjechen bijzonder fier zijn op het geweldloze karakter van de Fluwelen Revolutie (Holý 1996), en wordt er wel eens op gewezen dat ze een volk zijn dat geen oorlog voert: “nee, wij Tsjechen voeren geen oorlog”<sup>16</sup> vertelt Jan Dítě, het hoofdpersonage van de film *Obsluhoval jsem anglického krále* (*Ik diende de koning van Engeland*), geregisseerd door Jiří Menzel en gebaseerd op de gelijknamige roman van Bohumil Hrabal.

Belangrijk is wel in gedachten te houden dat persoonlijke ervaring geen vereiste is opdat een traditie als zodanig wordt aanvaard: een bepaald fenomeen kan makkelijk gezien worden als basis voor een traditie, zelfs als niemand het effectief ooit heeft meegemaakt. Ook

---

<sup>13</sup> “Malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: sbírat všechny své síly a silky.”

<sup>14</sup> “Česká otázka je otázka celého světa, nejen nás.”

<sup>15</sup> Holý (1996: 79) gebruikt dat als bewijs dat zo’n image vaak niet de volledige waarheid weergeeft: “it is true that between the two world wars Czechoslovakia was the only country in Central Europe with a democratic political system, but the democratic form of government ended in 1938 following the surrender of the Sudetenland to Nazi Germany [...]. In its history since 1918, Czechoslovakia had enjoyed a democratic system of government for twenty years or at best twenty-three years. For more than twice as long [...] it has had a totalitarian form of government.” Maar zelfs de collaboratie met de nazi’s of de communisten verandert volgens Holý (1996) voor de Tsjechen niets aan de democratische traditie.

<sup>16</sup> “Ne, my Češi neválčíme.”



heeft de waarde van een gebeurtenis voor de traditie niet per se iets te maken met haar historische impact, maar is het het discours over de traditie dat de gebeurtenis selecteert en haar waardevol maakt (Holý 1996). “A tradition can be characterised as a text which is unquestionably accepted as valid and authoritative.” (Holý 1996: 80) Dat is anders dan bij het beeld van de *malý Čech*, dat in principe wel nog gebaseerd zou kunnen zijn op de persoonlijke ervaring van enkele individuen, die dan later gegeneraliseerd werd. Verder kunnen die tradities volgens Holý (1996) gezien worden als een ideaal, dat door zijn hoog positieve waarden het denken en gedrag van de mensen kan sturen, en na verloop van tijd ook werkelijk als bestaansredenen kan worden aangevoeld.

In het politiek getinte discours vanaf Masaryk werd afhankelijk van de context in wisselende mate gebruik gemaakt van het ene of het andere uiterste van het image. In de periode tussen het Verdrag van München en 1969 gebeurde beeldvorming over de Tsjechen volgens Reijnen (2008) vooral op basis van de eigenschap van kleinheid. Er bleef na de oprichting van het Protectoraat Bohemen en Moravië nog weinig over van de oorspronkelijke oppervlakte van Tsjechoslovakije, waardoor het land geografisch gezien ook letterlijk kleiner was. Abrams (2005: 109; nadruk in origineel) citeert ook Karel Dvořák, die zegt dat “the freedom of a small nation was sacrificed and the representatives of this small nation had no say in it. It was simply a *Diktat* of the great and powerful to the small and weak.” Reijnen (2008) vermeldt verder twee prominente politici uit die periode, Emanuel Vajtauer en Emanuel Moravec, die de mogelijkheid van een grote Tsjechische rol in de internationale politiek na de Tweede Wereldoorlog laag inschatten, en daarbij ook beroep deden op het beeld van de kleine natie. Een uitzondering was Edvard Beneš, die president werd van Tsjechoslovakije in 1945 en het land als een brug zag tussen Oost en West: “the bridge hints at a small, but crucial connection between two distant elements and that reminds of pre-war Masarykian constructions.” (Reijnen 2008: 38; zie ook Pynsent 1994: 179) Die metafoer doet trouwens ook denken aan de al genoemde mentaliteit van het centrum, die Holý typisch vindt voor de Tsjechische cultuur.

Tussen 1969 en de val van het communistisch regime werd beroep gedaan op beide lagen van het Tsjechische zelfbeeld, maar was zijn gebruik wel beperkt tot de dissidentie en de onofficiële cultuur, die vaak de rol vervulde van vrijhaven voor diegenen die het niet eens waren met het regime (Reijnen 2008: 38). Het regime gebruikte immers een heel andere beeldentaal: die van het socialisme. Met in het achterhoofd het eerder al beschreven gevoel van onvrijheid dat in deze periode sterk aanwezig was, is begrijpelijk waarom de Sovjetinvasie van 1968 door het tijdschrift *Dikobraz* in een cartoon werd uitgebeeld als een klein meisje dat wordt benaderd door haar vijf grote broers, die elk een mes in de hand hebben (Reijnen 2008: 40). De mislukking van de Praagse Lente werd immers door velen ervaren als verraad van de landen van het Warschaupact (Long 2005), als gevolg waarvan de Tsjechen, na een opleving van hun vrijheden in 1968, nu gedwongen werden een klein meisje

te blijven. Andere auteurs echter, onder wie Václav Havel (1990: 192-193; nadruk in origineel), benadrukken dat er ondanks alle beperkingen in vrijheid met de Tsjechische hang naar cultuur nog steeds niets veranderd was:

Veel schrijvers, mezelf inclusief, trokken, wanneer zij keken naar wat er na 1968 met de Tsjechoslowaakse cultuur gebeurde, de vergelijking met een kerkhof. Maar ik moet toegeven dat er, toen ik deze vergelijking onlangs weer eens tegenkwam, iets in mij in opstand kwam. [...] De vergelijking gaat zeker helemaal op als men kijkt naar de houding van de regering op het gebied van de cultuur en haar *cultuurpolitiek*. Er wordt altijd wel iets verboden, nu zowel als toen [...]. Het regime gedraagt zich echt als een doodgraver [...]. Maar wat voor de macht geldt, hoeft daarom nog niet te gelden voor het werkelijke geestelijk potentieel van de gemeenschap. Hoe onderdrukt dit namelijk ook is, [...] op een bepaalde manier is dat potentieel nog steeds aanwezig. [...] Volgens mij getuigen veel meer dan alleen de honderden samizdat-uitgaven, de tientallen met de schrijfmachine getypte tijdschriften, [...] tentoonstellingen, seminars, concerten en andere evenementen hiervan [...].

[...] de confrontatie tussen de kerkhofplannen van hen die aan de macht zijn en deze niet te onderdrukken culturele honger van het levende organisme van de gemeenschap [...].

Meer naar de val toe heeft het image ook zijn nut bewezen voor het discours over Centraal-Europa, dat toen steeds uitdrukkelijker werd. De tradities van democratie en cultuur waren immers het middel bij uitstek om het geloof te kweken dat Tsjechië eigenlijk deel uitmaakte van Europa en het Westen, maar tegen eigen wil in werd kleingehouden door het Oosten. Milan Kundera (1986: 133) noemt het de *Tragödie Mitteleuropas*: “nach 1945 verschob sich die Grenze zwischen den beiden Europa mehrere hundert Kilometer nach dem Westen, und verschiedene Völker, die sich immer westlich gefühlt hatten, wachten auf und mußten feststellen, daß sie nun im Osten waren.” Op die manier legitimeerde het discours een Tsjechische terugkeer naar Europa van zodra het land niet langer deel zou uitmaken van het communistisch blok.

Over de situatie na de splitsing van Tsjecho-Slovakije in 1993 schrijft Reijnen (2008: 42) dat

being small and attaching a moral policy to it seems less attractive than it was in the nineteenth or early twentieth century Europe, even if the Czechs have found their way into a new Habsburg Empire in the form of the European Union. [...] Considerations] about the moral obligations of the small nation that helped the Czech nation and state great into the twentieth century may no longer be appropriate in a globalizing Europe.

Holý (1996) vindt dat er aan de andere kant wel nog gegrepen wordt naar de nationale tradities van democratie en cultuur, omdat zij de nationale identiteit een duw in de rug geven en een gebrek aan nationaal vertrouwen en solidariteit compenseren; zelfs nieuw leven inblazen. In die zin dat de tradities de ongelijkheden en conflicten negeren die sinds 1989

binnen de maatschappij zijn ontstaan – de natie staat immers ver boven het individu –, zijn ze ideaal om ervoor te zorgen dat de politieke doelen ook gezien worden als de doelen van alle Tsjechen. Het al vermelde onderzoek van Vlachová & Řeháková (2004, 2009) toonde inderdaad ook aan dat de Tsjechen in 1995 en 2003 nog weinig nationale trots hadden, dat wil zeggen, een positief gevoel tegenover de natie, maar dat die trots wel veel hoger werd wanneer het ging over culturele prestaties, en in grote mate ook over de werking van hun democratie.

Een goed voorbeeld is tot slot de huidige president Václav Klaus, die als euroscepticus in zekere zin ook nog beroep doet op (beide lagen van) het zelfbeeld. Hoewel hij voorstander is van economische samenwerking heeft hij heel uitgesproken commentaar op het Verdrag van Lissabon en de politieke integratie van de Europese Unie. Zo hield hij op 19 februari 2009 een toespraak voor het Europees Parlement<sup>17</sup>, waarin hij ten eerste de vrees uit dat, als ze haar huidige vormen van integratie aanhoudt, de EU niet zal kunnen volbrengen wat volgens de Tsjechen haar missie is:

The citizens of the Czech Republic feel that European integration has an important and needed mission and task [...]: removing unnecessary – and for *human freedom* and prosperity counterproductive – barriers to the free movement of people, goods, services, ideas, political philosophies, world views, cultural patterns and behaviour models that have been for various reasons over the centuries formed among the individual European states [...]. (eigen nadruk)

Hij gaat verder dat dat zeker ook voor alle andere lidstaten wenselijk is, maar dat “those who spent a great part of the 20<sup>th</sup> century without freedom and struggled under a dysfunctional centrally planned and state-administered economy [...] are more sensitive and responsive to any phenomena and tendencies leading in other directions than towards freedom and prosperity.” Tsjechië is een van die landen. Bovendien had hij in het Franse blad *Paris Match* een paar dagen eerder al Brussel vergeleken met het Moskou van het Warschaupact: “zoals ooit in de Sovjet-Unie worden ook in de EU beslissingen genomen die de lidstaten aangaan, maar waarin die lidstaten niet betrokken worden.”<sup>18</sup> Dit zou hij perfect kunnen ondersteunen met het beeld van het kleine bedreigde meisje dat tegen haar grote broers niets heeft in te brengen.

Ten tweede maakt hij in zijn speech van 19 februari ook verwijzingen naar de andere, positieve kant van het zelfbeeld:

---

<sup>17</sup> Een opname daarvan is in drie delen beschikbaar op Youtube: <http://www.youtube.com/watch?v=ZIMG1u6RUYY>, <http://www.youtube.com/watch?v=JTjHLDZzXNc> en <http://www.youtube.com/watch?v=HU0kNi-SNck>. Een volledige Engelse vertaling staat op zijn persoonlijke website: <http://www.klaus.cz/clanky/310>. Uit de Engelse versie komen ook mijn citaten.

<sup>18</sup> Tsjechische president Klaus vergelijkt EU met USSR. *De Standaard Online*, 20 februari 2009. Online beschikbaar via <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=b29230583090212>.

I've come here from the capital of the Czech Republic, from Prague, from the historic centre of Czech statehood, from one of the important places where European thinking, European culture and European civilisation has emerged and developed. I come as a representative of the Czech state, which has always, in all its various forms, been part of European history, of a state that has many times taken a direct and important part in shaping this history and which wants to continue shaping it also today.

Het idee dat Tsjechië *klein, maar van ons* is, is dus toch nog niet helemaal uit het collectieve bewustzijn verdwenen.

### 2.4.3 De anderen

In die zin dat de Tsjechen zijn wat de anderen niet zijn, zou het beeld dat de Tsjechen van zichzelf hebben dus bevestigd moeten worden door de kenmerken die ze aan de anderen geven. Het is inderdaad zo dat de beelden elkaars tegengestelde zijn. Bovendien zijn ook de beelden waarmee de anderen worden beschreven gelaagd, waardoor een reactie kan worden gegeven op elk afzonderlijk aspect van het zelfbeeld. Omdat de anderen diegenen zijn waar contact mee is of is geweest, zijn er in het Tsjechische geval een aantal anderen die steeds terugkeren. Degenen die voor Cimrman relevant zijn, zijn veelal ook diegenen die al ter sprake kwamen toen het ging over vrijheid: de Habsburgers, de Duitsers (van de Eerste Wereldoorlog en het Derde Rijk), de (Sovjet-)Russen, en tot slot ook de Slovaken. Daarbij is er meestal geen vaste een-op-eenrelatie tussen een bepaalde eigenschap en een bepaalde *andere*, maar wordt een set van kenmerken gebruikt die mits wat aanpassingen op iedereen kan worden toegepast.

De eerste groep eigenschappen die aan anderen wordt toegeschreven is domheid en onkunde, wat het zelfbeeld van intelligentie en hoge cultuur aanvult. Over de houding tegenover het communistisch regime bijvoorbeeld schrijft Holý (1996: 145) dat “the image of those in authority as blithering idiots was all-pervasive and an unceasing source of popular jokes.” Dat was niet alleen een manier om zich van het regime te vervreemden (Davies 1982) – zij zijn dom en wij niet, dus eigenlijk hebben we niets met elkaar te maken –, maar ook om de situatie draaglijker te maken. Holý (1996) vermeldt dat het Burgerforum (Občanské forum) van dat beeld gebruik heeft gemaakt door tijdens de Fluwelen Revolutie op straat opnames af te spelen van de secretaris-generaal die in slecht Tsjechisch met zijn partijsecretarissen spreekt. “The crowds of ordinary people who listened to this broadcast rolled with contemptuous laughter and in this act itself were displaying their own *kulturnost*<sup>19</sup>; the message was *Less cultured nations would shoot you; we laugh at you.*” (Holý 1996: 144; nadruk in origineel)

---

<sup>19</sup> *Kulturnost* wordt door Van den Broecke & Spěváková (2005) vertaald als *cultuurniveau*.

De vermeende domheid van het officiële beleid, de partij en ambtenaren, zoals de politie, werd vaak ook uitgedrukt met moppen:

A policeman asked two citizens to show their identity cards. He opened one of them and began to read with difficulty: "I-den-tity ca-rd". He then examined the second man's I.D. card and said "I-den-tity... You are brothers?" (geciteerd in Davies 1982: 394)

Waarom zijn KGB-leden altijd met drie? Eén kan lezen, de tweede schrijven, en de derde houdt die twee intellectuelen in het oog.<sup>20</sup>

Ook wordt de nadruk die wel eens gelegd wordt op de Fluwelen Revolutie als uiting van de nationale intelligentie en cultuur volgens Holý (1996: 152) versterkt door het feit dat de Tsjechen hun eigen revolutie vergelijken met die van de Roemenen, die bijzonder bloederig verliep, en die van de Polen en de Oost-Duitsers, waar het veel langer had geduurd vooraleer er iets veranderde – een blijk van hun onkunde –, of waar de mensen na het openen van de grenzen vooral voedsel hamsterden, terwijl de Tsjechen in eerste instantie naar de boekenwinkels liepen.

Een speciale positie wordt ingenomen door de Slovaken. Enerzijds wordt van hen het beeld opgezet van forse boerenkerels die op traditionele manier leven en die daarenboven onvolwassen en onervaren zijn. Ze zijn als het ware de kleine broer van de Tsjechen (Holý 1996), wat weer een bevestiging is van de Tsjechische culturele superioriteit. Volgende grap verschuift ook de kleinheid van het Tsjechische zelfbeeld naar de Slovaken, waardoor ze zelf *de groten* worden:

De Slovaken vervaardigen hun eerste atoombom en willen hem uitproberen. Ze beslissen hem boven de VS te laten vallen. Zo komen ze zeker te weten of hij in orde is of niet. Ze vuren hem af, wachten een dag of twee, maar er gebeurt niets. Dus monteren ze snel een tweede met bestemming Washington. Opnieuw gebeurt er niets. Wanhopig omdat het hun blijkbaar niet gelukt is sturen ze er nog een derde, weer naar de VS. Drie dagen gaan voorbij maar er gebeurt nog steeds niets. En zo belt president Gasparovic naar Busch en vraagt: "Wat is er, George, waarom reageren jullie niet?" "Fuck you Ivan! Wacht maar tot we jullie op de kaart gevonden hebben!"<sup>21</sup>

---

<sup>20</sup> "Proč příslušníci KGB chodí ve třech? Jeden umí číst, druhý psát a třetí ty dva inteligenty hlídá." Het origineel is afkomstig van de website [http://neviditelnypes.lidovky.cz/chtip-deset-nejlepsich-vtipu-komunisticke-ery-fqy-/p\\_zabava.asp?c=A080718\\_085325\\_p\\_zabava\\_wag](http://neviditelnypes.lidovky.cz/chtip-deset-nejlepsich-vtipu-komunisticke-ery-fqy-/p_zabava.asp?c=A080718_085325_p_zabava_wag).

<sup>21</sup> "Slováci vyrobí svoji první atomovou bombu a chtějí ji vyzkoušet. Rozhodnou se, že ji shodí na USA. Tak se určitě dozvědí, či byla v pořádku anebo ne. Vystřelí ji, čekají den dva a nic. Tak rychle smontují druhou s cílem Washington. Opět se nic neděje. Zoufalí, že se jim zřejmě nepodařila, tak pošlou třetí a opět na USA. Uběhnou tři dny a pořád se nic neděje. A tak prezident Gasparovic zavolá Bushovi a ptá se ho: "Co je George, proč neodpovídáte?" "Fuck you Ivan! Jen počkej až vás najdeme na mapě!" Origineel afkomstig van [http://vtipy.luksoft.cz/o\\_slovacich/atomova\\_bomba.php](http://vtipy.luksoft.cz/o_slovacich/atomova_bomba.php).

Anderzijds wordt volgens Gál (1992) Slovaakije geassocieerd met wat de Tsjechen *totalita* (*totalitarisme*) noemen. Daarmee wordt alles bedoeld wat niet *demokracie* (*democratie*) is, wat in de praktijk meestal neerkomt op fascisme, communisme, of ook separatisme. Holý (1996) legt uit dat bij de stichting van Tsjecho-Slovaakije in 1918 de meeste Tsjechen en Slovakken zich samen als één natie beschouwden, waarvan de Slovakken als een speciale tak binnen de natie hun ietwat afwijkende dialect als schrijftaal gebruikten. Het motief daarachter was veelal ook de herkenning door het buitenland te vergemakkelijken, maar dat neemt niet weg dat men elkaar voor de rest helemaal niet zo verschillend vond. In 1904 schreef Karel Kálal (geciteerd in Kosatík 2010: 9) bijvoorbeeld nog dat “een toerist er het gevoel heeft dat hij onder broers is.”<sup>22</sup> Tot 1938 veranderde daar niet veel aan, omdat door de grote Slovaakse achterstand van hun kant geen vraag kwam naar meer autonomie. Verandering kwam er wel toen de Slovakken in 1938 een eigen regering vormden en in 1939 onder nazibeschermt onafhankelijk werden. Na de oorlog werd opnieuw één staat gecreëerd, waarbij er steeds meer vraag kwam naar autonomie door de Slovakken. Zeker wanneer na 1989 duidelijk werd dat zij eerder voorstander waren van twee afzonderlijke staten, drong zich steeds meer het idee op dat er onderling toch grotere verschillen waren dan men aanvankelijk gedacht had. Op die manier begon men het Slovaakse naziverleden en alles wat in hun huidige samenleving nog deed denken aan de communistische periode te veralgemenen tot een intrinsiek Slovaaks totalitarisme: “in Slovakia, [...] totalitarianism driven out through the door returns through the window dressed up in “national costume.” (Gál 1992, geciteerd in Holý 1996: 112)

Anderzijds moet opgemerkt worden dat in de inleiding bij de mop over de atoombom het volgende gezegd wordt:

Onze *bratia Slováci*<sup>23</sup>, ons bijna zusterlijk Slavisch volk, zien er na jaren van samenleven in een gemeenschappelijke staat voor ons misschien zelfs niet uit als vreemden. Wat het zogenaamde nationaal karakter betreft is het mogelijk dat we geen wezenlijke verschillen tussen Tsjechen en Slovakken kunnen vinden. Het is daarom niet uitgesloten dat jullie je na het lezen van onze moppen over de Slovakken ergens in herkennen.<sup>24</sup>

Of die mening verder verspreid is dan enkel deze auteur is niet af te leiden. Het kan er echter wel op wijzen dat men de culturele verschillen al bij al nog niet zo groot vindt, en dat wat Gál in 1992 schrijft grotendeels ook te maken heeft met het politieke debat uit die periode over de toekomst van de twee staten. Het is waarschijnlijker dat het te maken heeft met verbazing en dat het iets is waar men vooral ook nog aan met wennen. Kosatík (2010: 41) besluit dat “de explosie van Slovaakse nationale emancipatiepogingen na 1989 de Tsjechen de grootste

---

<sup>22</sup> “[Turista měl] pocit, že je mezi bratry.”

<sup>23</sup> Slovaaks voor “Broeders Slovakken”.

<sup>24</sup> Die inleiding is te vinden via [http://vtipy.luksoft.cz/o\\_slovacich/](http://vtipy.luksoft.cz/o_slovacich/) en is volgens de disclaimer gepubliceerd in 2010. Het origineel: ““Bratia Slováci”, náš, téměř sesterský slovanský národ, se nám po letech soužití ve společném státě snad ani nejeví jako cizinci. Co se týká tzv. národní povahy, žádné zásadní rozdíly mezi Čechy a Slováky bychom neobjevili. Není proto vyloučeno, že se po přečtení našich vtipů o Slovácích v něčem poznáte.”

postnovemberverrassing heeft gebracht. Een oudere broer denkt steeds dat hij de jongere begrijpt, zelfs als hij misschien wel helemaal niet naar hem luistert.”<sup>25</sup>

Dat beeld van Slovaakse *totalita* is vergelijkbaar met wat volgens Davies (2005) een belangrijk kenmerk is van het beeld over de Duitsers. Zij omschrijft het als het Duitse militarisme, maar ook toewijding en wreedheid, wat volgens haar sterk tot uiting komt in de roman *De lotgevallen van de brave soldaat Švejk tijdens de wereldoorlog (Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války)* die Jaroslav Hašek net na de Eerste Wereldoorlog schreef. Dat beeld is volgens haar waarschijnlijk ontstaan in Frankrijk en als gevolg van de Eerste Wereldoorlog veel verder verspreid. Het is dus zeker ook niet beperkt tot alleen Tsjechië.

Denk wat de *totalita* betreft tot slot ook aan de vijf broers uit de cartoon van het tijdschrift *Dikobraz* die staan voor de landen van het Warschaupact. Ze worden voorgesteld als dominant en gewapend, en dus zeker niet als democratisch.

#### 2.4.4 Het verleden

Bij de constructie van een nationaal verleden is het voor de nationalist belangrijk die gebeurtenissen te selecteren die een afdoende verklaring geven voor de toestand van het heden en voor dat wat men beschouwt als zijn nationale identiteit. Het verhaal dat op die manier wordt geschreven heeft dus niets te maken met kritische geschiedschrijving maar is een constructie van de heersende elite, en past zich aan aan dat wat men veronderstelt te zijn – of wil zijn (Křen 1992). Omdat identiteit en het beeld daarvan veranderlijk zijn, is ook het verhaal veranderlijk. Bovendien kunnen door de vele veranderingen verschillende verhaallijnen en interpretaties naast elkaar bestaan, waarbij het verhaal niet noodzakelijk in zijn geheel door iedereen geaccepteerd wordt.

Aan de basis van al die interpretaties liggen volgens Holý (1996) twee verschillende manieren om naar het verleden van een natie te kijken. In de eerste wordt de natie gezien als het subject van de geschiedenis – het is de aard van de natie die heeft bepaald hoe haar geschiedenis eruitziet. In het Tsjechische geval wil dat zeggen dat de natie altijd een geschiedenis van democratie, humanisme en hoge cultuur heeft voortgebracht, en op die manier mee de Europese geschiedenis heeft gevormd. Wanneer dit niet het geval was, bijvoorbeeld onder de drie eeuwen van duisternis na de slag bij Bílá Hora, was dat te verklaren als de schuld van de anderen die de goede Tsjechische bedoelingen hebben geblokkeerd. Deze visie, die verdedigd werd door denkers als Masaryk en Palacký, hangt sterk samen met het idee over de vrijheid van de natie, waardoor ze nationalistisch genoemd kan worden (Holý 1996; Pynsent 1994).

De andere interpretatie ziet de natie als het object van de geschiedenis en is niet nationalistisch: de geschiedenis is altijd onderworpen geweest aan universele historische

---

<sup>25</sup> “A výbuch slovenských národně emancipačních snah po roce 1989 přinesl Čechům největší polistopadové překvapení. Starší bratr si vždy myslí, že mladšímu rozumí, i když ho třeba vůbec neposlouchá.”

krachten en maakt op die manier deel uit van de Europese geschiedenis, zonder dat ze er zelf ooit iets aan kan veranderen. Het is de geschiedenis die het nationaal karakter heeft gemaakt. Ook worden die dingen die de eerste visie ziet als anomalieën – de duistere periode bijvoorbeeld – verklaard als onderdeel van een bredere ontwikkeling. Deze visie werd aangehangen door Josef Pekař, die in debat ging met Masaryk: hij waardeert juist de slag bij Bílá Hora omdat erna volgens hem een periode van ongekende culturele en geestelijke bloei begon, zodat Tsjechië weer op dezelfde golflengte zat als de rest van Europa. Pynsent (1994) noemt deze tweede visie realistisch, de vorige idealistisch.

Ook andere gebeurtenissen kunnen op die twee manieren geïnterpreteerd worden. De Fluwelen Revolutie bijvoorbeeld kan gezien worden als uniek omdat ze het werk was van studenten, dissidenten en acteurs, en de natie zich op die manier zelf bevrijd heeft van het regime. Anderzijds kan de bevrijding gezien worden als een gevolg van de nieuwe internationale situatie (Holý 1996). Hetzelfde geldt voor de occupatie van 1968.

Wat alle interpretaties gemeenschappelijk hebben is dat er voortdurend wordt verwezen naar bepaalde historische figuren om de ene of de andere visie over het verleden en de daarmee samenhangende nationale identiteit te verdedigen. Zij staan als het ware symbool voor de hele natie en haar geschiedenis. Holý (1996) vermeldt een onderzoek uit 1968 dat nog eens werd overgedaan in 1992. Het wilde weten op welke historische personen de Tsjechen fier waren, wat twintig jaar later amper bleek veranderd te zijn. De namen die in 1992 werden genoemd waren – in volgorde van belangrijkheid – Tomáš Garrigue Masaryk, Karel IV, Edvard Beneš, Jan Hus, Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda, Jan Masaryk, Jan Žižka, Milan Rastislav Štefánik en Alexandr Dubček. In 1968 waren de eerste vier Masaryk, Hus, Karel IV en Komenský. Dat komt vrij goed ook overeen met de namen die terugkeren in het programma *Největší Čech (De grootste Tsjech)* van Česká televize.

Een belangrijke die hier nog ontbreekt is de Heilige Václav (Holý 1996). Hij is voor de Katholieke Kerk beschermheilige van Bohemen, en “one need only take a stroll through Prague to appreciate the importance which Czechs ascribe to [this figure]” (Holý 1996: 130): een van de belangrijkste pleinen van de stad, het Václavské náměstí (Václavplein), werd in 1848 naar hem vernoemd. Dat plein speelde een prominente rol bij de nationalistische demonstraties van de negentiende eeuw, vooral omwille van het standbeeld van Václav dat er al sinds 1678 stond. De Praagse Duitsers noemden het zelfs *Kravalenplatz*<sup>26</sup> (*Oproerplein*). Dat is ook de reden waarom het werd gekozen als plaats voor het nationaal museum. Het plein is makkelijk te linken aan het nationalisme, wat veel zegt over Václavs symbolische waarde (Holý 1996).

Václav was in de eerste helft van de tiende eeuw hertog van Bohemen. Tijdens zijn regeerperiode werd de politieke macht van de přemyslieden in de regio rond Praag verder

---

<sup>26</sup> Holý 1996 gebruikt die spelling zonder verklaring. In moderne Duitse spelling zou het *Krawallenplatz* moeten zijn.



uitgebreid. Het meeste feitenmateriaal over zijn leven moet echter gefilterd worden uit legenden, waarin de klemtoon vooral ligt op zijn vroomheid en martelaarschap. Hij werd vermoord door zijn broer Boleslav, waarschijnlijk omwille van zijn geletterdheid en nauwe banden met de geestelijken. Pynsent (1994) legt verder uit dat hij daardoor al snel als martelaar werd beschouwd en voor zijn belang en glorie geprezen, wat nog meer in de hand kon worden gewerkt toen in de tweede helft van de tiende eeuw in Praag een bisdom werd opgericht. Volkslegenden begonnen hem meer en meer te beschouwen als stichter en beschermer van de Tsjechische staat omdat hij alle Boheemse stammen had verenigd, ook al werd volledige dominantie over de naburige stammen pas na zijn dood bereikt (Holý 1996).

Vanaf de negentiende eeuw werd hij zo een handig symbool in de strijd voor een eigen staat. Holý (1996) schrijft bijvoorbeeld dat het comité dat in 1848 de petitie voorbereidde waarmee aan de keizer een vereniging van de Tsjechische kroonlanden werd gevraagd, later het Svatováclavský výbor (Comité van de Heilige Václav) werd genoemd. Het was aan de voet van zijn standbeeld dat Jan Palach zichzelf in 1969 in brand stak, en sinds 2000 wordt 28 september, het feest van de Heilige Václav, ook gevierd als de Tsjechische staatsdag, een nationale feestdag, zoals te lezen staat op de website van de Praagse Burcht<sup>27</sup>.

Een steeds terugkerende legende rond zijn persoon is die over de ridders van Blaník. Die vertelt dat Václav met zijn leger van hussietische ridders slaapt in de holtes van de berg Blaník ten zuidoosten van Praag. Wanneer de Tsjechen in allergrootste nood zijn, zal hij met zijn leger uitrijden om de natie te bevrijden (Toufar 2004: 287): “en de Heilige Václav zal op een wit paard en met een vaandel in de hand de Tsjechen leiden, en vreemdelingen en alle vijanden van het Tsjechisch koninkrijk uit het land verjagen.”<sup>28</sup> De oorsprong van de legende ligt waarschijnlijk in het feit dat de berg in vroegere tijden fungeerde als wachtpost, waarop ooit – in ieder geval al tijdens Václavs regeerperiode – iets van een vestiging heeft gestaan. Die vestigingen waren in de tijd rond de val van Groot-Moravië nodig om Bohemen te beschermen tegen invallen van de Hongaren, die ook Moravië in handen hadden. Salaba (1938) schrijft dat er naar alle waarschijnlijkheid in dezelfde periode een kleine Hongaarse ruitery moet geprobeerd hebben Blaník voorbij te rijden, maar nog net op tijd werd opgemerkt en door de ridders van de wachtpost werd verslagen. Tijdens of na de hussietische periode kreeg het verhaal een aanvulling: zoals het verhaal nu wordt verteld zijn het immers hussietische ridders die in de berg in slaap vielen.

Salaba (1938) concludeert dat er over de oorsprong altijd discussies zullen blijven bestaan, maar dat de eigenlijke waarde van het verhaal daarin ligt dat “het ons kan opvrolijken en vullen met het vertrouwen dat het ons zal lukken onze vijanden te overwinnen.”<sup>29</sup> Hij schrijft dit in 1938, maar ook tijdens de nationale wedergeboorte van de negentiende eeuw

---

<sup>27</sup> Kijk voor de concrete pagina op [http://old.hrad.cz/president/Havel/svatek/28\\_zari.html](http://old.hrad.cz/president/Havel/svatek/28_zari.html).

<sup>28</sup> “a svatý Václav na bílém koni s korouhví v ruce Čechy povede a cizince a všechny nepřátele českého království ze země vyžene.”

<sup>29</sup> “může nás potěšiti a naplniti důvěrou, že se nám zdaří vítězství nad nepřáteli.” (Salaba 1938: 28)

was het al de reden waarom het verhaal een belangrijke rol speelde, vooral ook in de cultuurproductie. De verhalenstof kon op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, waardoor het in elk nationalistisch discours bruikbaar was (Macura 1998): de berg Blaník kan een allegorie zijn voor het Tsjechische volk, maar ook voor de menselijke geest waarin de ruiter, als metafoor voor nationalistische gevoelens, zal ontwaken wanneer het met het volk slecht gaat<sup>30</sup>. Alois Jirásek neemt het verhaal op in zijn *Staré pověsti české (Oude Tsjechische verhalen)* en Bedřich Smetana's symfonisch werk *Má vlast (Mijn vaderland)* eindigt met *Blaník*. Zoals Václav patroon van de Tsjechische staat werd, werd de *Blanická pověst (Blaníklegende)* een nationale mythe.

En als Václav symbool werd voor de Tsjechische staat, dan werd Hus, de volgende uit het lijstje met historische Tsjechen, symbool voor de natie (Holý 1996: 37). In ieder geval, dat was hij toch in Palacký's en Masaryk's geschiedschrijving, die in Hus al de grootheid van de natie geconcentreerd zagen. Pekař had daar een ietwat afwijkende mening over en legt meer nadruk op de hussietenbeweging, maar dat doet er volgens Holý (1996: 38; nadruk in origineel) niet zoveel toe:

since the period of the national revival, the Hussite movement has been seen as the most important period of Czech history, albeit for different reasons, by Czech historians of whatever ideological persuasion as well as by ordinary people, for whom the most significant fact about this historical period is that the Czech nation rose in an armed struggle *against all*, as the title of a famous novel by Alois Jirásek<sup>31</sup> expressed it.

Opvallend is dat Hus, die in 1415 voor ketterij werd veroordeeld en voor zijn geloof op de brandstapel stierf, een martelaar is, net als Václav en verder ook de meeste anderen van het lijstje. Jan Masaryk, minister van buitenlandse zaken van het eerste Tsjechoslovakije, en Alexandr Dubček, de belangrijkste leider tijdens de Praagse Lente, zijn martelaren omdat ze allebei geleden hebben voor hun overtuiging. Komenský moest een groot deel van zijn leven in het buitenland doorbrengen omdat hij protestants was (Pynsent 1994). Holý (1996: 134) zegt over dat martelaarschap dat “heroes and martyrs can equally be used as political symbols. The Czechs have a long list of martyrs and are distinctly short of heroes.” Dat kan in verband gebracht worden met het zelfbeeld van kleinheid: zoals die historisch belangrijke Tsjechen hebben geleden voor hun idealen, zo heeft ook het Tsjechische volk geleden wanneer het onderdrukt was en ondanks haar goedheid niet werd geapprecieerd (Pynsent 1994). Enkel Žižka, de militaire leider van de hussietenbeweging die daarom weinig heeft van een

---

<sup>30</sup> Kijk voor die laatste interpretatie ook op <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/7550-daniel-landa-pro-euportal-cz-blanicti-rytiri-zachrani-narod-kdyz-je-v-sobe-probudime.aspx>. Dat is een interview van het internettijdschrift EUportal.cz met Daniel Landa, een Tsjechische zanger die ook een aantal nationalistisch getinte songteksten schreef.

<sup>31</sup> Hij bedoelt hier waarschijnlijk *Proti všem (Tegen allen)* uit 1893.

martelaar, komt in een aantal volkslegenden voor, hoewel hij volgens Holý (1996) laag scoort aan populariteit en men over het algemeen een vrij negatief beeld van hem heeft.

Maar het is niet alleen hun martelaarschap dat hen bekend maakte, ze hebben ook nog een andere eigenschap gemeenschappelijk: het waren allemaal intellectuelen, of brachten een belangrijke bijdrage aan de culturele en geestelijke ontwikkeling van het land. Ze zijn daarom de symbolen bij uitstek voor een natie die zichzelf gecultiveerd, hoog opgeleid en non-violent vindt. Dat is ook waarom iemand als Žižka daar niet zomaar vanzelf in past (Holý 1996).

### 3 Jára Cimrman en de češství

#### 3.1 Inleiding: Cimrmans populariteit

Eén van de uitgangspunten van deze scriptie was de brede populariteit van het gebeuren rond Jára Cimrman. Die blijkt ten eerste uit het grote aantal bezoekers van het Divadlo Jára Cimrmana (Jára Cimrmantheater). Zo staat op de website<sup>32</sup> van de zaal waar het gezelschap normaal optreedt, het Žižkovské divadlo Jára Cimrmana (Jára Cimrmantheater in Žižkov), de mededeling dat men vanaf september 2010 de voorverkoop via internet wil laten verlopen omdat de rijen bij het openen van de voorverkoop hun charme wat verloren hebben: mensen zijn bereid de hele nacht in de rij te staan voor goede plaatsen, of staan voor anderen in de rij en verkopen de tickets dan aan een hogere prijs door. Op een andere pagina van de website staat dat de tien tot vijftien stukken die de “Cimrmans” elke maand opvoeren “na de eerste dag van de voorverkoop al hopeloos uitverkocht zijn.”<sup>33</sup> Rut (2010: 6) schrijft in zijn inleiding bij de gebundelde uitgave van hun tot dan toe geschreven stukken<sup>34</sup> dat “het Jára Cimrmantheater als één van de weinige niets gevoeld heeft van de vermindering van toeschouwers na de staatsomwenteling [van 1989], toen de vermoeide kunst eindelijk een deel van zijn functies – maar ook van zijn personeel en publiek – heeft overgedragen aan de politiek, kranten en reisbureaus.”<sup>35</sup>

Van Cimrmans populariteit getuigt daarnaast ook de uitgebreide sociale aandacht die hij krijgt. Denk bijvoorbeeld aan het programma *Největší Čech* van Česká televize. Een gelijkaardig programma, *7 divů Česka (De 7 wonderen van Tsjechië)*, was in 2010 te zien op de zender ČT1. Het concept wordt uitgelegd op de officiële webpagina<sup>36</sup>: “25 genomineerde wonderen en interessantheiden worden door deskundigen uitgekozen als unicums van de

---

<sup>32</sup> Het gaat om de voorverkooppagina van de website van het theater, [www.zdjc.cz](http://www.zdjc.cz), die gevonden kan worden via de link <http://www.zdjc.cz/vstupenky/predprodej-vstupenek>.

<sup>33</sup> “Dnes hrají Cimrmani v Žižkovském divadle a jejich deset až patnáct představení do měsíce bývá beznadějně vyprodáno po prvním dnu předprodeje.” (<http://www.zdjc.cz/historie/cimrmani>)

<sup>34</sup> Het gaat om het boek *Hry a semináře. Úplné vydání* (Cimrman 2010).

<sup>35</sup> “Jako jedno z mála nepocítilo Divadlo Jára Cimrmana odliv diváků po státním převratu, kdy unavené umění konečně předalo část svých funkcí – ale i personálu a publika – politice, novinám a cestovním kancelářím.”

<sup>36</sup> <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267292848-7-divu-ceska/21052216076/3988-o-poradu/>.

Tsjechische Republiek die ons zullen representeren in Shanghai op de wereldtentoonstelling Expo 2010. [...] Het programma wil op een ludieke manier naar voren brengen wat het Tsjechische volk de wereld uit het verleden en het heden kan aanbieden.”<sup>37</sup> Op 12 juni werd Jára Cimrman met 5371 stemmen verkozen voor de eerste plaats en kwam ook effectief terecht in het Tsjechisch paviljoen van de wereldtentoonstelling.

Daarnaast loopt bijvoorbeeld in de kelder van de toeristische Petřín-uitkijktoren in Praag een tentoonstelling van voorwerpen die geassocieerd worden met het leven van Cimrman (Novak 2002), en ook hebben een aantal dorpen en steden in Tsjechië een naar Cimrman vernoemde straat: er is een ulice Jára Cimrmana in Olomouc, een ulice Jára Cimrmana Brno en in Lipník nad Bečvou is er ook een nábřeží Jára Cimrmana (Jára Cimrmankade). Naar Cimrman is ten slotte ook een asteroïde vernoemd – 7796 Jaracimrman – die terug is te vinden via de JPL Small-Body Database Browser<sup>38</sup> op de website van NASA, door in het zoekvak de naam van de asteroïde in te geven.

Via Google of een andere zoekmachine is makkelijk meer over die *cultuur* rond Cimrman terug te vinden, maar deze selectie is zeker wel voldoende om de populariteit ervan aan te tonen. In het vervolg van dit hoofdstuk zal ik eerst een zo genuanceerd mogelijk antwoord proberen te formuleren op de vraag wie of wat Jára Cimrman precies is. Dat kan het best door hem ook te situeren binnen de culturele en maatschappelijke situatie, en door te kijken naar zijn ontstaansgeschiedenis en de motivatie daarachter. In het tweede deel van dit hoofdstuk zal ik dat alles dan zo uitgebreid mogelijk proberen te verbinden met de *češství*. Cimrmans succes en populariteit zal nog een aantal keer ter sprake komen, zodat het aan het einde van de scriptie ook mogelijk zal zijn daarvoor aantal verklaringen te geven.

## 3.2 Jára Cimrman

### 3.2.1 Wie is Jára Cimrman?

Rut (2010: 6) geeft als antwoord: “Niemand. Fictie. Een verzonnen personage.” Hij associeert Cimrman met “een oude en vertakte literaire stamboom” (Rut 2010: 6) waar volgens hem ook Flauberts Bouvard en Pécuchet, de islamgeestelijke Nasreddin en de Russische “polyhistor” Kozma Petrovič Prutkov in thuishoren, maar ook alle legenden rond bijvoorbeeld Gotham, Chełm, Abdera, of de fictieve stad Kocourkov, dat wil zeggen, spotverhalen die de inwoners van de steden of dorpen in kwestie als dom afschilderen (Rut 2010: 6).

Als fictief personage – of zoals hij vaak genoemd wordt, als mystificatie (zie m.n. Rut 2010; Šebánek 1998; Smoljak & Svěrák 1987) –, wordt aan Cimrman een hele bibliografie en

---

<sup>37</sup> “25 nominovaných divů a zajímavostí jsou odborníky vybrané unikáty České republiky, které nás budou reprezentovat v Šanghaji na světové výstavě EXPO 2010. [...] Pořad chce zábavnou formou vyzdvihnout to, co může český národ nabídnout světu z historie i současnosti.”

<sup>38</sup> Via de link <http://ssd.jpl.nasa.gov/sbdb.cgi>.

lijst van ideeën, ontdekkingen en persoonskenmerken toegeschreven, die worden *bekend gemaakt* en toegelicht in de lezingen van het Divadlo Jára Cimrmana<sup>39</sup>. Een deel daarvan varieert wel eens – de oorzaak daarvan bespreek ik verder –, maar er zijn ook een aantal constante thema's.

Veruit het belangrijkste is zijn genialiteit. In de inleiding bij een verzamelde uitgave van de stukken van het Divadlo Jára Cimrmana tot 1987 (zie Smoljak & Svěrák 1987), die ook een samenvatting geeft van Cimrmans fictieve biografie, staat daarover het volgende – een ietwat absurde sfeer overheerst:

Als we vandaag het enorme werk overzien dat deze geestelijke titan ongemerkt gemaakt heeft, dan staan we voor de vraag hoe we zijn genialiteit kunnen verklaren. Wij zien één van de belangrijkste oorzaken van zijn oeverloze creatieve vindingrijkheid in het feit dat Jára Cimrman de periode van de puberteit niet heeft doorgemaakt die, zoals men weet, de gedachtestroom in ongewenste richtingen wegvoert. Cimrmans ouders hielden tot zijn vijftiende voor hun zoon geheim dat hij een jongen was, opdat hij de kleren van zijn oudere zus Luise zou afdragen. Toen zijn kwaadwillige klasgenotes hem dan verraadden dat hij geen meisje was, had Cimrman zijn puberteit al achter de rug, omdat meisjes, zoals we weten, vroeger volwassen worden. Niemand van Cimrmans tijdgenoten wist dat hij in het gezelschap leefde van een genie. Alleen zijn persoonlijke arts, de Polabische dierenarts Hugo Myslík, had misschien een vermoeden, maar nooit heeft hij daarvan bij iemand met zelfs maar een woord gerept.<sup>40</sup> (Smoljak & Svěrák 1987: 12)

Na deze woorden volgt een opsomming van Cimrmans bijdragen over de hele wereld – op ingeven van Sigmund Freud “leidde hij [immers] het leven van een wereldreiziger”<sup>41</sup> (Smoljak & Svěrák 1987: 12): hij zou in Amerika de bouw van het Panamakanaal voorgesteld hebben en in Galicië zou hij het onderwijs hebben hervormd. Met graaf Zeppelin zou hij de eerste luchtboot gemaakt hebben, en toen hij tijdens zijn onderzoek naar het leven van de Samoeden moest vluchten voor een andere stam zou hij de Noordpool op de volle zeven meter gepasseerd zijn. Hij zou yoghurt uitgevonden hebben, in Paraguay ook het poppentheater, en hij zou in Wenen de muziek- en balletschool ingevoerd hebben. Wat ook wordt benadrukt, is dat hij een aantal grote namen uit de wereldgeschiedenis zou hebben geholpen. De film *Jára Cimrman, ležící, spící* (*Jára Cimrman, liggend, slapend*) uit 1983

---

<sup>39</sup> Over die (fictieve) bibliografie van Cimrman bestaat een uitgebreid werk (zie Smoljak, Svěrák & Weigel 2009), dat trouwens ook *Jára Cimrman: génius, který se neproslavil* (*Jára Cimrman: het genie dat niet beroemd is geworden*) noemt.

<sup>40</sup> “Přehlízíme-li dnes obrovské dílo, které tento duchovní titán nepozorovaně vytvořil, stojíme před otázkou, jak si jeho genialitu vysvětlit. My vidíme jednu z hlavních příčin jeho bezbřehé tvůrčí invence v tom, že Jára Cimrman neprodělal období puberty, která, jak známo, odvádí myšlenkovou energii nežádoucími směry. Cimrmanovi rodiče před svým synkem až do jeho patnácti let tajili, že je chlapcem, aby donosil šatstvo po své starší sestře Luise. Když mu pak zlomyslné spolužačky na dívčí škole prozradili, že není dívkou, měl už Cimrman pubertu za sebou, protože děvčata, jak víme, dospívají dříve. Nikdo z Cimrmanových současníků nevěděl, že žije ve společnosti génia. Snad jen jeho osobní lékař, polabský veterinář Hugo Myslík něco tušil, ale nikdy se o tom nikomu ani slovem nezmněl.”

<sup>41</sup> “prožil život světoběžníka.”

heeft in dat verband een scène waarin Cimrman Čechov de raad geeft zijn toneelstuk (*De drie zusters*) over drie zusters te schrijven en niet over twee, en waarin hij Johann Strauss jr. helpt met het stuk *An der schönen blauen Donau*. In een andere scène uit dezelfde film vraagt Cimrman trouwens aan een klas waar hij les aan geeft belangrijke Tsjechische personen op te noemen, die hij dan op bord schrijft. Aan het einde voegt hij zelf zijn eigen naam toe.

Belangrijk is dat Cimrman met zijn genialiteit steevast met Tsjechië wordt verbonden door hem een sterk patriotisme toe te schrijven, wat relevant is gezien het feit dat Tsjechië *in zijn tijd* (hij zou geleefd hebben rond de eeuwwisseling van de 19<sup>e</sup> en 20<sup>e</sup> eeuw) nog deel uitmaakte van Oostenrijk-Hongarije en hij van geboorte eigenlijk Oostenrijker zou zijn. Volgend citaat uit Smoljak & Svěrák (1987: 13) beschrijft dat procedé, dat verder ook in het stuk *Blaník* terugkomt in het deel “De Blaníklegende”:

Hoezeer Jára Cimrman ook het onrustige bloed van een globetrotter had, keerde hij altijd graag terug naar huis, naar Tsjechië. Vaderlandsliefde is zijn meest typische karaktertrek. Daarom doorstond hij de Habsburgse gevangenis, daarom leerde hij bijna vloeiend Tsjechisch. Daarom – en dat verduidelijkt de innigheid van zijn Tsjechisch-zijn het best – was hij in staat zelfs met zijn beste vriend Alois Jirásek te breken. Hij kon hem namelijk niet vergeven dat hij in zijn *Oude Tsjechische legenden* het verhaal over de ridders van Blaník had opgenomen, die in het binnenste van de berg wachtten om het volk te hulp te schieten wanneer de nood het hoogst zou zijn. “Omdat ze gedurende de volle driehonderd jaar Habsburgse onderdrukking nooit zijn uitgereden,” verwijt Cimrman hem in een brief, “deprimeer je op die manier het volk met het vooruitzicht dat datgene wat het nu doormaakt, nog niets is ten opzichte van wat nog zal komen.”<sup>42</sup>

Daarmee hangt dan samen dat het werk van Cimrman zijn hoogtepunt zou bereiken in Tsjechië: bij het Tsjechische volk zou hij de stof gehaald hebben voor zijn onsterfelijke en geniale theaterstukken (Smoljak & Svěrák 1987).

Een laatste, maar wel belangrijk thema is de miskenning van Cimrman. Hij was dan wel een genie, maar niemand van zijn tijdgenoten had daar een vermoeden van (zie eerder citaat uit Smoljak & Svěrák 1987). Dat komt ook een aantal keer terug in *Jára Cimrman, ležící, spící*: hij helpt Čechov en Strauss, maar zij gaan met de eer lopen. Ook heeft de film een scène waarin Cimrman steeds met nieuwe ontdekkingen bij het patentenbureau aankomt, maar iemand anders hem telkens al was voor geweest. De scène draagt dan ook de alleszeggende titel “Jára Cimrman, pozdě přicházející” (“Jára Cimrman, te laat komend”). Enkel het tweedelig badpak blijkt nog niemand uitgevonden te hebben.

---

<sup>42</sup> “Jakkoli měl Jára Cimrman neklidnou krev globetrotterů, vždy se rád vracel domů, do Čech. Vlastenectví je nejvýraznějším rysem jeho osobnosti. Pro ně trpěl v habsburských žalářích, pro ně se naučil téměř plyně česky. Pro ně – a to nejlépe osvětluje vroucnost jeho češství – se dokázal rozejít i s nejllepším přítelem Aloisem Jiráskem. Nemohl mu totiž odpustit, že zařadil do svých Starých pověstí českých příběh o blanických rytířích, čekajících v nitru hory, aby přispěli národu na pomoc, až mu bude nejhůře. “Protože za celých tří sta let habsburského útlaku nikdy nevyjeli,” vyčítá mu v dopise Cimrman, “deprimuješ tak národ vyhlídkou, že to, co prožívá, není ještě nic proti tomu, co teprve přijde.”

### 3.2.2 Ontstaan

De naam Jára Cimrman viel voor het eerst op 16 september 1966 tijdens het radioprogramma *Nealkoholická Vinárna U Pavouka (Non-alcoholische Wijnbar Bij De Spin)* van Zdeněk Svěrák en Jiří Šebánek, die in een fictieve wijnkelder discussieerden over bepaalde, meestal betekenisloze problemen (Warner 2007). De bedoeling was vooral ook mensen te laten geloven dat de wijnbar effectief bestond. Cimrman werd door doctor Evžen Hedvábny, die op dat moment te gast was, bekend gemaakt als bestuurder van de stoomwals bij het nationaal bedrijf voor wegen- en spoorweginbouw in Hradec Králové, en als volkstkunstenaar en naïef beeldhouwerautodidact, en er werd aangekondigd dat hij zijn werk – allemaal voorwerpen die zijn stoomwals zagezegd van hun derde dimensie beroofd had – tentoonstelde in het opblaaspaviljoen van de wijnbar. Jammer genoeg ontplofte het paviljoen net voor de aanvang van de tentoonstelling (Warner 2007). Humor op basis van mystificatie vormde hier dus al de kern van het idee rond Cimrman (Smoljak & Svěrák 1987; Rut 2010; Warner 2007), en blijft verder belangrijk.

In de herfst van 1966 komt Jiří Šebánek met het idee een Divadlo Járy Cimrmana (Jára Cimrmantheater) op te richten, een toneel dat zich moet wijden aan het leven en werk van het fictieve genie en dat “een demythisatie van onschendbare waarden [als] dramaturgische opzet [heeft] – bijvoorbeeld [via] een originele interpretatie van authentieke gebeurtenissen, van de geschiedenis, van legenden, wetenschappelijke stellingen, van filosofie en techniek.”<sup>43</sup> (Rut 2010: 6-7) Hier wordt ook de typische enscenering vastgelegd: een seminarie of lezing over het (fictieve) leven en werk van Cimrman gaat telkens aan een zogenaamde reconstructie van een van zijn toneelstukken vooraf. Tegelijkertijd wordt tijdens het radioprogramma steeds meer informatie *bekendgemaakt* over het genie, met als kers op de taart de boodschap dat men in Liptákov kisten met Cimrmans nalatenschap zou hebben teruggevonden, zodat hij vanaf dan het ongekend Tsjechisch genie was dat ik eerder beschreef. Op 19 juni 1967 organiseert men een eerste voorstelling in het Praagse Malostranská beseda om voor de kijkers zijn ideeën doormiddel van theater uiteen te zetten (Smoljak & Svěrák 1987).

De lijn van de mystificatie wordt met andere woorden gewoon verdergezet: er wordt een sfeer gecreëerd waarin hij niet meer fictief is, maar voer voor wetenschappelijk onderzoek (Rut 2010). Dat wordt nog extra onderstreept door de enorme serieusheid waarmee de acteurs Cimrmans ideeën brengen, ondanks de meestal komische inhoud. Een belangrijke dimensie daarvan is dat hij op die manier als het ware deel van de maatschappij kan worden: hij lijkt bijna *echt*. Het is in dat opzicht ook niet abnormaal dat men hem iets meer dan dertig jaar later tot grootste Tsjech wil verkiezen.

---

<sup>43</sup> “[dramaturgický záměr]: Demytizace nedotknutelných hodnot – například svébytný výklad autentických událostí, historie, legend, vědeckých pouček, filozofie i techniky.”

### 3.2.3 Ontstaanscontext, eigenheid en succes

Rut (2010) legt uit hoe deze voorgeschiedenis belangrijk was voor het welslagen en de eigenheid ook van het theater. De ervaring met de omroep, “het naïeve verlangen theater te maken”<sup>44</sup> (Rut 2010: 7), alsook de pedagogische achtergrond van Svěrák en Smoljak maakten immers dat drie genres in het theater samenvielen: de (radio)reportage die over iets totaal onbekends bericht bracht, de amateurvoorstelling en de populairwetenschappelijke voordracht. Belangrijk voor het succes is daarnaast ook dat de humor van het theater niet alleen door zijn komisch karakter gecreëerd werd, maar ook door de mystificatie waarop het gebaseerd was, en de manier waarop die paste binnen de culturele situatie van de late jaren '60.

Om dat te begrijpen is de tegenstelling die uit die mystificatie ontstond cruciaal. Enerzijds waren er diegenen die het gezien hadden en doorhadden dat het om iets fictiefs ging – de insiders –, anderzijds waren er die het nog niet gezien hadden en nog niet wisten wat van Cimrman te denken, of het net wel gezien hadden, maar de inhoud voor waarheid aannamen – de *dommen* als het ware, of de outsiders. Rut (2010: 7) merkt hierbij op dat de betekenis van een mystificatie buiten haar grenzen, in haar context ligt, terwijl andere kunst maar te begrijpen valt wanneer je je inleeft in haar wereld en erin gelooft. In dit verband past ook het citaat van Vančura (geciteerd in Rut 2010: 7), “Humor není smáti se, ale lépe věděti” (Humor is niet lachen, maar beter weten): men zondert zich af van de *dommen* en er groeit een gevoel van superioriteit. Warner (2007) gaat nog een stap verder door op te merken dat er een gelijkenis kan gevonden worden tussen Cimrman als genie en de persoonlijkheidsverheerlijking van Stalin, Lenin of Brežnev. De mystificatie rond Cimrman doorzien werd dan hetzelfde als zich niet laten vangen door de persoonlijkheidscultus en bijgevolg *slimmer* zijn dan het systeem.

Aan het einde van de jaren '60 was het mogelijk die *dommen* ook te vereenzelvigen met het regime. Het socialisme met een menselijk gelaat – namelijk het ietwat liberaler geworden regime – maakte een lossere cultureel klimaat, alsook een algemeen gevoel van intellectuele superioriteit boven het regime mogelijk. “De literatuur hoefde niet langer in het teken te staan van de dogmatische doctrines, maar kon geleidelijk een authentiek beeld scheppen van de moderne mens en zijn problematiek.” (Beranová & Mercks 1984: 88) Heel wat kleine, vooral absurdistische theaters staken op die manier in Tsjechië de kop op, met als ideële achtergrond dat zelfs de grootste absurditeit op te lossen valt met gezond verstand, uitgedrukt door de lach<sup>45</sup>. Die lach werd zo een bevrijdingsmiddel, bijna een wapen zelfs (Bartmiński 2009; Beranová & Mercks 1984; Rut 2010). Rut (2010: 7; nadruk in origineel) noemt het verder nog “de theorie van David en Goliath, van zachte humor en brute kracht, *van de omroep tegen de*

---

<sup>44</sup> “naivní [touha] zahrát si divadlo.”

<sup>45</sup> Die theaters worden ook wel de *divadla malých forem* (de theaters van kleine vormen) genoemd (zie m.n. Warner 2007).



*tanken*, [die] een soort van handleiding werd om te overleven.”<sup>46</sup> Het Divadlo Jáchyma Církva paste in het rijtje van die kleine theaters, wat dus belangrijk was voor haar succes: de mystificatie werkte als een bevrijding, net als het absurdisme van de rest. Maar ze ging meteen ook een hele stap verder in het gevoel van intellectuele overmacht: men probeerde niet enkel de mechanismen van de absurditeit bloot te leggen zoals bijvoorbeeld Havel deed, maar men zette een soort van val en speelde alleen voor diegenen die er zich niet door lieten vangen (Rut 2010: 8).

Beranová & Mercks (1984: 92) plaatsen dat in een nog bredere context:

Het humoristische, satirische accent van vele Tsjechische absurdistische toneelstukken vindt ook zijn oorzaak in de sterke traditie die dit genre in de Tsjechische literatuur heeft. Dat verschijnsel heeft op zich weer zijn sociaal-politieke achtergrond in het historische feit dat de Tsjechen eeuwenlang overheerst zijn geweest door het Habsburgse buurland. In de meest zwarte tijden (17<sup>de</sup>/18<sup>de</sup> eeuw), toen zelfs de Tsjechische taal verkommerde tot een boerentaaltje dat je maar beter niet kon spreken als je het wat verder op de sociale ladder wilde brengen, was er geen ruimte voor humor of satire: de literatuur kwijnde onder de strikte katholieke censuur. Maar toen in de negentiende eeuw de leidsels wat werden gevierd, bloeide de satire.

Om die stelling te staven, is het misschien nuttig de actiegroep Ztohoven aan te halen. Op 17 juni 2007 hackten zij een camera en verspreidden zo via het panoramaprogramma van ČT2 beelden van een fictieve paddenstoelwolk die ergens in het Krkonoše-gebergte zou hangen.<sup>47</sup> Kimmelman (2008) schrijft daarover het volgende en verbindt het ook met Církva:

Ztohoven's work has a larger context, in other words, it belongs to a history of Czech literary and artistic mystification and sly, deadpan humor that is the expression of a small, underdog nation dominated for generations by outsiders, one after another. [...] Jara da Církva, a kind of kitsch anti-Svejk, [was] concocted by a group of writers and actors partly as a protest against authority during the communist era. [...] “It's the difference between us and the Soviets,” Ladislav Smoljak, one of Církva's creators, said [...]. “The oppression under which we lived was mostly mild so our reaction has been mild too. Mystification is a part of it.” [...] Jiri Rak[, a] specialist in Czech smallness and a historian of culture, [...] summed up Ztohoven's larger meaning in a neighborhood bar. “When people make fun of something, they are making themselves free of it,” he said. “That's the condition of the small nation. It's a defense for everyone today in the globalized world.”

Daarenboven is ook de mystificatie geen vreemd fenomeen in de Tsjechische cultuurgeschiedenis. Denk daarbij aan de zelenohorský- en kralovedvorský-manuscripten die

---

<sup>46</sup> “Teorie Davida a Goliáše, jemného humoru a hrubé síly, “rozhlasu proti tankům” se stala jakýmsi návodem k přežití [...]”

<sup>47</sup> Een filmpje over de actie is te bekijken op hun webpagina <http://ztohoven.com/omr.html>.

ontdekt werden tijdens de Tsjechische nationale wedergeboorte (*České národní obrození*), en pas aan het einde van de negentiende eeuw als vervalsingen werden ontmaskerd. Warner (2007) beschouwt mystificatie als belangrijke basis voor de nationale wedergeboorte, net omdat de manuscripten er zo'n grote rol in speelden. De mystificatie van Cimrman zet volgens haar, samen met de hele cultuur rond zijn persoon, die traditie verder.

Een sterk breukmoment in de ontwikkeling van het Divadlo Jára Cimrmana was dan ook de occupatie door de Warschaupacttroepen in de nacht van 20 op 21 augustus 1968, omdat daarna heel de sociale context veranderde. Het was gedaan met het liberaler cultureel klimaat en zo ook met de hoop dat de symbolische David Goliath zou verslaan: het regime had nu weer de bovenhand. Hoewel de humoristische satire bleef, deed het idee van de intellectuele overmacht van de *slimmen* er voor het Divadlo Jára Cimrmana vanaf nu veel minder toe. Enerzijds trad als vanzelf het eerder vernoemde thema van de miskennis van Cimrman meer op de voorgrond: zijn leven als genie dat in zijn eigen tijd geen erkenning vindt veranderde zonder moeite in een allegorie voor het trieste Tsjechische lot van overheersing (Rut 2010: 8). “[T]egelijkertijd [bleef hij nog steeds het grote genie, en] vertoonde het werk van Cimrman hoe langer hoe meer [ook] een parallel met het even universele *werk van klassiekers* [als Stalin, die onderwerp waren van een hele persoonlijkheidscultus]. Cimrman en de operette, Cimrman en de beeldende kunst, Cimrman de onderzoeker, het klonk bijna als Stalin over taalwetenschap; Cimrmans raadgevingen aan Čechov klonken voor ons hetzelfde als Lenins raadgevingen aan Tolstoj.”<sup>48</sup> (Rut 2010: 8) Vanaf dan was hij met andere woorden niet meer in eerste instantie een mystificatie maar eerder een allegorie die voor eender wat kon staan (Rut 2010), waarbij de belangrijkste thema's in meer of mindere mate aanwezig bleven. De grenzen waarmee Cimrman in het begin werd afgebakend werden veel meer losgelaten.

Die openheid wordt duidelijk uit het feit dat de verschillende stukken van het Divadlo Jára Cimrmana niet tot één enkele stijl terug te voeren zijn, maar qua stijlkenmerken zelfs sterk uiteenlopen. Ook het karakter, denkwijze, politieke standpunten enzovoort van de Cimrmans in de afzonderlijke toneelstukken variëren (Rut 2010) – hoewel de eerder besproken thema's (zijn genialiteit, patriottisme en miskennis) wel min of meer constant blijven. Een kort overzicht van Ruts (2010: 9) stijlanalyse: het stuk *Vyšetřování ztráty třídní knihy* (*Onderzoek naar het verloren schoolboek*) uit 1967 leunt inderdaad sterk aan bij het absurde theater dat in die tijd opkomt had; de stukken *Hospoda Na mýtince* (*Café Op de open plek in het bos*) uit 1969, *Němý Bobeš* (*De stomme Bobeš*) uit 1971 en *Dobyetí severního pólu* (*De verovering van de Noordpool*) uit 1985 dragen eerder de clichés van de literatuur van de Tsjechische nationale wedergeboorte (*České národní obrození*), waarbij Cimrman zelf als miskend genie de Tsjechische mythe en identiteit belichaamt. Met de waarden van die

---

<sup>48</sup> “[A] zároveň Cimrmanovo dílo jevílo čím dál víc paralel s podobně všestranným “učením klasiků”. Cimrman a opereta, Cimrman a výtvarné umění, Cimrman kriminalista, znělo to skoro jako Stalin o jazykovědě; Cimrmanovi rady Čechovovi poslouchali jsme stejně jako Leninovy rady Tolstému.”

nationale wedergeboorte wordt in de stukken *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* (*De lange, de brede en de bijziende*; 1974) en *Blaník* (1990) dan weer net de draak gestoken – bestaande sprookjes en mythes worden als het ware uiteengehaald en zo vernietigd: het eerste is een parodie op het volkssprookje *Dlouhý, Široký a Dalekozraký* (*De lange, de brede en de verziende*), en *Blaník* is eigenlijk een soort satirische polemieek over een belangrijke mythe van de wedergeboorte, waarbij Cimrman degene is die de mythe afbreekt. Bij de twee eenakters *Posel světla* (*De bode van het licht*; 1977) en *Vizionář* (*De ziener*; 1977) valt het volgens Rut (2010) vooral op dat de schrijvers Cimrman enkel als masker voor de censuur gebruikt hebben.

Na 1968 begonnen dus heel wat verschillende Cimrmans naast elkaar te bestaan, en was hij niet meer één ideologische eenheid, maar eerder een soort van stempel, of firmanaam. Rut (2010) vergelijkt hem in dat opzicht met de leest van een hoedenmaker: elk stuk is als een nieuwe hoed die op Cimrmans hoofd, de leest, wordt gepast. Omdat een nieuwe hoed iemands uiterlijk in zijn geheel verandert, zit onder elk nieuw toneelstuk ook een Cimrman met een nieuw uiterlijk – hoewel een zekere basis wel dezelfde blijft. In dezelfde context is het trouwens interessant dat er ook een heel aantal geboortedata voor Cimrman werd *gereconstrueerd* – alsof elke datum bij een andere Cimrman hoort –, zoals volgend citaat uit Smoljak & Svěrák (1987: 12) uitlegt:

Dankzij Franz Huschk, een ambtenaar bij de vierde Weense parochie die de meerderheid van de aktes in staat van dronkenschap opstelde, is het tot op heden onmogelijk met zekerheid te zeggen of het echtpaar Marlen en Leopold Cimrman een zoontje kregen in een ijskoude februarinacht van het jaar 1857, 1864, 1867 of 1887. Het onvaste geschrift van de ambtenaar sluit ook het jaar 1888 niet uit. Dus ook volgend jaar zal het honderd jaar geleden zijn dat Cimrman geboren is.<sup>49</sup>

Om te besluiten zou ik willen terugkomen op iets dat ik eerder al kort aanhaalde, namelijk dat de betekenis van een mystificatie volgens Rut (2010) in haar context ligt, buiten haar wereld, en niet erbinnenin zoals bij andere kunst. De concrete invulling van Cimrman heeft doorheen de tijd immers al sterk gevarieerd zonder dat hij daarbij aan betekenis, laat staan succes heeft moeten inboeten. Misschien is het zelfs zo dat zijn losse grenzen en zijn aanpassingsvermogen net voor het succes hebben gezorgd, omdat hij op die manier overeind kon blijven en het beste kon halen uit elke nieuwe maatschappelijke situatie.

---

<sup>49</sup> “Díky matrikáři IV. vídeňské farnosti Franzi Huschkovi, který prováděl většinu zápisů ve stavu opilosti, nelze dodnes s jistotou říci, zda se manželům Marlen a Leopoldu Cimrmanovým narodil synek v mrazivé únorové noci roku 1857, 1864, 1867 či 1887. Matrikářův nejistý rukopis připouští i rok 1888. Takže i v příštím roce tomu bude sto let, co se Jara Cimrman narodil.”

### 3.3 Cimmans češství

Eerder besprak ik al dat een van de terugkerende thema's in de karakterisering van Cimmerman zijn Tsjechisch-zijn is. (Om correcter te zijn: het is bijna altijd aanwezig, maar steekt soms de kop wat sterker op, zoals al blijkt uit de analyse van Rut (2010) en zoals ook nog zal duidelijk worden uit de bespreking van het stuk *Blaník*.) De vraag is natuurlijk welke concrete invulling aan het begrip *Tsjechisch* wordt gegeven, wat meteen de link legt met hoofdstuk 2.

Rut (2010) geeft als conclusie bij zijn inleiding een eigen interpretatie van wat er dan precies zo Tsjechisch aan de toneelstukken is. Hij ziet er meteen ook een extra verklaring in voor de populariteit van het genie. Alvorens zelf mijn bevindingen over de nationale identiteit uit het vorige hoofdstuk op Cimmerman toe te passen lijkt het me interessant eerst kort Ruts (2010) interpretatie te bekijken, omdat hij de *češství* niet zoekt in de symbolen en verwijzingen die gebruikt worden in de toneelstukken, maar vooral in de specifieke humor.

#### 3.3.1 “Cimmerman zijn wij”<sup>50</sup>

Op zijn kortst gezegd ziet Rut (2010) Cimmans Tsjechisch-zijn in het feit dat zijn wereld die van iedereen is, omdat het Cimmermantoneel zich afspeelt in die beperkte ruimte die ieders lichaam en geest gemeenschappelijk heeft. Het speelt met onze beperkingen, en probeert ze te overwinnen. Op die manier geeft het weer wie we eigenlijk zijn, alsof een soort van bolle spiegel wordt voorgehouden waarin iedereen wel iets van zichzelf herkent. Humor is daarbij eerder een middel dan een doel (Rut 2010).

Ons lichaam is ten eerste beperkt door het metabolisme en onze *behoefte*: een van de motieven van het stuk *Vyšetřování ztráty třídní knihy* bijvoorbeeld is een leerling die de hele tijd vraagt naar het toilet te mogen gaan. Deze beperking komt meestal tot uiting door het gebruik van vulgarismen, waarbij sterk met de verwachting wordt gespeeld: er wordt vaak niet onmiddellijk met vuile woorden gegooid, maar naar een climax toegewerkt, waarbij het publiek al wel verwacht wat zal komen. Ofwel wordt er gewoonweg iets geïmpliceerd. Met het gebruik van vulgaire woorden wordt daarenboven de verwachting tegengesproken dat de taal van een theater gekuist is, wat ook weer een komisch effect heeft (Rut 2010). *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* speelt daarop in wanneer gezocht wordt naar woorden die rijmen op *dceru* (*dochter*) om een vers aan te vullen. De personages proberen koste wat kost een vuil woord te vermijden, maar dat lukt uiteindelijk toch niet:

Jasoň: Ik kan wel iets bedenken...

De scherpziende: Ik ook, maar dat mogen we niet gebruiken. [...] Er is zeker een hoop andere rijmwoorden, maar als een mens iets in zijn hoofd heeft... [Iemand anders komt dan op het woord *směru*, maar eindigt het volgende vers met *smrt*, waar ze weer niets op kunnen vinden.]

---

<sup>50</sup> “[...] Cimmerman jsme my.” (Rut 2010: 14)

De scherpziende: En we zijn weer waar we begonnen waren. [...] Een mens wil bepaalde woorden vermijden, maar wat een klotewerk is me dat.<sup>51</sup> (Cimrman 2010: 236)

Een belangrijke opmerking daarbij is dat het vuile taalgebruik geen doel op zich is, maar een middel. Als de leraar in het toneelstuk *Blaník* steeds vraagt of het waar is dat uitwerpselen binnenin de berg in goud veranderen, dan blijkt achteraf dat hij dat niet doet om vulgair over te komen, maar om te bewijzen dat de legende over de berg waar is.

Het tweede terrein waarop ons lichaam tekortschiet is de erotiek. Daarvan getuigt het feit dat het gezelschap enkel en alleen uit mannen bestaat, waardoor vrouwelijke rollen gespeeld moeten worden met vrouwenkleren, valse borsten en een hoge stem. Vrouwen worden eigenlijk zonder meer herleid tot mannen met wat extra aanvullingen, en hebben altijd een bepaald nut. Dat is wanneer de mannelijke lichamelijke behoeften de kop op steken bijvoorbeeld. En wanneer daaraan niet kan worden voldaan, wordt alles weggelachen met caféachtige mannengrap (Rut 2010). *Hospoda na mytínce* heeft daar een mooi voorbeeld van. Het verhaal gaat over een door seks en vrouwen geobsedeerde graaf, een ontsnapte gevangene met een heel romantisch beeld over vrouwen en de liefde, en de uitbater van de herberg die doet alsof hij een mooie kleindochter heeft, opdat de gasten langer zouden blijven:

Gevangene: Ze is als een briesje in de toppen van de bomen. Ze is als een beekje in de bergen. Ze is als een dauwdruppeltje op het gras. Ze is...

Graaf: Zever. Wacht tot ik dat dauwdruppeltje van jou een klets op haar kont geef, dan zal ze wel opspringen.<sup>52</sup> (Cimrman 2010: 89)

Rut (2010) vult nog aan dat die mannelijke humor bij het vrouwelijk publiek een gevoel van medelijden en zo ook van sympathie opwekt, waardoor het toneel weer voor iedereen aantrekkelijk wordt. En ook hier is tot slot de humor geen doel, maar een middel om een spiegel voor te houden.

Een volgende grens aan onze lichamelijkeheid is de dood, die in vijf stukken voorkomt maar in geen enkel ook effectief plaatsvindt (Rut 2010). In *Vražda v salonním coupé* (*Moord in een saloncoupé*; 1970) bijvoorbeeld wordt de moord op een zekere Bierhanzel onderzocht, die aan het einde van het stuk gewoon weer wakker wordt. Iemand had hem willen vergiften door arsenicum in zijn zere kies te boren, maar had hem kennelijk alleen maar verdoofd. Rut (2010) vindt dat typisch voor de menselijke levensopvatting: als we alle vunzigheid doorstaan hebben en genoten hebben van het schone geslacht, waarom moeten we dan ook nog in handen vallen van de dood? We lopen er zo lang en hard mogelijk van weg, en dat is ook wat

---

<sup>51</sup> “Jasoň: Já bych věděl... / Bystrozraky: Já taky, ale to nemůžeme použít. [...] Jistě je spousta jiných rymů, ale to se člověk na něco upne... [...] / Bystrozraký: A jsme zase tam, kde jsme byli. [...] Člověk se chce vyhnout určitým slovům, to je na hovno, takováhle práce.”

<sup>52</sup> “Vězeň: Ona je vánek v korunách stromů. Ona je horský potůček. Ona je kapička rosičky na travičce. Ona je... / Hrabě: Prd. Počkejte, až tu vaši kapičku rosičky placnu po zadku, jak se povyskočí.”

het Cimmantoneel doet. Daarenboven past een tragisch einde niet in het blijspelkarakter van de stukken.

Onze geest vervolgens is beperkt door onze opvoeding en ons onderricht. Dat vindt zijn weerslag in het pedagogisch karakter van de stukken waar ik het eerder al over had: de acteurs doen zich voor als onderzoekers die aan het publiek de theorieën van Cimmman uitleggen en daarna zijn stukken *naspelen* als bijdrage aan de wetenschap. Maar ondanks de enorme serieusheid van de acteurs, ondanks de titel van professor in de *cimrmanologie* waarmee ze zichzelf voorstellen, komen het niveau en de manier waarop dingen verklaard worden niet verder dan die van de lagere, op z'n hoogst middelbare school. Hun redeneringen en associaties zijn eerder die van een kind of een puber dan van een volwassene (Rut 2010). De humor is in dit geval geraffineerder: het gaat om taalspelletjes, grappige interpretaties van betekenissen enzovoort. Volgend fragment uit *Vyšetřování ztráty třídní knihy* maakt dit goed duidelijk. Dat stuk is trouwens ook helemaal gewijd aan Cimmman als pedagoog:

*(Čepelka neemt een bel, Svěrák steekt een kaars aan. Weigel klapt en beide, degene met de kaars en degene met de bel schieten weg van het ene uiteinde van het podium naar het andere. Svěrák is eerder bij de finish.)*

Jullie zagen Cimmans duidelijk bewijs dat het licht sneller is dan het geluid.<sup>53</sup> (Cimmman 2010: 74)

Hoe ze ook proberen, steeds lopen de seminaries vast in onkunde, en objectiviteit moet vaak inboeten voor een of ander persoonlijk belang. Denk daarbij aan de scène uit *Jára Cimrman, ležící, spící* waarin Cimmman zijn eigen naam bij op bord schrijft. De hele enscenering lijkt bijna een parodie op de ineffectieve scholen met één klas uit Cimmans tijd, of lezingen van partijleden die iets willen zeggen over wetenschap (Warner 2007).

Dat alles hangt volgens Rut (2010) samen met Cimmans kennisleer, het zogenaamde *externisme*, die werkt als filosofie van het hele Cimmmanproject en ook een soort van redenering geeft achter de mystificatie. Het idee is dat een voorwerp niet is waar we het waarnemen, maar net daar waar we waarnemen dat het niet is. Smoljak in *Vyšetřování ztráty třídní knihy*:

[A]ls ik in mijn hand bijvoorbeeld dit krijtje houd, dan vult volgens Cimmman dat krijtje samenhangend de hele ruimte van zijn omgeving, en enkel op de plaats die u ziet, daar is het

---

<sup>53</sup> “(Čepelka vezme zvonek, Svěrák si zapálí svíčku. Weigel tleskne a oba, svítky a zvonice, vyrazí z jednoho konce jeviště na druhý. Svěrák je v cíli dřív.) / Viděli jste Cimmmanův názorný důkaz, že světlo je rychlejší než zvuk.”

krijtje niet. Dat wat ik in mijn hand houd is eigenlijk maar een soort lege bel in de samenhangende krijtmassa.<sup>54</sup> (Cimrman 2010: 76)

Met andere woorden, hoeveel we ook kennis over iets opdoen, aan het einde van het proces is er niets, enkel een lege bel. Dit wil dus ook zeggen dat, hoewel een zoektocht naar Cimrman eigenlijk een zoektocht naar het niets is, hij wel bestaat, want hij vult de hele ruimte van zijn omgeving. Als het Divadlo Jára Cimrmana dan de lege bel is, dan is het publiek – als omgeving – met andere woorden Cimrman (Rut 2010). Dat vult meteen ook het idee van de voorgehouden spiegel aan: als Cimrman eigenlijk een leeg begrip is, dan kunnen we er van onszelf instoppen wat we willen, waardoor we onszelf weer tegenkomen door ernaar te kijken (Rut 2010). Succes verzekerd.

### 3.3.2 Klein, maar van ons

Vladimír Just (geciteerd in Rut 2010: 10) schrijft in zijn inleiding bij de eerste schriftelijke uitgave van acht stukken van het Divadlo Jára Cimrmana:

[H]et alomtegenwoordig thema van alle Cimrmancreaties is zonder onderscheid het Tsjechisch-zijn. Tsjechisch is die pakkende geestdrift waarmee de stupide onderwerpen gefigureerd worden, zowel als het minderwaardigheidscomplex door de vertraagde wereldberoemdheid; Tsjechisch is de glorificatie van de eigen zwakheden en de verering van provinciegenieën, alsook het welgemeende streven die koste wat kost voort te brengen.<sup>55</sup>

Het fenomeen Jára Cimrman “[is] hinting Czech national identity” (Reijnen 2008: 39) in die zin dat het speelt met het beeld van kleinheid, dat al dan niet wordt doorbroken met grootheid – het is op die manier eigenlijk een perfecte toepassing van het zelfbeeld van *Malá, ale naše* (*Klein, maar van ons*). Belangrijk is wel dat het theater daarmee niet per se uitspraak doet over het feit of het daar wel of niet achter staat. Het discours over het nationaal karakter klinkt afhankelijk van de maatschappelijke context soms luider, en de motivatie voor het Divadlo Jára Cimrmana om daarop in te pikken varieert net zo veel als er verschillende Cimrmans zijn.

Het is in ieder geval niet moeilijk te begrijpen dat de directe link tussen Cimrman en het Tsjechische zelfbeeld zijn ontstaanscontext is: het idee over een Cimrman is gegroeid in een periode dat er veel meer vrijheid was (het einde van de jaren 1960), waardoor het ook mogelijk was uitdrukking te geven aan gevoelens over nationale identiteit en superioriteit, die

<sup>54</sup> “[D]ržím-li v ruce například tuto křídu, pak podle Cimrmana vyplňuje tato křída souvisle celý prostor svého okolí a jedině v místě, které vidíte, tato křída není. To, co držím v ruce, je vlastně jen jakási prázdná bublina v souvislém křídovém masivu.”

<sup>55</sup> “[V]šudypřítomné téma všech cimrmanovských kreačí [je] bez rozdílu češství. Česká je ona dojemná ochotnická horlivost, s níž jsou stupidní náměty figurovány; jakož i mindrák opožděné světovosti; česká je glorifikace vlastních slabostí a kult provinčních géniů, jakož i upřímná snaha vyrobit si je za každou cenu.”

door hun nationale aard sowieso de internationale bedoelingen van de Sovjetideologie ondermijnden. Het Divadlo Jary Cimrmana was inderdaad een van de absurdistische theaters die in dat superioriteitsgevoel ontstonden.

Na het breekpunt van augustus 1968 was het nationalisme, zoals eerder al gezien, zeker niet verdwenen, hoewel beperkt tot de dissidentie. Ook het Cimrmantheater kon er gebruik van maken, of dat nu was uit ironie en spot, of omdat het zich effectief achter de ideeën schaarde. Dat is echter iets waar ik zelf niet altijd een sluitend antwoord op heb kunnen vinden. Hoe dan ook is het duidelijk dat er na 1968 nog gespeeld wordt met het discours over nationale identiteit, maar de motivatie daarachter laat ik in het midden. De ironische toon van de toneelstukken maakt het zelfs voor iemand die weet dat het om satire en mystificatie gaat niet altijd makkelijk te doorzien waarmee echt gelachen wordt<sup>56</sup>.

Het Cimrmantheater maakt op twee manieren een allusie op discours over nationale identiteit: door haar vorm (de mystificatie) en door haar inhoud. Wat de mystificatie betreft zou ik willen verwijzen naar wat ik eerder uitlegde over de tegenstelling tussen insiders en outsiders, en het gevoel van superioriteit dat die creëerde. Toen de mystificatie nog Cimrman's belangrijkste basis was – dat wil zeggen, voor de occupatienacht – was het mogelijk dat de insiders gelijkgesteld werden met de Tsjechen en de outsiders met het regime. Op die manier is “artistic mystification and sly, deadpan humor [...] the expression of a small, underdog nation dominated for generations by outsiders.” (Kimmelman 2008) In die zin dat humor bevrijdend werkt (Bartminski 2009) is ook Cimrman een bevrijdingsmiddel van de alledaagse, communistische realiteit. Het was hun vorm van verzet: zachte humor tegen brute kracht (Rut 2010: 7). Aangezien de insiders hier concreet diegenen waren die slimmer waren, die beter wisten, denk ik dat dat verbonden kan worden met het zelfbeeld van hoge cultuur en intelligentie, en het beeld over *de andere* van domheid. Denk daarbij aan het citaat van Holy (1996: 144) dat “less cultured nations would shoot you; we laugh at you.”

Daarenboven is het ook mogelijk dat procedé van mystificatie te associëren met de nationale wedergeboorte via de vervalste zelenohorsky- en kralovedvorsky-manuscripten, die volgens Warner (2007) duidelijk maken dat mystificatie in de Tsjechische wedergeboorte een belangrijke basis uitmaakte.

Wat de inhoud betreft is het nodig terug te denken aan de drie constante thema's in Cimrman's biografie. Ten eerste is er zijn genialiteit: zijn bijdrage aan allerlei vormen van kunst en wetenschap zou ongekend zijn, vooral ook als het gaat over theater en literatuur. Smoljak & Sverak (1987: 13) schrijft verder nog:

Wie van onze hedendaagse schrijvers zou in staat zijn een oeuvre van zo'n grootheid te creëren? Geen. We voelen dat er zich voor zo'n prestatie minstens twee zouden moeten verenigen. Maar ook zij zouden op zijn minst middelmatig geniaal moeten zijn. Hoe het ook

---

<sup>56</sup> Lees bijvoorbeeld ook deze discussie op [expats.cz](http://expats.cz) naar aanleiding van een artikel in The New York Times: [http://www.nytimes.com/2007/05/17/world/europe/17pilsen.html?\\_r=1&oref=slogin](http://www.nytimes.com/2007/05/17/world/europe/17pilsen.html?_r=1&oref=slogin).



zij, werken die zijn ondertekend met Jára Cimrman behoren tot de top van de toneelcreaties in de wereld. We kunnen daarover discussiëren, we kunnen dat betwisten, we kunnen het er zelfs niet mee eens zijn, maar dat is alles dat eraan te doen valt.<sup>57</sup>

Dat is makkelijk te linken aan het Tsjechische zelfbeeld van grootheid: ze zijn immers het meest van al trots op hun natie wanneer het gaat over culturele prestaties, zoals wetenschap en technologie, kunst en literatuur. Aan dat beeld beantwoordt Cimrman volledig. Zelfs al in zijn eerste gedaante – dat is, in de *Nealkoholická Vinárna U Pavouka* – was hij volkskunstenaar en beeldhouwer.

Bovendien is hij internationaal georiënteerd, zoals eerder al werd geciteerd uit Smoljak & Svěrák (1987): zijn bijdragen zijn verspreid over de hele wereld en hij hielp een hele rij van internationale geleerden die zo iets van domheid over zich krijgen. Wanneer hij in *Jára Cimrman, ležící, spící* Johann Strauss jr. helpt met het stuk *An der schönen blauen Donau* zien we eerst hoe die het moeilijk heeft de juiste akkoorden te vinden. Een scène eerder zit Gustave Eiffel te staren naar een onstabiele constructie voor de Eiffeltoren, totdat Cimrman hem de oplossing toont. In die zin is hij de perfecte belichaming van Masaryks “de Tsjechische vraag is die van de hele wereld, niet enkel van ons”: als we uit onze kleinheid kruipen – zoals Cimrman – dan kunnen we nog veel betekenen voor de rest van de wereld. Daarbij wordt sterk benadrukt dat hij er trots op was Tsjech te zijn, en voor geen geld iets anders wilde zijn. De oude vrouw die in *Jára Cimrman, ležící, spící* een groepje toeristen rondleidt in Cimrmans huis in Liptákov vertelt dat, hoewel zijn moeder Oostenrijkse was, hij geboren was in Wenen en zelfs ook een tijdje in Frankrijk had gewoond, hij zichzelf Tsjech voelde<sup>58</sup>. Daarvoor zijn volgens haar echter geen bewijzen te vinden – alsof het een vanzelfsprekendheid is. Ook Smoljak & Svěrák (1987) zegt dat patriottisme een wezenlijk kenmerk van zijn persoonlijkheid is.

Ten tweede is er ook het thema van zijn miskennis: niemand van zijn tijdgenoten weet dat Cimrman een genie is, en hij komt bovendien steeds net te laat om ergens de eer voor op te strijken. Telkens zijn anderen hem voor. Dat is te linken aan het zelfbeeld van kleinheid: de natie die groot wil zijn, maar daar niet in slaagt omdat de anderen haar de kans niet geven, waardoor ze zich klein en onvrij voelt. Omdat Cimrman leefde in de tijd dat Tsjechië nog deel uitmaakte van Oostenrijk-Hongarije ligt de nadruk vooral op de onvrijheid die wordt veroorzaakt door de Habsburgse overheersing, hoewel die perfect symbool zou kunnen staan voor eender welke andere vreemde macht – de communisten bijvoorbeeld.

Om weer dezelfde film als voorbeeld te gebruiken, in de scène “Jára Cimrman, tvořící” (“Jára Cimrman, creërend”) vat Cimrman het plan op om de stad Praag tot aan de kust te

---

<sup>57</sup> “Který z našich soudobých spisovatelů by byl schop dílo takové velikosti vytvořit? Žádný. Cítíme, že by se k takovému činu museli spojit nejméně dva. Ale i ti by museli být alespoň průměrně geniální. Ať už je tomu jakkoli, díla, pod nimiž je podepsán Jára Cimrman, patří k vrcholům světové dramatické tvorby. Můžeme o tom diskutovat, můžeme o tom vést spory, můžeme s tím i nesouhlasit, ale to je všechno, co se proti tomu dá dělat.”

<sup>58</sup> Dat is terug te vinden aan het einde van de scène “Jára Cimrman, pozdě přicházející”.

brenge: op een enorm doek schildert hij een golvende zee, lucht en meeuwen om het daarna tussen twee gebouwen in het centrum van Praag op te hangen. Zo lijkt het inderdaad alsof Praag een eigen zee heeft. Dit past binnen wat Kosatík (2010) de Tsjechische *sen o moři* (*droom van een zee*) noemt: het hebben van een zee is iets dat gezien wordt als een eigenschap van grote naties – of dat was het toch zeker in de periode rond 1918. Hij citeert de schrijver Josef Müldner die in 1926 een traktaat schreef waarin hij het Verdrag van Versailles onrechtvaardig vindt voor Tsjechoslovakije omdat er geen corridor met de Oostzee werd voorzien (2010: 189): “Enkel de zee kweekt grote staten. Een grootmogendheid die niet aan de zee zou grenzen was geen grootmogendheid.”<sup>59</sup> Hij vindt een zee het waarmerk voor de (economische) zelfstandigheid van een staat – geen zee is geen zelfstandigheid. De spreker die de tentoonstelling van Cimrman's doek inhuldigt vertelt dat dat wat de natuur hen, in tegenstelling tot andere volkeren, niet gegeven heeft, ze nu wel krijgen van het genie van Jára Cimrman. Het is te zeggen, Wenen geeft Praag maar voor dertig minuten toestemming Cimrman's doek op te hangen; daarna worden de toeschouwers weggejaagd en moet het doek weg.

Een ander voorbeeld is volgend citaat van Cimrman, die aan het einde van de film lichamelijke opvoeding geeft: “In het leven stuit je op de een of andere hindernis. Tyrš<sup>60</sup> zegt dan: spring erover, kruip erover, maar kruip er nooit onder. Ik zeg: je mag er ook onder kruipen, maar ga daarna weer rechtop staan!”<sup>61</sup> Een mooie verwijzing naar Masaryk's discours dat zegt dat de kleine natie moet opstaan en groot zijn. Omdat Cimrman uitdrukkelijk Tyrš verbetert die in zijn ideologie de fysieke fitheid van het volk koppelt aan haar vrijheidsstrijd (Kosatík 2010: 71), kan zo'n uitspraak naar mijn mening ook geïnterpreteerd worden als ironie, die er in zekere zin mee lacht hoe ze zich als volk ooit over zo'n zaken hebben drukgemaakt.

Alles bij elkaar genomen past Cimrman volledig in het lijstje van martelaren die symbool staan voor de Tsjechische natie en haar geschiedenis, naast de Heilige Václav, Jan Hus enzovoort. Dat wil zeggen, voor zijn dood niet gewaardeerd voor zijn goede kwaliteiten – althans niet door diegenen die het voor het zeggen hadden –, na zijn dood onderwerp van een soort cultus en voer voor pseudowetenschappelijk onderzoek. De bijna kinderachtige ijver waarmee door de *cimrmanologen* over Cimrman wordt gesproken, de onwetenschappelijke conclusies die worden getrokken, en het eigenbelang dat steeds overduidelijk opduikt doen echter wel vermoeden dat het gaat om een satirische verwijzing naar de hoogdravende (Tsjechische) mythologisering van martelaren of helden: Masaryk over Hus bijvoorbeeld, Pekař over Bílá Hora, of de communisten over Stalin. Ook in die zin is Cimrman's humor niet het lachen, maar het beter weten.

---

<sup>59</sup> “Jenom moře odchovává velké státy. Velmoc, která by nehraničila s mořem, není velmocí.”

<sup>60</sup> Miroslav Tyrš, medeoprichter van Sokol.

<sup>61</sup> “V životě narazíte na nějakou překážku. Tyrš ten říká: přeskoč, přelez, ale nepodlézej. Já říkám: můžeš i podlézt, ale pak se zase narovnej!”

Tot slot kan opgemerkt worden dat veel van de toneelstukken van het Divadlo Járy Cimrmana ook door hun specifieke onderwerpen en stijlkenmerken de een of andere verwijzing maken naar nationalisme en nationale mythes. Denk daarbij aan Ruts (2010) eerder al aangehaalde analyse: *Vyšetřování ztráty třídní knihy* leunt aan bij het absurdistische toneel van de late jaren 1960 waardoor het door zijn vorm een toespeling is op het nationale superioriteitsgevoel; in *Hospoda Na mýtince*, *Němý Bobeš* en *Dobytí severního pólu* “nam [Cimrman] met behoorlijke vertraging nationalistische en artistieke clichés over en lijnde daaruit tendentieuze werken bij elkaar”<sup>62</sup> (Rut 2010: 9); in *Blaník* en *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* worden die clichés ook overgenomen, maar dan op een ironische manier.

## 4 Het toneelstuk *Blaník* en de češství

Gelet op de bondigheid en duidelijkheid van mijn betoog heb ik als bijlage achteraan de scriptie integraal de originele toneeltekst toegevoegd zoals ik die heb gekopieerd uit *Hry a semináře. Úplné vydání* (2010) van Cimrman (i.e. Smoljak & Svěrák). Hij bevat ook een lijst met personages en acteurs. Bij citaten daaruit geef ik niet de volledige bronvermelding, maar staat tussen haakjes telkens het paginanummer van de gekopieerde bladzijde vermeld. Als tweede bijlage heb ik een Nederlandse vertaling van de personagelijst toegevoegd, samen met een samenvatting van elk afzonderlijk *seminarie* en een beschrijving van de plot van het toneelstuk zelf, dat wordt opgevoerd na de *seminaries*. Op die manier kunnen ook lezers die geen Tsjechisch begrijpen citaten binnen het verhaal situeren.

### 4.1 Achtergrond

Het toneelstuk *Blaník* ging in première op 16 mei 1990 in theater Solidarita in Praag. De tekst van het stuk zelf, zonder voorafgaande seminaries, was echter al klaar in juni 1989 – dat is, nog vóór de Fluwelen Revolutie van november. In het interview met Kroc (2007) vertellen Smoljak en Svěrák dat, toen ze voor de eerste keer met het hele gezelschap de tekst hadden doorgelezen, de andere acteurs reageerden met “willen jullie dit echt spelen?”<sup>63</sup> Ze dachten dat het stuk er nooit in zou slagen de censuur te overleven. Op dat moment was het toneelseizoen evenwel net afgelopen, waardoor pas verder werd gewerkt aan de tekst bij het begin van het nieuwe seizoen in september. Al snel begon toen ook de revolutie, waardoor de seminaries, die pas na november voltooid werden, veel dingen bevatten die ze een jaar eerder nooit hadden kunnen schrijven, en die voor een deel ook konden inspelen op de nieuwe situatie.

---

<sup>62</sup> “s patřičným zpožděním převzal národovecká i umělecká klišé a slepil z nich tendenční dílka”

<sup>63</sup> “Tohle chcete vážně hrát?”

Zoals ik de verwijzingen naar de Tsjechische nationale identiteit bij Cimrman op twee manieren heb beschreven – naar vorm en naar inhoud –, zal ik dat hier op dezelfde manier doen. Allusies op Tsjechische nationale identiteit worden in het stuk *Blaník* gemaakt via zijn thematiek en via zijn concrete inhoud.

## 4.2 *De češství van Blaník*

### 4.2.1 Thematiek

Net als bij Cimrman zelf is de directe link met de *češství* hier de ontstaanscontext: de vraag naar nationale vrijheid was sinds 1968 nog steeds niet verdwenen, en werd zelfs luider naar 1989 toe. De legende van de ruiters van *Blaník*, het onderwerp van dit toneelstuk, staat dan als nationale mythe symbool voor die vrijheid, met de Heilige Václav, hoofdrolspeler van het verhaal, als bevrijder van de natie. Hoewel ik aan het einde van het vorige hoofdstuk niet eenduidig kon beslissen of het Divadlo Jary Cimrmana met haar allusies ook effectief altijd achter het discours over nationale identiteit en karakter staat, kan ik dat over het toneelstuk *Blaník* wel. Uit Ruts (2010) stijlanalyse weten we immers al dat het stuk een soort van satirische polemiek is met een belangrijke mythe van de Tsjechische nationale wedergeboorte. Hetzelfde bevestigen ook de schrijvers in het interview met Kroc (2007): de allusies in *Blaník* zijn ironisch. Ook hier zit hem met andere woorden de humor in het beter weten.

Heel concreet wordt er in vraag gesteld waarom de ridders, die de Tsjechen zouden komen redden als de nood het allerhoogst is, nog nooit te hulp zijn gekomen. Tijdens de slag bij *Bílá Hora* bijvoorbeeld, toen de Tsjechen het toch wel duidelijk moeilijk hadden. De Cimrman van dit stuk is afkeurend: hij gelooft niet in het waarheidsgehalte van de legende en wil de mensen afleren er nog langer in te geloven. Maar “toen Cimrman begreep dat ons volk zich haar legende niet laat ontnemen, veranderde hij van tactiek. Hij besloot de *Blaník*mythe net te populariseren, maar met zo’n ideologische toon dat ze zo weinig mogelijk schade zou aanrichten.”<sup>64</sup> (377) Het resultaat was dit toneelstuk.

Smoljak legt uit dat de redenering van het verhaal eigenlijk enorm tegenstrijdig is: de ridders zullen uitrijden wanneer het met het volk het *allerslechtst* gaat, maar hoe kan je weten of het ooit al zover geweest is? En hoe kunnen de ruiters zelf dat weten? Op die manier is in het verhaal in feite de onmogelijkheid ingebouwd dat de ruiters ooit zullen komen (Kroc 2007). Smoljak vergelijkt de legende met de roman *Catch-22* van Joseph Heller. De titel van dat boek verwijst naar een bepaalde wet die zichzelf tegensprekt, waardoor het onmogelijk is dat hij ooit wordt toegepast. “Die *Blaník*mythe is eigenlijk zoiets als onze [eigen,] Tsjechische *Catch-22*.”<sup>65</sup> (Kroc 2007) Smoljak gaat verder dat de Tsjechen geloven dat de *Blaník*ruiters

---

<sup>64</sup> “Když Cimrman poznal, že si náš lid nedá svou pověst vzít, změnil taktiku. Rozhodl se, že blanickou báj naopak zpopularizuje, ale s takovým ideovým vyzněním, aby napáchala co nejméně škod.”

<sup>65</sup> “Ten blanický mýtus to je vlastně taková naše česká Hlava XXII.”

bij de grootste nood zullen komen helpen, maar dat ze tegelijkertijd ook een uitdrukking hebben die zegt dat ze het blijkbaar nog nooit zó slecht hadden dat het niet nog slechter kan, waarmee ze bedoelen dat de ruiters nooit zullen komen. Dat is ook waarom Cimrman het verhaal zo ongeschikt vindt als nationale legende: het ontmoedigt de mensen.

Tot slot legt Smoljak (Kroc 2007) uit hoe de toeschouwers bij de eerste voorstellingen laaiend enthousiast waren: het stuk beeldde op een satirische manier de gevoelens van het moment uit, waardoor Cimrman effectief de bolle spiegel was waarin de mensen hun scherpe, al dan niet grappige kantjes weerspiegeld zagen (zie m.n. Rut 2010). In latere voorstellingen verandert de werking van de humor lichtjes. Gezien de nieuwe politieke situatie en de ontwikkelingen van de laatste decennia – de toetreding tot de Europese Unie bijvoorbeeld – voelt men zich niet langer bedreigd, maar zelfs veilig: het maakt niet meer uit of de ruiters zullen komen of niet. Dat betekent echter niet dat de humor volledig verdwenen is, hij is enkel wat zachter geworden. De bolle spiegel is er immers nog steeds: kijken naar *Blaník* is kijken naar de hele heisa die ze toen rond vrijheid gemaakt hebben.

## 4.2.2 Concrete inhoud

### 4.2.2.1 Klein, maar van ons

Inhoudelijke verwijzingen naar discours over nationale identiteit passen in hetzelfde patroon als dat bij Cimrman in het algemeen. Ten eerste wordt een toespeling gemaakt op het zelfbeeld van kleinheid. In het seminarie “Blanická pověst” (“De Blaníklegende”) bijvoorbeeld zoekt de spreker een verklaring voor het feit dat de legende naar alle waarschijnlijkheid in Tsjechië is ontstaan, en niet bij andere volkeren, die gelijkaardige legenden hebben:

Jára Cimrman ziet de oorzaak van het ontstaan en de sterke geliefdheid van de Blaníklegende in Tsjechië vooral in de geografische ligging van ons vaderland. In overeenstemming met Palacký was Cimrman er zich van bewust dat we hier in Europa als een graantje tussen molenstenen zitten. Vanuit het westen dringt het Germaanse imperialisme aan, vanuit het oosten worden we verpletterd onder de expansie van de Groot-Russische kolos. Cimrman schrijft: “het is geen wonder dat een zo beperkt en klein volk voor zichzelf bovennatuurlijke, en zelfs miraculeuze bescherming zoekt, aangezien het enkel met een mirakel mogelijk is hier te overleven.”<sup>66</sup> (377)

Even later verwijst dezelfde spreker zelfs zonder omwegen naar de occupatie van 1968. Hij wil bewijzen dat de legende onmogelijk iets van waarheid kan bevatten:

---

<sup>66</sup> “Jára Cimrman vidí příčinu vzniku a silné obliby blanické pověsti v Čechách hlavně v zeměpisné poloze naší vlasti. Shodně s Palackým byl si Cimrman vědom toho, že jsme tu v Evropě jako zrnko mezi mlýnskými kameny. Ze západu na nás naléhá imperialismus germánský a z východu nás drtí rozpínavost kolosu velkoruského. Cimrman píše: “Není divu, že takto tísněný malý národ hledá sobě ochrany nadpřirozené, ano i zázračné, neboť jedině zázrakem lze tu přežítí.””

De tweede voorwaarde voor een interventie vanuit Blaník is het feit dat het land *van vier kanten aangevallen wordt*. De oorspronkelijke auteur van het verhaal had wijselijk gekozen voor een aanval vanuit alle vier de windrichtingen omdat het hem volledig onwaarschijnlijk leek dat het ooit tot zo'n totale aanval zou kunnen komen. Pas in onze tijd werd het ultieme bewijs geleverd voor de ongeldigheid van het verhaal: we werden niet aangevallen vanuit vier, maar wel vanuit vijf richtingen, en in Blaník bewoog zelfs geen muis.<sup>67</sup> (377; nadruk in origineel)

Maar ook nu wordt de kleinheid doorbroken met grootheid. De eerste keer gebeurt dat in het seminarie "Defenestrace" ("Defenestraties"), waarin wordt gewezen op het belang van Tsjechië voor de Europese geschiedenis: "toen Cimrman nadacht over de Tsjechische geschiedenis, heeft hij de aandacht gevestigd op een interessant fenomeen: grote Europese gebeurtenissen beginnen vaak in Tsjechië, concreet in Praag, en in de regel met een zogenaamde defenestratie."<sup>68</sup> (371) Dat wordt echter in het belachelijke getrokken: Cimrman zou de oorzaak van de populariteit van defenestraties in Tsjechië gezien hebben in de Tsjechische ondervinding dat iemand door de deur buitenzetten meestal niet effectief is, omdat hij via het raam makkelijk weer naar binnen kan.

Belangrijk is hier ook terug te denken aan de mentaliteit van het midden, het niet appreciëren van alles dat al te veel afwijkt van de normale gang van zaken, wat Holý (1996) typisch vindt voor de Tsjechische cultuur: de personages in *Blaník* wachten het hele stuk lang op bevelen van Václav en op antwoorden op hun vragen, maar de reacties die ze krijgen lijken elke voeling met wat er zich werkelijk afspeelt te missen. Het is alsof ze zitten te wachten op Godot. Maar dat is nu eenmaal hun systeem, hun gang van zaken, waardoor ze het zelfs niet erg vinden dat er geen échte actie wordt ondernomen. Het is zelfs zo dat actie ten strengste wordt bestraft: Veverka, die niet liever wil dan ten strijde trekken, en die het Blaníkleger lui noemt ("het is een herberg"<sup>69</sup>), wordt opgesloten. Je zou daarom kunnen zeggen dat hij de rol vervult van *anti-Tsjech*.

Die mentaliteit is ook te verbinden met het zelfbeeld van *kulturnost*, *demokracie*, en van geweldloze oplossingen: door niets te doen lost de situatie zich vanzelf zonder al te veel tumult op. Het verhaal speelt zich namelijk af ten tijde van de revolutie van 1848. De Tsjechen hadden toen een petitie naar de keizer gezonden voor liberale hervormingen (voorbereid door het Comité van de Heilige Václav) en hadden geschoten op Alfred Windischgrätz, die door de keizer was gestuurd om de situatie in de gaten te houden. Maar "generaal Windischgrätz begon [ook] met kanonnen op Praag te schieten, de molens op de

---

<sup>67</sup> "Druhou podmínkou mobilizace v Blaníku je skutečnost, aby země byla "napadena ze čtyř stran". Pradávný autor pověsti zvolil chytře ohrožení ze všech čtyř světových stran, neboť se mu zdálo zcela nepravděpodobné, že by k tak totálnímu napadení někdy mohlo dojít. Teprve naše doba podala úplný důkaz neplatnosti blanického mýtu: byli jsme napadeni ne ze čtyř, ale dokonce z pěti stran, a v Blaníku se nepohnula ani myš."

<sup>68</sup> "Když se Cimrman zamýšlel nad českými dějinami, upozornil na jeden zajímavý jev: velké evropské události začasté počínají v Čechách, konkrétně v Praze, a zpravidla takzvanou defenestrací."

<sup>69</sup> "je to noclehárna" (399)

Moldau vatten vuur, en dus lieten ze de opstand liever voor wat hij was.”<sup>70</sup> (398) In het dorpje aan de voet van Blaník, Louňovice pod Blaníkem, hadden ze – aldus Šlupka – het geld dat ze eerst voor de opstand hadden verzameld dan maar gebruikt om een kegelbaan te bouwen. Bovendien lezen de ruiters in een krant dat Veverka’s actie, die zonder bevel met zijn ruitery was uitgereden en door een groepje mensen was opgemerkt, niet begrepen werd als een interventie door de beroemde ridders, maar als de uitbeelding van een historisch schouwspel dat ideaal was om toeristen naar Praag te lokken.

Een andere illustratie van die *passieve kulturnost* is het zwaardgevecht tussen Hynek en Veverka. Een van de twee zwaarden waarmee gevochten wordt is overdreven groot, het andere extreem klein. Svěrák zegt daarover in het interview met Kroc (2007) dat dat duidt op de onmogelijkheid van het gevecht, maar ook op de onbeweeglijkheid van diegene met het lange zwaard. Hynek, die onvoorwaardelijk Václavs bevelen opvolgt en zo een prototype is voor de gewone Tsjech, is uiteindelijk degene die dat veel te grote, onbeweeglijke zwaard in handen krijgt. Toch slaagt hij erin het gevecht te winnen door de ander te slim af te zijn.

Ook in *Blaník* wordt het Tsjechische zelfimage tegengesteld aan en ondersteund door het beeld over *de andere*. Ten eerste door de grenzen van het zelfbeeld stevig vast te leggen. Tussen het tweede en het derde seminarie bijvoorbeeld wordt geïnsinueerd dat de professor van de volgende lezing zijn blaadjes door elkaar heeft gehaald. De vorige spreker besluit de tijd dan maar op te vullen met een van de historische quizjes van Cimrman, waarmee die zijn lessen geschiedenis geregeld wat zou hebben opgefleurd:

[De vraag] luidt als volgt: aan welke militaire leider op de wereld zou zijn kamergenoot een goede nacht kunnen gewenst hebben met *zavři oko a spi* (*sluit je ogen en slaap*)? [...] Aan a) Jan Žižkov b) admiraal Nelson of c) generaal Kutuzov? [...] Het juiste antwoord is a) Jan Žižka. En dat om de simpele reden dat noch Nelson, noch Kutuzov Tsjechisch verstonden.<sup>71</sup> (371-372; nadruk in origineel)

In het seminarie dat volgt wordt verteld dat de *actieradius* van Blaník beperkt is tot de historische Tsjechische erflanden Bohemen, Moravië en Silezië, en niets te maken heeft met bijvoorbeeld de Duitse landen, want die hebben hun eigen mythische berg. “[Ook] de Slovaken hebben natuurlijk hun eigen, zelfstandige, onafhankelijke berg [...]”<sup>72</sup> (372)

Bovendien komen veel van de stereotype eigenschappen die aan anderen worden gegeven ter sprake. In volgend citaat gaat het over de Slovaken:

Leraar: Is dat niet ongemakkelijk, zo [slapen] op de stenen?

<sup>70</sup> “generál Windischgrätz začal střílet na Prahu z kanónů, na Vltavě chytly mlejny, a tak toho povstání radši nechali.”

<sup>71</sup> “Zní takto: Kterému ze světových vojevůdců mohl jeho spolunocležník říci na dobrou noc “zavři oko a spi”? [...] a) Janu Žižkovi b) admirálu Nelsonovi c) generálu Kutuzovovi? [...] Správná odpověď je a) Janu Žižkovi. A to z toho prostého důvodu, že ani Nelson, ani Kutuzov nerozuměli česky.”

<sup>72</sup> “Slováci majú samozrejme svoju vlastnú, samostatnou, nezávislou horu [...]”

Smil: Ik lig tussen de boeken. Dat gaat nog. Erger is het bij de Slovaken.

Leraar: Zijn onze Slovaakse broeders hier ook?

Veverka. Niet hier. Zij hebben hun eigen berg. Sitno. Die hebben pas een paraatheid, man. Met één been in de stijfbeugel, het hoofd zó achteruit gedraaid naar hun bevelhebber (*demonstreert*) dat ze klaar staan wanneer hij zegt: *teraz*<sup>73</sup>!

Smil (*kijkt in zijn boek*): Dat is weliswaar ongemakkelijk, maar hier staat dat “het leger geduldig wacht in een pivnice<sup>74</sup>. Dan hebben ze het toch weer niet zo slecht. In een bierhuis.

Leraar: Maar een pivnice, heren, is geen kroeg. In het Slovaaks betekent dat een eenvoudige kelder.

Smil: Aha. Dan hebben ze het dus slechter dan wij.<sup>75</sup> (387)

Ze zijn minder geletterd want ze hebben geen boeken; en ze zijn separatistisch en ondemocratisch want ze hebben hun eigen, onafhankelijke berg en volgen fanatiek de bevelen van hun leider op. Tot slot zijn ze ook minder ver ontwikkeld, minder volwassen, want ze hebben zelfs geen volwaardige berg, maar een gewone kelder.

Een beeld van domheid wordt ook opgezet over de ambtenaren van het communistisch regime. Het seminarie “*Blanická pověst*” begint met de resultaten van een enquête die door de *cimrmanologen* onder hun toeschouwers zou zijn afgenomen. Zij hadden moeten antwoorden op de vraag waar ze aan denken bij het woord *Blaník*. Onder de gegeven antwoorden was – vanzelfsprekend – de berg, maar ook een televisiemerk, de naam van een zweefvliegtuig, en de bioscoop op het Václavské náměstí. “Eén procent van de honderd bevroegden – dat was een lid van de volksmilities – antwoordde dat Blaník een deknaam is voor de rusttoestand van afdelingen in de dode periode tussen belangrijke herdenkingsdagen.”<sup>76</sup> (372)

Naast dat *Selbstbild* en *Fremdbild* wordt er ook op een ironische manier verwezen naar de Tsjechische mythologisering van martelaren en nationale mythes. Alsof Cimrman direct commentaar geeft op iemand als Masaryk of Pekař. Het spreekt voor zich dat dat in de eerste plaats al gebeurt door het onderwerp van het toneelstuk: de legende waarmee de draak wordt gestoken is een nationaal symbool.

Al in het eerste seminarie, “*Cimrman a historie*” (“*Cimrman en de geschiedenis*”), wordt die obsessie met geschiedenis in het absurde getrokken, wat de toon zet voor de rest van het stuk. Er wordt uitgelegd dat Cimrman had vastgesteld dat een historische gebeurtenis niet enkel de loop van de geschiedenis beïnvloedt, maar ook de leerlingen die erover op school moeten leren. “Daarom zouden ze voor belangrijke acties die de geschiedenis ingaan

---

<sup>73</sup> Slovaaks voor *nu*.

<sup>74</sup> Tsjechisch voor *bierhuis*.

<sup>75</sup> “Učitel: Takhle nepohodlně na kamenech? / Smil: Já ležím v knihách. Ale to ještě jde. Horší to mají Slováci. / Učitel: Oni jsou tu také bratři Slováci? / Veverka: Tady ne. Mají svou horu. Sitno. Ti mají pohotovost, pane. S jednou nohou ve třmeni, s hlavou takhle dozadu otočenou k veliteli (*předvádí to*), aby byli připraveni, až řekne: Teraz! / Smil (*nahlíží do knihy*): To je sice nepohodlné, ale je tu psáno, že “vojsko trpezlivě čeká v pivnici”. To zas nemají tak špatné. V pivnici. / Učitel: Ale pivnice, pánové, to není hostinec. To znamená slovensky obyčejný sklep. / Smil: Aha. Tak to jsou na tom hůř než my.”

<sup>76</sup> “Jedno procento ze sta dotazovaných odpovědělo – byl to člen lidových milicí –, že Blaník je krycí název pro klidový stav útvarů v mrtvém období mezi významnými výročími.”



onthoudbare data moeten kiezen[, en] zouden de geboortedata van belangrijke personen bedachtzamer gekozen kunnen worden.”<sup>77</sup> (370) Daarenboven zou Cimrmans theorie op heel wat plaatsen succes hebben gehad. Bij de Australiërs bijvoorbeeld, wiens staat werd opgericht op 1 januari van het ronde jaar 1900. Enkel de Tsjechen willen niet luisteren naar Cimrmans raadgevingen: zij gaan volgens de spreker enthousiast door met vereren van historische gebeurtenissen zonder daarbij te denken aan de consequenties. Hij zegt dat “als er tenminste één *cimrmanoloog* aanwezig was geweest tussen de afgevaardigden van de federale vergadering [...], dan had de verkiezing [van de nieuwe president] met drie dagen uitgesteld kunnen worden en konden onze kinderen mooi leren: eerste president na de val van het totalitarisme – 1 januari 1990. Jammer.”<sup>78</sup> (369; eigen nadruk)

Dat eerste seminarie was trouwens begonnen met de opsomming van een aantal historische data, die in bepaald discours allemaal gezien kunnen worden als bepalend voor de onvrijheid van de Tsjechische natie (zie m.n. Kosatík 2010). Maar door de spreker, die wil spelen met de verwachting van de toeschouwers, wordt een heel ander verband gelegd: “al deze data zijn onmogelijk te onthouden.”<sup>79</sup> (369)

Een andere allusie op die mythologisering van het verleden wordt gemaakt in het seminarie “Blanická pověst”. Daarin wordt vastgesteld dat de Tsjechen, van alle volkeren die een gelijkaardige legende hebben, de enigen zijn die hem massaal kennen en waarvan er velen ook effectief nog in geloven. Alsof de Tsjechen de grootste oenen zijn van allemaal.

Verder is er ook de discussie tussen geschiedenisleraar Chvojka en zijn collega Vlasák. De eerste trekt richting Blaník om te bewijzen dat er werkelijk ridders liggen te slapen, de andere net om aan te tonen dat er helemaal niets te zien is. Die naam Vlasák zou een verwijzing kunnen zijn naar Antonín Norbert Vlasák, die in de tweede helft van de negentiende eeuw Blaník bezocht en vaststelde dat er niets te zien was dat het bestaan van een legendarisch leger zou kunnen bevestigen (Macura 1998).

Een laatste verwijzing naar die mythologisering is Veverka, die martelaarschap en passiviteit veroordeelt, vooral wanneer het gaat over de slag bij Bílá Hora, en oproept om de Heilige Václav als aanvoerder te vervangen door Jan Žižka. Dat is de directe aanleiding voor het zwaardgevecht dat hij verliest van Hynek.

#### 4.2.2.2 “Cimrman zijn wij”

Om af te sluiten zou ik willen terugkomen op Ruts (2010) “Cimrman zijn wij”: ook *Blaník* speelt zich af op die kleine ruimte die iedereen gemeenschappelijk heeft, en probeert onze lichamelijke en geestelijke beperkingen te overwinnen. Ons metabolisme en onze behoefte ten

---

<sup>77</sup> “Pro důležité akce, které vejdou do historie, by měli proto volit zapamatovatelná data. [...] I data narození významných osobností by se mohla volit uvážlivěji.”

<sup>78</sup> “Kdyby byl mezi poslanci Federálního shromáždění alespoň jeden cimrmanolog [...], dala by se jeho volba pozdržet o tři dny a naše děti se mohly krásně učit: první prezident po pádu totality – 1.1.1990. Škoda.”

<sup>79</sup> “Všechna tato data jsou nezapamatovatelná.”

eerste komen ter sprake bij Chvojka die dringend naar toilet moet. Dat blijkt dan later zijn bewijsstuk dat het verhaal niet gelogen had dat uitwerpselen er in goud veranderen. Over erotiek gaat het wanneer Chvojka vraagt of er ook vrouwen in de berg zijn. Die blijken er niet te zijn, en wanneer de ruiters hun behoeften niet meer kunnen controleren, hebben ze geen andere keuze dan het bed te delen met een spelonk in de rotsen, hoewel dat door Václav ten strengste verboden word. Even later komt een als rotsvrouw verklede man het toneel opgewandeld, met wie Hynek blijkbaar honderdvijftig jaar geleden een kind heeft gemaakt. De volgende grens aan onze lichamelijkeheid, de dood, wordt overwonnen in die zin dat niemand in de berg doodgaat. De ruiters zijn al honderden jaren oud, en als Veverka Blaník een herberg noemt krijgt hij nog eens honderd jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf, alsof dat niets is in vergelijking met de oneindigheid die hen er nog te wachten staat. Dat onze geest beperkt is door ons onderwijs en onze opvoeding komt tot uiting via de leerkracht Chvojka en de discussie die hij voert met zijn ongelovige collega Vlasák. Het is alsof hun respectieve overtuigingskracht de allesbepalende factor is voor hun leerlingen om in het bestaan van het Blaníkleger te geloven, of niet. Alsof we als kind naïef beginnen geloven in zo'n legende, enkel en alleen omdat we bij de foute leraar zijn terechtgekomen.

## 5 Conclusie

### 5.1 *Cimrmans češství*

In een eerste hoofdstuk (hoofdstuk 2) heb ik een aantal vaststellingen gedaan over “what it means to be a Czech to those who describe themselves as such,” (Holý 1996: 6) om zo een basis te hebben waarop ik bij mijn vergelijking met Jára Cimrman en het toneelstuk *Blaník* kon terugvallen. Daarvoor was het in de eerste plaats nodig te bepalen hoe in Tsjechië de relatie tussen een individu en de natie (het collectieve gegeven van *het volk*) wordt opgevat. Het bleek dat er in de Tsjechische cultuur een sterk gevoel van egalitarisme aanwezig is. Het gevolg daarvan is dat wanneer de nationale identiteit voor de Tsjechen ook de primaire groepsidentiteit wordt, bijvoorbeeld naar aanleiding van “international political conflicts, state secessions, wars, accession to international organisations or supra-national entities, victories achieved by national sports teams, or living outside one’s country,” (Vlachová & Řeháková 2009: 260) de groep dan sterk wordt ervaren als één perfect homogeen geheel, waarin te grote afwijkingen als mogelijke bedreiging worden gezien voor het in stand houden van de groep.

Vervolgens was het nodig na te gaan hoe men in Tsjechië de relatie tussen de natie en de staat ziet. Dat was cruciaal om de grenzen van de Tsjechische natie vast te kunnen leggen, en dus ook wie op haar identiteit aanspraak kan maken. De Tsjechen bleken vooral culturele criteria te hanteren om iemand als lid van de natie te beschouwen – geboren zijn in Tsjechië uit Tsjechische ouders, de taal spreken, en de Tsjechische tradities respecteren –, wat

ondersteund wordt door het feit dat de Tsjechen vooral trots zijn op hun natie als het gaat om culturele prestaties, zoals bijvoorbeeld in technologie, wetenschap en literatuur, maar tegelijkertijd ook trots zijn op de werking van hun democratie en hun politieke invloed in de wereld.

Dat de Tsjechische natie vooral cultureel wordt gedefinieerd heeft ook zijn consequenties voor de manier waarop de staat wordt opgevat, en de eisen die het Tsjechische nationalisme daaraan stelt. Van de staat wordt verwacht dat hij via de gepaste instellingen en wetten de belangen van de natie dient en haar voortbestaan als culturele eenheid beschermt. Wanneer de staat daar effectief aan voldoet, wordt dat ervaren als vrijheid, wat op zich een belangrijk punt is geworden voor het Tsjechische nationalisme. Telkens wanneer de natie zich onvrij voelt steekt bijgevolg ook het nationalisme de kop op.

Die invulling van de relaties tussen het individu, de natie en de staat door het Tsjechische nationalisme heeft het beeld gevormd dat de Tsjechen aan zichzelf toeschrijven, dat wil zeggen, in termen van welke stereotypen ze over zichzelf spreken. Uit het sterke gevoel van egalitarisme vloeit ten eerste het zelfbeeld van de *malý Čech* voort: de individuele Tsjech zou alle daags en niets bijzonders zijn, hoewel het hem zeker niet aan intelligentie of handigheid ontbreekt. Bovendien schrijven de Tsjechen vaak negatieve eigenschappen aan zichzelf toe, waarvan de belangrijkste jaloersheid en afgunst zijn. Uit de eis voor vrijheid is vervolgens het zelfbeeld van kleinheid ontstaan. In de visie van het nationalisme is de Tsjechische natie gedurende een aantal perioden door anderen van haar vrijheid beroofd, waardoor ze niet de kans kreeg ten volle zichzelf te zijn. Als een reactie daarop, en in samenhang met de definiëring van de natie als culturele entiteit, ontstond het beeld van grootheid: ondanks haar kleinheid wordt de Tsjechische natie beschouwd als een zeer gecultiveerd en democratisch geheel. Ze is *malá, ale naše – klein, maar van ons*.

Zoals typisch voor de constructie van identiteit wordt ook het Tsjechische zelfbeeld ondersteund door het beeld dat men opzet over *de andere*. Dat zijn voornamelijk de Habsburgers, de Duitsers, de Russen, en de Slovakken. De stereotypen die aan hen kunnen worden toegewezen zijn samen te vatten als *totalita*, dat is, alles wat niet democratie is, en domheid.

Ook het verleden geldt als referentie voor het nationale zelfbeeld. Daarbij is, volgens de visie van het nationalisme, de natie het vertrekpunt: dat wat men beschouwt als het nationaal karakter zou bepaald hebben hoe de nationale geschiedenis eruit ziet. Bij de constructie van een verleden is het daarom voor de nationalist noodzakelijk die gebeurtenissen te selecteren die voldoende verklaring geven voor de toestand van het heden en voor dat wat men beschouwt als zijn nationale identiteit. Bovendien wordt niet enkel gerefereerd aan gebeurtenissen, maar in grote mate ook aan historische personen, die binnen discours over nationale identiteit sterk gemythologiseerd worden. In het Tsjechische geval zijn dat in eerste instantie martelaren, zoals de Heilige Václav of Jan Hus, van wie wordt aangenomen dat ze

een verpersoonlijking zijn van het nationale zelfbeeld: klein, omdat ze tijdens hun leven niet de kansen kregen die ze verdienden, en groot, omwille van de waarden waarvoor ze stonden: hoge geleerdheid, menselijkheid, democratie enzovoort.

In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) heb ik een grondige beschrijving gemaakt van het fenomeen Jára Cimrman en het Divadlo Jára Cimrman, met aandacht voor de culturele en maatschappelijke context, zowel bij hun ontstaan als in latere perioden. Hetzelfde heb ik in het hoofdstuk erna (hoofdstuk 4) gedaan voor het toneelstuk *Blaník*, dat ik ook heb gesitueerd binnen het oeuvre van het Divadlo Jára Cimrmana. Met dat als achtergrond kon ik onderzoeken welke allusies het Cimrmantheater via het Cimrman en *Blaník* op het discours over de Tsjechische nationale identiteit maakt.

Allusies zijn te vinden op het nationaal zelfbeeld van *klein, maar groot*, op het daaraan tegengestelde beeld over *de andere*, en op de mystificatie van martelaren en het verleden *tout court*. Bij Cimrman zelf worden die verwijzingen gemaakt via de vorm (de mystificatie) en via zijn concrete inhoud, namelijk de grote thema's in zijn fictieve biografie: genialiteit, miskennis en patriotisme. In het toneelstuk *Blaník* worden dezelfde verwijzingen gemaakt, maar dan via de inhoud en de thematiek, dat is, de nationale legende over de ruiters van *Blaník*.

Die allusies konden gemaakt worden omdat het discours over nationale identiteit ook effectief aanwezig was – openlijk tijdens de Praagse Lente; beperkt tot de dissidentie na de occupatie van augustus 1968. Na die occupatie was het echter niet altijd even duidelijk of het Divadlo Jára Cimrmana op dat discours inspeelde uit ironie en spot, of omdat het er ook effectief achterstond. Tijdens de Praagse Lente was Cimrman sowieso een vorm van protest tegen het regime, na de Praagse Lente lijkt het eerder een spiegel die toont hoe ze zich ooit over zo'n zaken als nationaal karakter hebben drukgemaakt. Dat is het in ieder geval in het toneelstuk *Blaník*; wat de rest van het Cimrmantheater betreft heb ik daar geen sluitend antwoord op kunnen geven.

Tot slot was het ook mogelijk Cimrmans *češství* te zien volgens Ruts (2010) interpretatie. Die gaat ervan uit dat het Cimrmantheater enerzijds met onze menselijke beperkingen speelt, anderzijds een leeg idee is, een soort van container eigenlijk, waarin ieder van zichzelf kan stoppen wat hij wil. Op beide manieren is Cimrman Tsjechisch in die zin dat het de Tsjechen zijn die naar hem kijken en zichzelf weerspiegeld zien in de spiegel die het Cimrmantheater voorhoudt.

## 5.2 Cimrmans populariteit

Rest mij nog een laatste taak: een verklaring formuleren voor Cimrmans populariteit. Ik denk dat het daarbij belangrijk is die interpretatie van Rut (2010) goed voor ogen te houden. Omdat Cimrman in principe op eender welke manier ingevuld kan worden, past hij zich als vanzelf aan elke nieuwe situatie aan en is hij voor het Divadlo Jára Cimrmana telkens weer het

middel bij uitstek om daarop in te spelen, of dat nu ironisch bedoeld is of serieus. Op die manier veroudert hij niet en blijft hij steeds interessant, uitdagend. Als een feniks die bij elk nieuw stuk herboren wordt uit de assen van het vorige, maar dan net dat tikkeltje anders. Rut (2010: 16; nadruk in origineel), tot slot, legt uit waarom hij teleurgesteld zou zijn als morgen bleek dat Cimrman wel ooit geleefd en gewerkt heeft:

Een reële Jára Cimrman zou gewoon de volgende *van onze maštbly*<sup>80</sup> zijn (om het met de term van Vladimír Borecký te zeggen), een rare snuiter wiens dwaze activiteit zich geleidelijk weer tegen hem zou keren en hem van de *verstandelijke* mensen zou afscheiden. Een fictieve Jára Cimrman straalt naar buiten uit, creëert ruimte voor *de andere mogelijkheid* van alles dat hij heeft aangeraakt; hij maakt plaats voor een spel waarbij de grenzen van de werkelijkheid zo ver kunnen verschuiven als de verbeelding van de spelers toelaat.

---

<sup>80</sup> Een neologisme van Borecký. Best te vertalen als *idioten*.

## 6 Bibliografie

Abrams, Bradley F.

2005 *The struggle for the soul of the nation: Czech culture and the rise of communism.* London: Rowman and Littlefield.

Bartmiński, Jerzy

2009 *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (Advances in Cognitive Linguistics). London, Oakville: Equinox Pub.

Beller, Manfred & Joep Leerssen (eds)

2007 *Imagology: the cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey.* Amsterdam: Rodopi.

Beller, Manfred

2007 Myth. In: M. Beller & J. Leerssen (eds): 373-377.

Beranová, Jana & Mercks, Kees

1984 *Moderne Tsjechische literatuur* (BRT Brochure). Brussel: BRT.

Cimrman, Jára da (i.e. Smoljak, Ladislav & Zdeněk Svěrák)

2010 *Hry a semináře. Úplné vydání.* Praha: Paseka.

Davies, Christie

1982 Ethnic Jokes, Moral Values and Social Boundaries. *The British Journal of Sociology* 33/3: 383-403.

2005 European ethnic scripts and the translation and switching of jokes. *Humor: International Journal of Humor Research* 18/2: 147-161.

Dyserinck, Hugo & Karl Ulrich Syndram

1988 *Europa und das nationale Selbstverständnis: imagologische Probleme in Literatur, Kunst und Kultur des 19. und 20. Jahrhunderts.* Bonn: Bouvier.

Gál, Fedor (et al.)

1992 *Dnešní krize česko-slovenských vztahů.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Havel, Václav

1990 *Naar alle windstreken.* Baarn: De Prom.

Holý, Ladislav

1996 *The little Czech and the great Czech nation: national identity and the post-communist transformation of society* (Cambridge studies in social and cultural anthropology 103). Cambridge: Cambridge university press.

Hroch, Miroslav

1999 *Na prahu národní existence: touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta.

2004 From ethnic group toward the modern state: The Czech case. *Nations and Nationalism* 10/1-2: 95-107.

- Kimmelman, Michael  
 2008 ABROAD; That Mushroom Cloud? Oh, Never Mind. *The New York Times*. Online. Internet. Geraadpleegd in november 2010. Beschikbaar via <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9507E3D61F31F937A15752C0A96E9C8B63&sec=&spon=&scp=4&sq=Cimrman&st=cse&pagewanted=1>.
- Kohn, Hans  
 1967 *Prelude to nation-states: the French and German experience, 1789-1815*. Princeton, N.J.: Van Nostrand.
- Kosatík, Pavel  
 2010 *České snění*. Praha: Torst.
- Křen, Jan  
 1992 *Historické proměny češství*. Praha: Karolinum.
- Kroc, Vladimír  
 2007 11. díl Blaník. *Podzim s Járrou Cimrmanem*. Online. Internet. Geraadpleegd in maart 2011. Beschikbaar via [http://media.rozhlas.cz/\\_audio/641078.mp3](http://media.rozhlas.cz/_audio/641078.mp3).
- Kundera, Milan  
 1986 Die Tragödie Mitteleuropas. In: E. Busek & G. Wilfinger (eds), *Aufbruch nach Mitteleuropa. Rekonstruktion eines versunkenen Kontinents*: 133-144. Wien: Wiener Journal.
- Leerssen, Joep  
 2007a Identity/alterity/hybridity. In: M. Beller & J. Leerssen (eds): 335-342.  
 2007b Image. In: M. Beller & J. Leerssen (eds): 342-344.
- Long, Michael  
 2005 *Making history: Czech voices of dissent and the Revolution of 1989*. Lanham, MD: Rowan & Littlefield.
- Máčelová-Van den Broecke, Emmy & Dana Spěváková  
 2005 *Česko-nizozemský slovník (Tsjechisch-nederlands woordenboek)*. Praag: Leda.
- Machonin, Pavel  
 1969 *Československá společnost: sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epoque.
- Macura, Vladimír  
 1998 *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Masaryk, Tomáš Garrigue  
 1990 [1905] *Ideály humanitní; Problém malého národa; Demokratism v politice*. Praha: Melantrich.

- Novak, Matěj  
2002 A view across centuries. *The Prague Post*. Online. Internet. Geraadpleegd in november 2010. Beschikbaar via <http://www.praguepost.com/archivescontent/35023-a-view-across-centuries.html>.
- Oxford English Dictionary  
2011 *Oxford English Dictionary Online*. Online. Internet. Geraadpleegd op 27 juni 2011. Beschikbaar via <http://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/91004>.
- Pynsent, Robert B.  
1994 *Questions of identity: Czech and Slovak ideas of nationality and personality*. London: Central European University Press.
- Reijnen, Carlos  
2008 'Small, but ours'. Czechs and the mission of a small nation. In: M. de Keizer & I. Tames (eds), *Small nations: crisis and confrontation in the 20th century* (Yearbook of the Netherlands Institute for War Documentation 19): 25-45. Zutphen: Walburg pers.
- Reynolds, Matt  
2005 Show looks for "greatest Czech". *The Prague Post*. Online. Internet. Geraadpleegd op 22 november 2010. Beschikbaar via <http://www.praguepost.com/archivescontent/40521-show-looks-for-greatest-czech.html>.
- Rusciano, Frank L.  
2003 The construction of National Identity: A 23-Nation Study. *Political Research Quarterly* 56/3: 361-366.
- Rut, Přemysl  
2010 Voorwoord. In: Jára da Cimrman, *Hry a semináře. Úplné vydání*: 6-17. Praha: Paseka.
- Salaba, Josef  
1938 *Blaník a blaničtí rytíři : rozbor, datování a výklad této pověsti*. Praha: Jihočeský tisk.
- Sayer, Derek  
1998 *The coasts of Bohemia: a Czech history*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Šebánek, Jiří  
1998 *Já, Jára Cimrman. Dosud nejvýpravnější sborník o životě, díle a životním prostředí českého génia světového významu*. Praha: Mladá fronta.
- Smoljak, Ladislav & Zdeněk Svěrák  
1987 *Divadlo Járy Cimrmana*. Praha: Melantrich.
- Smoljak, Ladislav, Zdeněk Svěrák & Jaroslav Weigel  
2009 *Jára Cimrman: génius, který se neproslavil*. Brno: Computer Press.



Toufar, Pavel

2004 *Česká Sibiř : legendy, báje, příběhy, záhady, magie a otazníky: Votice, Jankov, Miličín, Blaník a okolí.* Benešov: Start.

Van Den Heuvel, Martin & Hans Renner

1978 *Groeten uit Praag.* Amsterdam: Elsevier.

Van Gorp, Hendrik (et al.)

2007 *Lexicon van literaire termen.* Mechelen: Wolters Plantyn.

Vlachová, Klára & Blanka Řeháková

2004 *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie.* Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

2009 Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. *Nations and Nationalism* 15/2: 254–279.

Warner, Ewelina

2007 *Mystification as a Cultural and Humoresque Phenomenon in Modern Czech Literature Against the Background of European Cultures (With Special Reference to Jára da Cimrman).* Niet-gepubliceerd werk. Promotor: Dr. Jan Čulík.

## **7 Bijlagen**

*Bijlage 1: Originele toneeltekst Blaník.*

Bron: Cimrman (2010: 366-399).



*Humorné pasáže z Cimrmanovy hry Blaník bývaly prý často na repertoáru  
rodinného loutkového divadla Adolfa Kašpara, známého ilustrátora  
Jiráskových děl. Jirásek to prý nerad viděl, a byl-li na  
návštěvě, odcházel si na balkón zakouřiti.*



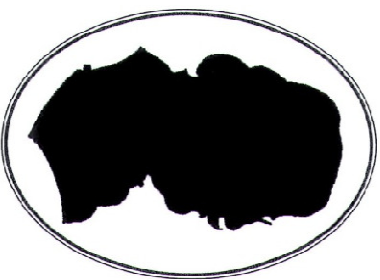
# ДІВАДЛО ІАРЫ СІМРМАНА



CIRMAN / SMOLJAK / SVĚRÁK

## BLANÍK

*/Jevištní podoba historického mýtu/*



*Portrét blanický:  
Jedna z celkem  
136 rekonstruovaných  
možných podob  
Járy Cimrmana*

CIMRMAN / SMOLJAK / SVĚRÁK

## BLANÍK

*Nejšíň podoba historického myšlu*

Režie: Ladislav Smoljak

Scéna a kostýmy: Jaroslav Weigel

Osoby a nyníjší obsazení:

*Ryňř Hynek z Michle,  
předsosta svatováclavské kanceláře  
Jan Hraběta nebo Bořivoj Pene*

*Ryňř Smil Fiek z Nohavic,  
kronikář*

Petr Brunkner nebo Jan Kašpar

*Leverka z Bityšky,*

*vehitel 2. jízdy od Lipan*

Ladislav Smoljak nebo Zdeněk Svěrák

*Josef Bohuslav Chvojka,*

*učitel dějepisu*

Miloi Čepelka

*Šlupka, zřizenec,*

*čekařel na řihul ryňř Šlupka z Děla*

Václav Kotek nebo Genadij Runlona

*Jeskyňka*

Robert Barta nebo Michal Weigel

Úvodní a závěrečná recitace:

Dalimil Klapka

V jednoliých rolích

se od premiéry vystřídali:

*Hynek:* Jaroslav Weigel

*Chvojka:* Pavel Vondruška

Premiéra 16. 5. 1990

v divadle Solidarita v Praze

CIMRMAN / SMOLJAK / SVĚRÁK

## BLANÍK

*Mistrova historická hra Blaník je uvedena v Divadle Járy Cimrmana*

*těmto příspěvky:*

CIMRMAN A HISTORIE

DEFENESTRACE

KVIZ

BLANICKÁ POVĚST

*a maňáskovou scénou*

NEVĚŘÍCÍ VLASÁK

CIMRMAN A HISTORIE

*Prof. Miloi Čepelka:*

*Vážení přátelé,*

vřihm vás v našem divadle, které si dalo na štůl jiněno všestranněho tvůrce a myslitelce Járy Cimrmana a které se rozhodlo uvadět vřihně jeho hry.

Stalo se řadit, že vám před uvedením vlastního Cimrmanova dramatu přihřizme autorovu osobnost: úvodním seminářem. Ten dnešní bude s ohledem na větší rozměr hry ponekud kratší a jeho téma by se dalo říci dvěma slovy:

Cimrman a historie.

Na úvod vám povim několik historických dat:

26. 8. 1278 – bitva na Moravském poli

30. 5. 1434 – bitva u Lipan

24. 8. 1572 – bartolomějská noc

21. 6. 1621 – poprava sedmadvaceti českých pání

27. 7. 1896 – 4. kongres II. internacionály.

Přide se, co mají všechna tato data společného? Všechna tato data jsou nezapamatovatelná.

Problemem zapamatovatelnosti historických dat se – pokud vime – zabýval pouze Jára Cimrman. V úvodu své knihy *History and Memory* si položil otázku: Jakou funkci má historická událost? A hned si také odpověděl: Dvoji. Za prvé: událost ovivňuje chod dějin. Za druhé: událost se stává dějepisným útvem.

Historikové mívají tendenci druhý aspekt podceňovat, ale Cimrman smel přesvědčivě dikkazy, že druhá funkce dějinné události je stejně dležitá jako první. Ne-li dležitější. Co se například stalo roku 1775 u Chlumce nad Cidlinou? Oddíl vojska zabnal několik desítek sedláků do rybníka. Událost sama se tedy týkala asi jedné stovky osob. Jako dějepisná látka pod názvem „bitva u Chlumce“ zdeptala tuto šarvátka milióny žáků i učitelů. Nevime přesně, kolik sedláků u Chlumce padlo, ale rozhodně méně než nedostatečných za neznalost tohoto dějepisného učiva.

„Spočítali jsme padlé,“ volá Cimrman na adresu historiků, „ale spočítal někdo i by státišce dětských traumát, rodinných tragédií, zákáta vycházení, tělesných trestů, disci- plinárních řizení s učiteli, sebevražď školních inspektorů? Ne, panové. Historická bitva napáchá často větší škody v učebnici než na válečném poli.“

Cimrmanovy úvahy ústí v logický závěr: politické by měli myslet nejen na to, co svými skutky způsobí v dějinách, ale i na žáky, kteří se o tom budou muset učit. Pro důležité akce, které vejdou do historie, by měli proto volit zapamatovatelná data.

Cimrman podrobil ostré kritice císaře Ferdinandu II. za popravu sedmadvaceti českých pánů 21. 6. 1621. Objektivně uznává, že volba 21. června pěkně koresponduje s jedním dvacátým rokem, zároveň se však ptá: Byl by pro mocného Habsburka takový problém popraviti o šest pánů méně? V případě, že by to problém byl, mohl by se poprava konat o šest let a šest dní později, čímž by se nám dvojnásobně dvacet sedm ozvalo třikrát: dvacet sedm popravených dne 27. června 1627. „Já sám na Ferdinandově místě“, přiznává si Cimrman, „bych posekal s popravou na 30. červen 1630. Pravda, škody na hlavách by byly o něco větší, ale o to méně škod v hlavách školáků. A o mládež by nám mělo být předešíváno.“

Dějme Cimrmanovi za pravdu. Vždyť třeba u Velké francouzské revoluce roku 1789 stačilo do kulatého letopočtu počkat pouhý rok.

Ale nejde jen o historické události. I data narození významných osobností by se měla volit uvážlivěji. Cimrman v této souvislosti apeloval na rodiče s vysokým intelektuálním kvocientem, u nichž je nebezpečí, že přivedou na svět génia, aby těhotenství s ohledem na to plánovali.

Například že se Albert Einstein narodil roku 1879, není pro jeho rodiče dostatečně vysvědčením. Ostatně sám malý Albert označil ve své školní slohové práci tatínka za ukvapeného, až zbrklého.

Jak se blížil kulatý rok 1900, byl Cimrman nervóznější a nervóznější. Cítil, že v tomto zapamatovatelném roce by se mělo odehrát co nejvíce světově významných událostí a významná muže své doby k tomu tlačil. Ne všude úspěšně.

Například jeho dopis císaři Františku Josefu I., aby v roce 1900 buď odstoupil, nebo zemřel, přijal panovník s vyslovenou nezájlostí.

Ani jeho proslulé listy takzvaným čínským boxerům nepadly na úrodnou půdu. Jejich povstání se mu nepodařilo ubrzdit a propuklo již v roce 1899.

K Cimrmanovým úspěchům naopak patří založení australského státu. Na jeho rubež založili Australané svůj svaz 1. 1. 1900, a jak máme zjištěno, hemžil se to v zákovských knížkách našich protinožců v občanské nauce samými jedničkami.

Maxi Planckovi pomohl Cimrman s jeho kvantovou teorií, takže ji stihl v kyženém roce 1900 zveřejnit.

Úspěšný byl i jeho zájezd do Velké Británie, kde popohlnal váhající Angličany k založení Labour Party.

Nejvíce práce měl s Leninem. Když se Cimrmanovi nepodařilo odradit ho od vydávání časopisu Jiskra varovným telegramem „Pozor, z jiskry vzejde plamen“, tlačil ho alespoň k vydání v roce 1900. Lenin to stihl na poslední chvíli v prosinci. Vyčerpalo ho to však natolik, že – jak vzpomíná Naděžda Konstantinovna Krupská – ještě nikdy neměl u Leninů tak vypráskaného dědu Mráze.

Musíme s lítostí konstatovat, že tyto Cimrmanovy názory nenašly širší odezvu ani dnes. Vezměme například volbu našeho nového prezidenta: 29. 12. 1989. Kdo si to bude pamatovat? Když byl mezi poslanci Federálního shromáždění alespoň jeden cimrmanolog, který by ukrotil spontánní dychtivost starého komunistického parlamentu mít už na Hradě svého obliběného disidenta, dala by se jeho volba pozdržet o tři dny a naše děti se mohly krásně učit: první prezident po pádu totality – 1. 1. 1990. Škoda. Děkuji vám za pozornost a prosím doktora Bořivoje Pence.

## DEFENESTRACE

Ze Bořivoje Pence:

Když se Cimrman zamýšlel nad českými dějinami, upozornil na jeden zajímavý jev: téměř evropské události začasté počínají v Cechách, konkrétně v Praze, a zpravidla takovou defenestrací. První pražská defenestrace zahájila revoluční bouře husitské a tím se evropskou reformaci, druhá defenestrace v 17. století strhla náš kontinent do víru třicetileté války.

Tak je pro Cimrmana příznačné, podrobil pojem defenestrace důkladnému zkoumání. Ve své práci „Die Fensterpolitik“ píše: „Defenestraci se obecně míní vyhození jedné nebo více osob z místnosti oknem ven. Nemí to však přesně. Ne každé vyhození z okna je defenestrací. Dojde-li k němu například při manželské hádce nebo v závěrečné fázi taneční zábavy, pak se o defenestraci v pravém slova smyslu nejedná. Osoby oknem prohozované musí zastávat nějakou významnější veřejnou funkci.“

Cimrman upozornil, že tento český národní zvyk – vyházovat funkcionáře oknem – směřal stopy i v jazyce. Říkáme: dostal vyházo, vyhodili ho z funkce, vyletěl, i když o žádný doslovný let z úřadovny na ulici nejde. Položil si také otázku, proč se naši předkové zbavovali nepohodlných činitelů raději oknem než dveřmi. Podle něho tu zřejmě způsobila letitá zkušenost pregnantně vyjádřená příslovím „vyhodíš-li ho dveřmi, vrátí se ti oknem“. Obráceným postupem, tedy defenestrací, se nebezpečí návratu do funkce minimalizuje. Ovšem jen za předpokladu, že je budova dostatečně vysoká.

Zářafitou defenestrací lze proto provádět jen v urbanisticky vyspělých zemích. Ale ani zde nemusí být výsledek vždy stoprocentní. Za dokonalou považoval Cimrman defenestraci první: vyhození pražských konšelů z novoměstské radnice, pod jejímiž okny byla nejen tvrdá dlažba, ale i hroty sudlic a kopí ozbrojeného davu. Druhá však doplatila na ekologickou zaostalost Prahy 17. století. Pod okny královského hradu se po léta vstříly nejen odpadky z kuchyně, ale toto smetiště sloužilo i pro pravidelnou skartaci státních spisů. Nebylo tedy divu, že mistodržící Slavata a Martinič vyvázli bez vážnějšího zranění, když celé defenestraci ubrali na efektu a diváky vysloveně zklamali.

Zaostalým zemím, kde se prakticky nevyskytují patrové budovy, Cimrman defenestrace nedoporučoval. Poukázal například na fiasko, kterým skončil pokus o vyhození prezidenta afrického státu Namang-Baty z okna jeho slavné vládní chýše. Jakýkoli smysl posrání i defenestrace v jurtech. Zvláštní kapitolu věnuje Cimrman defenestracím pokusům v zemljankách. Klasická zemljanka bez oken nepřichází samozřejmě v úvahu. Ovšem brusní zemljanky prominentů se stropními okny defenestrace v zásadě umožňují. Ale je tu jiná potřeba: defenestrovatý funkcionář se po několika vteřinách vrací na své místo.

O další referát prosím teď doktora Svěráka.

Prof. Miloš Čepelka:

Milí přátelé,

teď, jak jste slyšeli, měl přistoupit k mikrofonu doktor Svěrák, ale stala se mu nehoda. Nelokujte se, není to nic vážného. Na poslední chvíli před vystoupením mu upadly desky s jeho přednáškou a listy se mu rozletly do všech stran. Dovolte mi, abych vyplnil čas jedním z Cimrmanových historických kvízů, kterými zpřesňoval svým žákům hodiny dějepisu.

Zní taktó: Kterému ze světových vojevůdců mohl jeho spolunocležník říci na dobrou noc „zavři oko a spi“?

Jako odpověď nabídl Cimrman tři možnosti:

- a) Janu Žižkovi
- b) admirálu Nelsonovi
- c) generálu Kutuzovovi

Ale pozor! Nesatčí odpověďet a, b nebo c. Je třeba, aby žák svěř tip také zdůvodnit. Nebudu vás napínat. Správná odpověď je a) Janu Žižkovi. A to z toho prostého důvodu, že ani Nelson, ani Kutuzov nerozuměli češty.

Tak to jen pro vyplnění času. A už je tu doktor Svěrák.

## BLANICKÁ POVĚST

*D: Zdeněk Svěrák:*

Milí přátelé, přede dvěma lety jsme uspořádali zajímavou anketu: naši diváci měli odpovědět na otázku, co se jim vybaví při slově Blaník.

Pro pět procent respondentů byl Blaník značkou televizoru Tesla. Tři procenta ho považovala za větroň a dvě procenta za kino na Václavském náměstí. Jedno procento ze sta dotazovaných odpovědělo – byl to člen hrdových mlčící – že Blaník je krycí název pro křidlový slav útvarů v nutvém období mezi významnými výročními. Plných osmdesát devět procent diváků správně určilo, že Blaník je hora, v níž podle pověsti dříme české vojsko.

Tato anketa nám tedy potvrdila, že blanický mýtus je v našem národě dodnes živý. Nejsme s touto pověstí v Evrope sami. Podobnou horu mají například Britové, Danové, Němci – ti mají dokonce dvě – ale možná že po sjednocení Němecek... no, nepředbhejme. Akční rádius Blaniku pokrývá pouze Čechy, Moravu a Slezsko. Slovinci mají samozřejmě svou vlastní, samostatnou, nezávislou horu: je to hora Sino u Banské Štavnice.

Mimo území naší republiky je pověst o existenci podzemního vojska zašlou knižní vzpomínkou: zato u nás ji zná každé malé dítě. A mnoho našich občanů ji dokonce věti Kupřiládu v roce 1971 vzbudila na benešovském okrese rozruch aféra s lounčovským traktoristou Aloisem Jiráskem, autorem Starých pověstí... promiňte, mám zpěcházene stránky... traktoristou Karlem Chmelářem. Poslechněte si, jak Karel Chmelář na celou událost vzpomíná:

*K. Chmelář (ze zápisu):*

„Tak ty pole našeho JZD se táhnou až k samýmu Blaniku. A já sem každéj rok šel vo jednu dvě brázdy blíž a taky sem bral větší radlice, abych se dostal hloubš. No, je toho slušná hromada, co sem vyoral, a většinou sou to věci, který evidentně musel pocházet z výzbroje vojsenský. Tak sem udělal v naší síni tradie výstavku takovou z těch vyoraták a nazvali sme to eště s Jirkou Bartákem, který mi s tím pomáhal, nazvali sme to „sou tam a přijedou“. A pak nastaly ty vopleťáčky. U jítí to mělo teda úspěch. V neděli byly i návaly. Ale náhoře sem narazil. Přijeli na to až z kraje zástúpci ty totality, přijeli ve velkom počtu, a co s tím jako sleduju, jesti tím nechci naznačit, že by měl někdo přijet a udělat u nás háky změny. A proti komu by nám jako měli pomáhat, prali se. To víte, já nemoh říci proti komu, tak sem řekl, že proti imperialistům. A to mě zachránělo. Všichni kamarádi říkali, to bylo vod tebe clytý, Karle, žes to takhle řekl.“

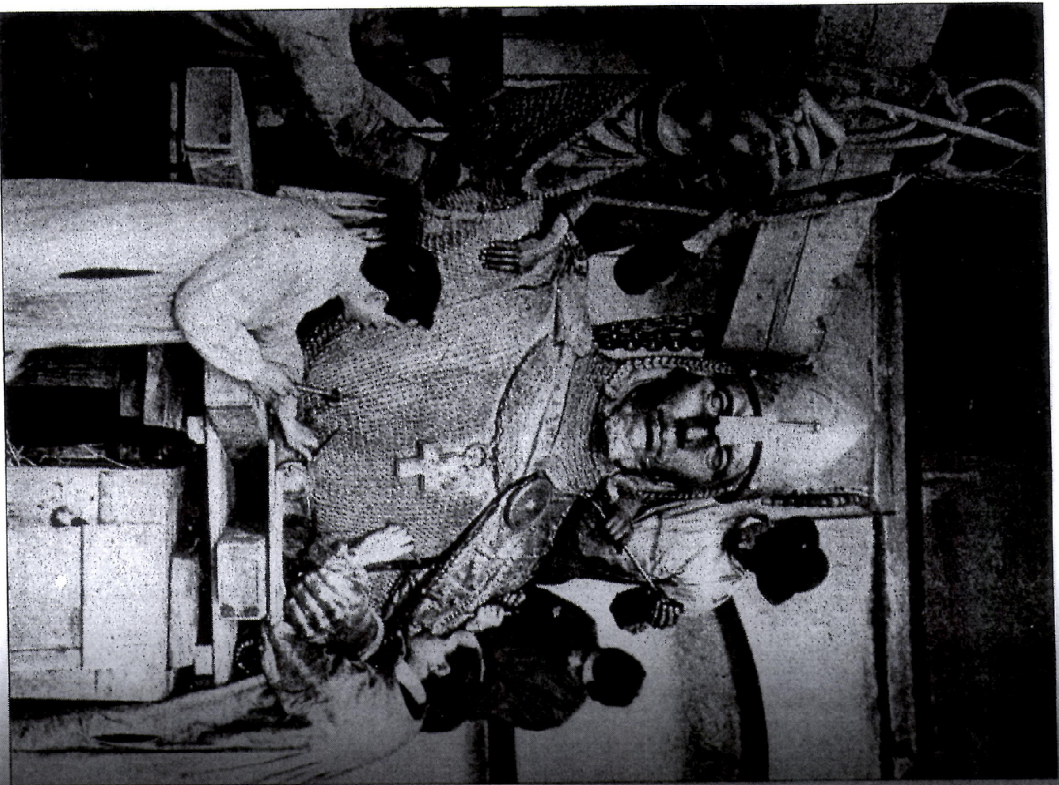
Máme radost, přátelé, že traktorista Karel Chmelář je dnes již plně rehabilitován a jeho výstavku můžete zhlédnout ve foyer našeho divadla.

Jedním z důvodů, proč má pověst o podzemním vojsku právě u nás tak silně kořený, je



*Třetí výstup z druhého jednání Cimrmanovy hry Blaník navštívil sokolové z benešovské župy pro předstíratelství slavnosti. Na žádost bratra vychovatele Janáky připsal autor role Demoniáka, takže se mohlo zúčastnit i žučivo.*





Dokančování jezdecké sochy sv. Václava roku 1906. Myslítekvřím měl nejprve práce s chrátnou košíli. Při odlévání sochy některá její oka „pauzila“ a bylo třeba je speciálními důlčky obnovit.

jiště to, že na našem území pravděpodobně vznikla. Vždyť první písemná zmínka o Blaníku je už z roku 1417. A tímto rokem byla odstartována celá série „zanícených zpráv“, očích svědectví a vizí o posvátné hoře. Negramotný sedlák Mikuláš z Vlasenice u Pehřimova putoval po Čechách a popisoval své halucinace o Blaníku. Na žebřáčkém panství u Zbitrova jiný lidový prorok, sedlák Benedikt Vocisek, tvrdil, že byl sám do hory uveden a spáčil tam spící ryfě, koně a hořící svíce.

Jára Cimrman vidí přičetnu vzniku a silně obilby blanické pověsti v Čechách hlavně v zeměpisné poloze naší vlasti.

Shodně s Patackým byl si Cimrman vědom toho, že jsme tu v Evropě jako zrnko mezi mlynářskými kameny. Ze západu na nás naléhá imperialismus germánský a z východu nás dří rozpinavost kolosu velkoruského.

Cimrman píše: „Není divu, že takto tísňený malý národ hledá sobě ochrany nadpřirozené, ano i zázračné, neboť jediné zázračkem lze tu přežít!“

Zároveň si však Jára Cimrman uvědomuje, že tato pověst jedním dechem nalévá lidu naději, ale zároveň i rezignaci a pasivní spolehání na cizí pomoc. Tato životodárná, a přitom zhoubná pověst musela by být dějinnou praxí dávno vyvrácena, když by byla nebyla vynulšena tak rafinovaně. Výjezd zachránce z hory podmiňuje především tím, že národu musí být nejlítě. Kvůli tomu se Jára Cimrman znepřátelil s Aloisem Jiráskem, autorem Slavých pověstí českých. Napsal mu: „Lojzo! Protože Blanítki za celých tři sta let habsburského útlaku nikdy nevyšli, deprimujš tak národ vyhlídkou, že to, co prožívá, není ještě nic proti tomu, co teprve přijde.“

Druhou podmínkou mobilizace v Blaníku je skutečnost, aby země byla „napadena ze čtyř stran“. Pradávný autor pověsti zvolil chytlé obrůžení ze všech čtyř světových stran, neboť se mu zdálo zcela nepravděpodobné, že by k tak totálnímu napadení někdy mohlo dojít. Teprve naše doba podala úplný důkaz neplatnosti blanického mýtu: byli jsme napadeni ne ze čtyř, ale dokonce z pěti stran, a v Blaníku se nepohnula ani myš.

Cimrman nevynechal jedinou příležitost, aby při svých osvětových přednáškách nezavlel řeč na Blaník a nevysmál se navní vře v ozbrojené spáče. Pověst však měla tuhou život. Na konci přednášky se posluchači sice tvářili, že v ryfě již nevěří, a mnozí to na podpisových arších i stvrdili, ale sotva za Cimrmanem zapadly dveře, navázali přetřeznou ni debal o tom, kdo ryfím velí, jakou mají výzbroj a z které díry vylezou.

Když Cimrman poznal, že si náš lid nedá svou pověst vzít, změnil taktiku. Rozhodl se, že blanickou háj napopk zpopularizuje, ale s takovým ideovým vyzněním, aby napáchala co nejméně škod. Jak to udělal, o tom se přesvědčíte, až zhlédnete jeho činohru Blaník. Protože nejvlivnějším masmédiem tehdejší doby bylo loutkové divadlo, zpracoval Cimrman blanické téma pro loutky.

Jako autor promyslel Cimrman nejprve vnitřní strukturu hory. Tu nám prozradí jeho prostý Rež horou Blaník.

*(Přelie k nákrasu.)*

Vidte, že vlastní blanické vojsko odpočívá ve třech slujích. Jsou to bojovníci padlí v nejvýznamnějších prohraných bitvách českých dějin. V levé enklávě je vojsko z Moravského pole, střední skupina vojsk je od Lipan a v pravé slují leží vojsko pobělohorské. Cimrman tu vyjádřil krásnou myšlenku, že padlí v neúspěšných bitvách dostanou příležitost oddáni porážku budoucím vítězstvím.

Většinou veškerého vojska je svaz Václav. Toho, jak vidíte, umístil Cimrman do vrcholů hory. Spojovacím článkem mezi ním a vojsky je svatováclavská kancelář, jakýsi generální štáb, kde se vyřizuje běžná agenda, řeší se kázeňské prestupky — vidíte, že tu



nechýbí ani vězení – a touto tajnou chodbou je možno horu opustit a získat zprávy o politické situaci venku. Spojení mezi vrchním velitelem a kanceláři zajišťuje tato komunikační šachtička. Podobné šachty, jak vidíte, spojují kancelář s jednotlivými útvary.

A právě tady, přátelé, v prostoru svatováclavské kanceláře, se odehrává nejdůležitější část celého eposu, dramatický celek, který jsme z loutkové epopeje vyňali a upravili pro živé herce.

Abyste měli představu, jak původní loutková hra vypadala, uvidíte nyní malý úryvek z děje na povrchu. Pracovně ho nazýváme Nevěřící Vlasák.

Prosím kolegy Pence a Koutka, kteří před týdnem úspěšně absolvovali zkrácený interzivní loutkoherecký kurz v Chrudiví, a to na katedře maňáskové techniky, aby nám scénku předvedli.

Jen tak na okraj: kolega Penc absolvoval s vyznamenáním, a to roli Kapusty v pohádce Jak šlo zelní na vandru.

Kolega Konek byl také mezi nejlepšími, absolvoval náročnou roli Dusičanu v moderní pohádce Jak se zelenina zbláznila.

#### NEVĚŘÍCÍ VLASÁK (maňásková scéna)

VLASÁK: Vleču se sem až z daleké Prahy, použil jsem železniční dráhy; většinu však času šel jsem pěšky.

Kdo chce poznat pravdu, má to těžký.

To je pěkný strom! Jak roste rovně!

Povídali jsme si tuhle ve sborovně,

jestli v tomhle kopcí někdo dřímá.

My vzdělání lidé tomu nevěříme!

Ale mezi žáky se to drží jako klíště.

Musím je vzít s sebou, až sem půjdu příště,

abych jim pověst vymlátil z hlavy

a pochvalu dostal od školní správy.

STRÁŽ (vynoří se a palici majzne učitele do

hlavy):

Jelikož chtěl děti do hlavíček mlátit,

musel jsem jeho projev zkrátit.

Jsem blanická stráž a čekám tady v sluji.

Nemám rád ty, co o nás pochybují.

Doufám, že jsem ho nezabil...

Ne, jen jsem ho přizabil.

Koukám, že už se mu vrací barva.

Zalezu zase do země jak larva.

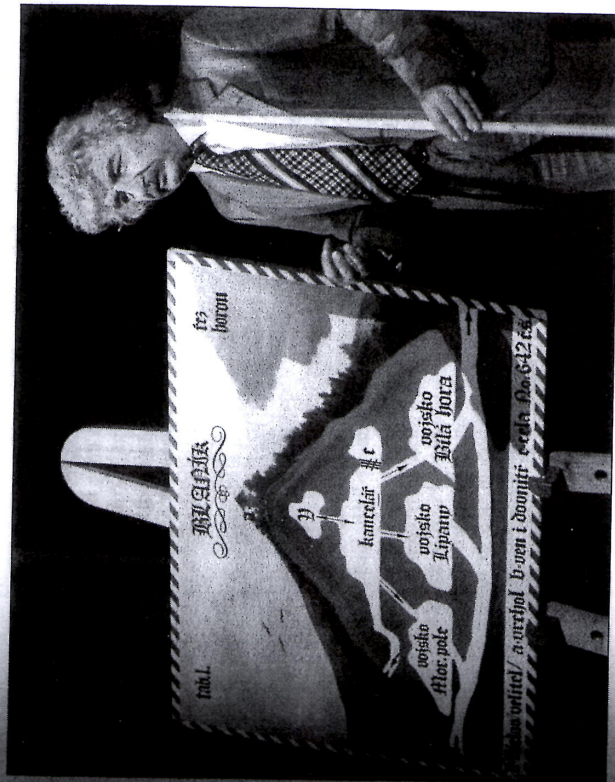
VLASÁK: Spal jsem jako přizabívaný...

Tuhý život mají mýty.

Aby byl národ duševně zdrav,

musíme mu je vymlátit z hlav.

STRÁŽ (vynoří se a znovu učitele bací):



Profesor Ladislav Smolják u proslulého Řezu horu Blaník, který B. Braunová-Vyprachtická vyšila na oponu Cimrmanova loutkového divadla.

VLASÁK: Málokdy se mi to stává, že mě takhle bolí hlava.  
 Jako bych dostal palici.  
 STRÁŽ: Také jsi dostal palici!  
 VLASÁK: Ha! Jí jakého divného tvora vyvrtla z nira ta hora!  
 Dívám se skutečně na zjevení nebo je to jen přestrojení?  
 STRÁŽ: Díváš se skutečně na stráž.  
 Dobře teď uši nasraží!  
 Přestaň už s těmi pošklebkami, nebo tě zas praším do lebky!  
 VLASÁK: Chvilí jsem tonul v nesmyslech, už jsem však opěť při smyslech.  
 Poznávám tě, pěkný ptáčku, ze sborovny kolegáčku!  
 Dobře jsi to navlekl,  
 za ryfíře převlekl!  
 Jsi Josef Chvoilka, dějepisu učitel, blamické pověsti šifřitel!  
 STRÁŽ: Máne jsou tu všechny řeči, toho nikdo nepesvědčí.

Pochybnostmi násák

nevěřící Vlasák.  
 Vlasák: Neblahý výraz máš na lici...  
 Na koho bereš tu palici?  
 STRÁŽ: Protožeš národa parazit,  
 musím tě do hory zarazit!  
 (Dva údery palicí.)  
 VLASÁK: To mám za to, děti, že jsem bral naději.  
 Měl jsem džet zobák raději.  
 (Dva údery palicí.)  
 Sančí k polepšení jsem propás,  
 už jsem zaražen až po pás,  
 (Dva údery palicí.)  
 Pane řediteli, hleďte si za mě náhradu,  
 už jsem zaražen až po bradu.  
 (Dva údery palicí.)  
 STRÁŽ: Protože nepěstával hřoubu mláti,  
 musel jsem jeho proslav zkrátit.  
 Šlohem, děti, že to bylo hezke!  
 Kam se hrabou Staré pověsti české!

## PŘESTÁVKA

CIMRMAN / SMOLJAK / SVĚŘÁK

BLANÍK

*/Jevištní podoba českého mytí/*

Osoby:

RYTÍŘ HYNĚK z MICHELE, přednosta svatováclavské kanceláře

RYTÍŘ SMIL FLEK z NOHAVIC, kronikář

VEVĚRKA z BRÝSKY, velitel 2. jízdní od Lipan

JOSEF BOHUSLAV CHVOJKA, učitel dějepisu

ŠLUPKA, zřezanec

JESKYVKA

(Otevře se opona. Šerá slují v nitru hory. Kamenný nábytek je ozářen sporným světlem olejové lampy. Z reproduktoru zazní recitatorův hlas.)

VYRAVĚC:

Kad tetou Blaničí tyčí se hora,  
 támež tam políčko sedláček orá.  
 Přiběhji zaháčí do země radlice,  
 kov na kov nasazil, vyoral přilbici.  
 Tak pověst nehatali, jsou tam a čekají!  
 Děti mé, neplačte, nezoufejí, můj kraji!  
 Duce pryč, cizaku, zde domov tvůj není!  
 Z hory se ozývá zlověstně dunění...

(Goda se rozsvítí. Rozezdíváme tři postavy, dvě spí u kamenného stolu vsedě, iak to máme z ilustraci, třetí se choulí na podlaze. Od stropu visí konopný provaz. Vše siž už nad hranadou dělových koulí je vidět hlazený dřezák se zvoncecm. Když se obecen-ovo rozkouká, zvonec se slabě rozezná.)

ŠLUPKA (leží na zemi, probudí se): Hej, jani gáři! Něco se děje! (Spáčí nereagují a tak jini po řadě zadržese.) Pane Hynku, zmece! Pane Smile! Vypadá to na něco většího.

HYNĚK: Co je? (Zívá, jako když vyje šňakal.)

ŠLUPKA: Celá hora se chvěje. Tak abych tyrazil, ne?

HYNĚK: Počkej, počkej. Bůhvíco se ti zdálo.

ŠLUPKA: Poslouchejte, pane Hynku... (Zvonec znovu zaklínká.)

SMIL: Má pravdu. A zní to dost silně. (Také si řádně zvone.)  
 ŠLUPKA: Tak já běžím. (Hodí si přes rameno vlek.)  
 HYNĚK: Pomalu, Šlupko, pomalu. Víš, co máš dělat?  
 ŠLUPKA: Vím, pane přednosto, vždý tam nepju první.  
 SMIL: A jak se něco dozvíš, hned se vrať.  
 ŠLUPKA: Zajídu do hospody, poslechnu si cvrkot a mažu zpátky.  
 SMIL: Ale zajímej se jen o podstatné věci. Abych tu zase nezapisoval takové prkotiny jako poslechně, že pijou kafe nebo že vynalezli cvikr...  
 ŠLUPKA: Rozumím, rozumím, jen ty důležitéjší věci, pohyby vojsk, prolévání krve, Braniboři v Čechách, Turci na Moravě a tak dále... Už mažu jít?  
 HYNĚK: Jdi.  
 (Šlupka chutě odskočí. Hyněk se Smilem ještě chvíli dvojhlasně zívají.)  
 Probudím vojsko. Přilbici!  
 (Smil mu ji podává. Hyněk si ji nasadí.)  
 Pucovní!  
 (Smil mu podá dva chromáče cuppaniny a Hyněk si je nape mezi rty a přilbici.)  
 Řekni něco.



SMIL: Co?  
 HYNEK: Co... to je jedno. Jde o to, jestli tě slyším.  
 SMIL: Tak třeba... nebo... Když mě nic nenapadá.  
 HYNEK: Tak řekni... já nevím... bože můj, máme tolik slov... Jakýkoli slovo řekni.  
 SMIL: Težký slovo?  
 HYNEK: No, třeba.  
 SMIL: Olovo.  
 HYNEK: To je špatný. Slyším. (Přidá pod přílbu další chuchvalce.) Jiný slovo řekni.  
 SMIL: Kráva.  
 HYNEK: Pořád slyším. (Přidá cupaniny.)  
 SMIL: Teřev hlušec. (Hynek nereaguje.) Teřev hlušec. Teřev hlušec. Jak mě slyšíte?  
 SMIL: Je to dobrý, neslyšíte?  
 HYNEK: Řikáš něco?  
 SMIL: Břboune bílá, hluchá, nadřizená...  
 HYNEK: Prima! Ani slovo neslyším. Ideme na to.  
 (Ve skalní stěně jsou tři onory zakryté dřevěnými poklopy. Hynek jeden otevře a zavolá do hlubin hor.)  
 Vojsko z Moravského pole, vojsko z pole, vojsko! Probudte se a buďte pohotově.  
 (Z poklopu se začne ozývat zvání, Hynek nechá poklop odkrytý a zavolá do druhého, pak do třetího.)  
 Vojsko z lipanské pláně, vojsko z pláně, vojsko! Probudte se a buďte pohotově.  
 Vojsko z Bílé hory, vojsko z hory, vojsko! Tak pohyb, pohyb, vstáváme!  
 (Živání ze všech tří onorů sílí, až propukne v neuvěřitelnou zvací vřávu. Hynek, jehož uši jsou dobře chráněny přílbou, se zepírá Smíla.)  
 Už jsou vzhůru? Můžu to zavřít?  
 (Smil mu gesty naznačí, že ano, a Hynek tedy onory přiklopí. Hluk zichne. Hynek odloží přílbu a ucpávky.)  
 SMIL: Jako heny.  
 HYNEK: A to sedíš hodný kus od toho. Já jim koukám rovnou do chránů. Hrozný. Nezapomněli jsme na nic.

svobodu napří správným směrem. A lecam budeš taky muset odvolat.  
 VEVERKA: Co bych měl odvolat?  
 SMIL: Co by měl odvolat?  
 VEVERKA: Tady toho je: velitelské stanoviště obsahuje hlanivým výrazem „Václavák“, zvaně pronášá „já se z toho zvencnu“. Hlaniku říká nocelehárna...  
 VEVERKA: A o mně co říkáš, přechť.  
 SMIL: Ryříf Hynek z Michle je politická snovla.  
 VEVERKA: My tu všechno slyšíme. Co tam ještě máš?  
 SMIL: Vojsko, které nevyjelo ani roku 1620, v níže jít vycpat.  
 VEVERKA: Co ty na to, Veverko?  
 VEVERKA: Ano, to všechno jsem řek. Hynek: A to všechno musíš odvolat, špatně. Jinak nemůžeš být velitelem druhé řady.  
 VEVERKA: Podívejte se, ten Václavák bych odvolat moh, že se zvencnu, to říkat nemám, politickou mrtvolu, to si ještě nezmyslím, ale Bílou horu neodvolám. Tam je to úplně jasný. A nikdy nám to taky vysvětlil. (Veverka ukáže vzhůru.) Nikdy. Smil: (který všechno zapisoval): Já bych to znal. Teď se nám to hezky rozdělilo do tří částí: na věci, které jsi ochoten odvolat, to je ten Václavák a tak dále, na věci, o kterých budeš ještě přemýšlet, to je tady ryříf politická mrtvola (ukáže na Hyňka), a konečně ta Bílá hora, na které zatím trváš.  
 VEVERKA: Co kdybychom, Veverko, udělali takovou výměnu. Ty nám odvoláš Bílou hora a my ti necháme Václavák.  
 VEVERKA: A politická mrtvola?  
 VEVERKA: To si ještě rozmyslím.  
 VEVERKA: A pak se můžu vrátit k druhé řadě?  
 VEVERKA: Okamžitě.  
 VEVERKA: Já nevím. Tak já chci vyjet národu na pomoc, poněvaď je mu zle. Ale kvůli tomu musím prohlásit, že když je mu zle, tak se vyjíždět nemá. Dává to smysl? Smil: (k Hyňkovi): Dává to smysl?  
 VEVERKA: Nedobře se na to díváš, Veverko.

Národu se má vyjet na pomoc, když je mu nejhůře. Tak zní zákon hory. Ale to neznamená, hochu, že budeme sedlat koně při každé lapálii.  
 VEVERKA: Bílá hora byla podle vás lapálie!  
 VEVERKA: Tak byla to, pravda, větší lapálie, ale zřejmě nebylo ještě nejhůře. Smile, vysvětlí mi to, já musím jít zkontrolovat stráž. (Odejde.)  
 VEVERKA: A co už by se podle vás mělo stát? Taková pohroma! Dodneška se z toho nevzpamatováli!  
 SMIL: Také musíš vzít v úvahu, že jsme tenkrát neměli dostatek zpráv. Co jsme o bitvě věděli? Šlupka přived Morávka a ten pořád jenom opakoval: Zle, matčko, zle! Víc jsme z něho nedostali.  
 VEVERKA: To není pravda. Ještě volal: Včil jsme v řiti! A to jste Václavovi zatajili.  
 SMIL: Uznáš snad, Veverko, že jsou slova, která se do svatého ucha říkat nedají. Včil jsme v řiti! To prosť nešlo.  
 VEVERKA: Jak se má velitelské stanoviště odvolat, když se mu tají, kde jsme.  
 SMIL: Veverko, co sem pořád taháš tu Bílou horu? Přednosto to nemá rád. S tím už jsme se jednou provždy vypořádali. Poučij jsme se z toho, jakou má cenu pořád se v tom patlat?  
 VEVERKA: Měli jsme rozbor bitvy na Moravském poli? Měli. Měli jsme rozbor Lipan? Měli. A po Bílý hoře ticho po pěšině.  
 (Shora spadne kámen zabalený v papíru.)  
 Konečně! (Rozbalí papír a podá ho Smilovi.)  
 SMIL: (čte): Dnes 15. června léta Páně 1848 vydávám tento rozkaz...  
 (Hynek se vrací a usedá na svůj balvan.)  
 Pane Hyňku zrovna, když jste byl kontrolovat stráž, přišel nový rozkaz.  
 VEVERKA: Výborně, čti.  
 SMIL: (čte): Celá naše země prožívá dnes vzrušené chvíle. Nemí divu. Slavíme v tento den svátek významného světce – svatého Víta. Také v našem blaničském vojsku je jistě řada Vítů. Nezapomněme jim pobla-



*„A teď všichni na tom Malostranském náměstí by se otočili a tam bychom stáli v plné zbroji my, blančiči rytíři!“ říká Veverka z Brýšky (Z. Svěrák). Jeho chybný údaj o náměstí se chystá opravit učitel Chvojků (M. Cepelka), který se právě připláží do Blanika tajnou chodbou. Prosoví nejléž sleduje přednostka kanceláře Hynek z Michle (B. Penc), zatímco kronikář Smil (J. Kašpar) přemýšlí, co z toho všeho zapsat.*

hopřít. Ovšem tak, aby nebyla narušena republiková pohotovost. Představuji si to tak: přislíbeno Víta šetřit probudíme, poblahopřejeme mu a poté ho opět uložíme k spánku. Proveďte přednostka kanceláře. Rozo! Množí se dohazy, co v případech, kdy je v jednom oddíle více Vítů. Mají si všichni probuzení Vítové blahopřát také navzájem? Mohou. V takovém případě je však třeba dohlédnout, aby mladší Vít blahopřál staršímu Vítu jako první, a ne naopak, jako se to stalo loni. Zároveň vás dci důrazně upozornit, abyste neupřávali vězňaci šachty pytlí se senem. Váš Václav. Tak já to třikrát opíšu a originál založím, ne? Jako vždycky.

HYNEK: Ano, ano. Moudrý rozkaz. Sám jsem nenehl v těch gratulacích jasně.

VEVERKA: Rozkazy! Tomu oni říkají rozkaz.

Vít, jak vypadá rozkaz? (Začne velat.)

Duňh! Jzdni na můj povel, do sedel!

HYNEK (zape mu pasu): Netví, prosím tě! Zhlazni ses? Uslýší to vojsko, a bude znak.

VEVERKA: To je vrchní velitel! Hora se chvěje v základech, národ venku možná křičí, a on nám sdělí, že si Vítové můžou gratulovat.

HYNEK: Podívej, Veverko, ten rozkaz se píše přímo nevyšlovuje k tomu, co se venku děje, ale jsou tam cenné myšlenky. Vezmi si například, že díky tomu rozkazu víme, kolikátého je. Kolikátého, Smile?

SMIL: 15. června 1848. (Dopíše poslední řádek a podá tři listy Hynekovi.)

HYNEK: No vidíš. (Otevře po řadě poklopky listy smučká a do každého otvoru jeden hod.) Mrtku se doil, jestli to vůbec čtou, jestli zase nechlápnou. (Odjede.)

SMIL: Veverko... (Dlouze se na něj zadívá.) Já tě mám rád.

VEVERKA: Ale, pane Smil, víte, že je to tady zakázaný.

SMIL: Ale ne. Já tě mám rád jako chlap chlapi.

VEVERKA: No právě...

SMIL: Podívej, o Hynekovi víme svoje. Ale

chceš zprádky na veřejenské místo? Chceš. Tak mnu tady podepíš, že to s tou Blon horou tak nemyslíš, a můžš jít.

VEVERKA: Ale já to tak myslím.

SMIL: Myslí si, co chceš, ale tady mi podepíš, že to tak nemyslíš. Copak je to tak složité?

(Hynek se vrátí.)

HYNEK: Je to v pořádku, už to čtou. Tak co? Podepsal?

VEVERKA: Vážený páni rytíři, Blá hora, to byla národní katastrofa. A já se do dneška stydím, že jsme tenkrát nevyjeli. Když už jsme nezasáhlí do vlastní bitvy, tak aspoň pozděje jsme mohli, toho 21. června 1621, napřáhn meč, kdyby Václav zvolal: Zadrž, kate Mydláři! A teď všichni na tom Malostranském náměstí by se otočili a tam bychom stáli v plné zbroji my, blančiči rytíři!

(V té chvíli se v pozadí objeví muž se svíčkou. Oděv ním provolí, že přichází zvenčí, z 19. století. Přes rameno má tobu.)

UCITEL: Promiňte, pane, že se vám vměšuji do debaty, ale ta poprava sedmadvaceti českých panů nebyla na Malostranském náměstí, nýbrž na náměstí Staroměstském. To jen pro přesnost. Jinak s tím vašim hodnocením bitvy bělohorské vřele souhlasím.

HYNEK: Kde ses tu vzal, člověče?

UCITEL: Dovoilte, abych se představil. Jsem Josef Bohuslav Chvojků, učitel dějepisu.

HYNEK: A co tu pohledáváš?

UCITEL: Víte, ona je teď v Čechách taková napjatá doba a vedou se znovu spory o tom, jestli v Blaniku někdo je, nebo jestli jste jenom pověst. Kolega Vlasák, on je přírodovědec, když se dovědí, že chci pátrat zde v hoře, tvrdí, že tu naleznu jen rulu a svor. Ten bude koukat.

SMIL: Pojď sem blíž, otuč se... To je zvláštní odění, co tam nahoře nosíte. Já jsem Smil Flek z Nohavice.

UCITEL: Já jsem si teď taky zrovna umazal kalhoty, jak jsem se prodíral tím houštim.

SMIL: Já jsem Smil Flek z Nohavic.  
 ÚČITEL: A čím vám to pustilo?  
 SMIL: R y t í ř Smil Flek z Nohavic!  
 ÚČITEL (*obrátil se k Veverkovi*): Tak to tady pan rytíř se pokecal!  
 VEVERKA: Já ho vemu naplocho mečem, ne?  
 SMIL: Klid, Veverko. Kantore, zde rytíř přednostu ti položí několik otázek.  
 ÚČITEL: Přednostu Blaníku! Tak vy jste svatý Václav?  
 HÝNEK: Jsem rytíř Hýnek z Míchlé. Dle jistých znamení usuzujeme, že se venku něco děje. Pověz, co víš.  
 ÚČITEL: V celé Evropě to letos vrě. U nás to začalo v březnu na schůzi ve Svatováclavských lázních.  
 HÝNEK: Svatováclavské lázně, to zapíš, Smile, to velitele potěší.  
 ÚČITEL: Poslali jsme odtamtud císaři do Vídně ostrou petici, že chceme...  
 SMIL: Pomalu, pomalu! Co je to petice?  
 ÚČITEL: To je z latiny. Česky bychom řekli prosba.  
 SMIL: ...poslali z lázní ostrou prosbu... a dál?  
 ÚČITEL: Že chceme svobodu tisku, shromáždění, náboženského vyznání, že si chceme sami volit vládu...  
 HÝNEK: Volit vládu! Já bych vás hnal! Od čeho je panovník?  
 ÚČITEL: Představte si, že císař souhlasil a slíbil konstituci. To bylo slávy! Tančili jsme konstituční polku, pekly se konstituční rohlíky a tenhle Klobouk, co mám na hlavě, ten je také konstituční, jelikož je mnohem nižší, než kdyby nebyl konstituční.  
 SMIL: To všechno mám psát? Ty Klobouky, ty rohlíky?  
 HÝNEK: To nepiš.  
 VEVERKA: Poslouchej, kantore. Tady je vojenský ležení. Co se v Praze tancuje, nás nezajímá. Řekni, jestli nás potřebujete nebo ne.  
 ÚČITEL: Potřebujeme. Moc. Ten Windischgrätz! Svolali jsme na Žofín Slovanský

sjezd. A on hned zesílil v Praze hlídky. A víte – jak začnou chodit úlicemi strážníci dvou po třech, tak to Pražáky znervózňuje. V Celetné se něco semlelo a začalo střílet. Windischgrätzová vykoukla z okna a nějaká zbloudilá kulka – pic! a bylo po ní. Umíte si představit, jak to Windischgrätz dopálilo. Vojsko hned do ulice a naši začali stavět barikády.  
 VEVERKA: Co začali stavět?  
 ÚČITEL: Barikády! To je taková hrana všeho možného: kostky dlažební, křehké, pytle s pískem, povozy...  
 VEVERKA: Vozová hradba.  
 ÚČITEL: No, jsou to spíš krámy. K nám to přišli, studenti, a vzali nám na barikadu prádelník. Krásný kousek, s mým vlastním monogramem. To jsem poznal, že jde o tuhého, a mazal jsem na Vlašim a rovnal jsem vám.  
 HÝNEK: Ty tedy myslíš, že je ten pravý čas, že je nouze nejvyšší?  
 ÚČITEL: No, císaři pánu se to mělo vidět, teď kdyby se mu to sesypalo jako v Praze...  
 VEVERKA: Kolik má Windischgrätz mužů?  
 ÚČITEL: Deset tisíc.  
 VEVERKA: A kolik je našich?  
 ÚČITEL: To je právě to. My Češi vímeš žádné vojsko nemáme. Včera jsem se díval z okna, kdo je na barikádě: čtyři studenti, šest tiňský Kaněra a krejčí Suchánek s učedníkem. Mohu se zeptat, jestli to ovšem není vojenské tajemství, kolik vás je tady v Blaníku?  
 VEVERKA: Nemí to vojenské tajemství. Já nás tu nepočítané.  
 ÚČITEL: Tak to budeme v přesile.  
 HÝNEK: No, podklady máme, pošlete to nahoru a uvidíme. Já půjdu zkontrolovat strážě.  
 (*Smil dopíše poslední slovo a podá list Veverkovi. Ten udělá z listiny trubičku a za napjatého ticha jí přivádě k motouzu visícímu shora doprostřed scény. Chvilí všichni čekají. Když se nic neděje, Veverka za provázek šetrně, téměř zdvořile zatahá.*)  
 (*Provázek nehybně visí.*)

SMIL: Nechte to.  
 VEVERKA: Možná spí. (*Veverka znovu smáčkem zaškube. Po chvíli se provázek znovu a trubička pomalu stoupá vzhůru.*)  
 SMIL: Vzal to!  
 HÝNEK se pohodlně usadí. Účitel se zvěšedívá vzhůru, kam motouzek zmizel.)  
 ÚČITEL: Kam to šlo?  
 VEVERKA: Nahoru. Nesůj tam. Stoupní si tam.  
 ÚČITEL (*podstoupí*): Kdo tam je?  
 VEVERKA: Nejvyšší velitel.  
 ÚČITEL: Přímou svatý Václav? (*Nedá mu to naději, že by mohl knižně zahlédnout.*)  
 SMIL: Zase tam stojí.  
 VEVERKA: Tam nesmíš stát. Je to nebezpečné.  
 ÚČITEL *tomu sice nerozumí, ale ustoupí. Chvilí všichni mlčí.*  
 ÚČITEL: Co bude teď?  
 VEVERKA: Teď musíme čekat.  
 ÚČITEL (*po chvíli*): Stejně vás obdivuju. Jakových let tady trpělivě čekat. Chladno je tu, vlhko je tu. Co celý ten dlouhý čas děláte?  
 SMIL: Věštinou spíme.  
 ÚČITEL: Takhle nepohodlně na kamenech?  
 SMIL: Já ležím v knihách. Ale to ještě jde. Každí to máj Slováci.  
 ÚČITEL: Oni jsou tu také bratři Slováci?  
 VEVERKA: Tady ne. Mají svou horu. Sitno. Ti mají pohotovost, pane. S jednou nohou se umění, s hlavou takhle dozadu otočenou k veliteli (*přehrává to*), aby byli připraveni, až řekne: Teraz!  
 SMIL (*nahlíží do knihy*): To je sice nepohodné, ale je tu psáno, že „vojsko trpezlivě čeká v pivnici“. To zas nemají tak špatně. V pivnici.  
 ÚČITEL: Ale pivnice, pánové, to není hostinec. To znamená slovensky obyčejný stěp.  
 SMIL: Aha. Tak to jsou na tom hůr než my.  
 ÚČITEL: A to by mě ještě zajímalo: jsou v Blaníku také ženy?

SMIL: No, ženy přímo ne, ale něco podobného tady máme.  
 ÚČITEL: Sůvy? Ochechule? Myši?  
 SMIL: Máme tady jeskyňky.  
 ÚČITEL: Opravdu?  
 SMIL: Bohužel. Jsou sice tak ošklivé, že málokterý voják by si s nimi něco začal, ale najdou se takoví. To víte, je tu tma... A přitom je to tak nebezpečné.  
 ÚČITEL: Kouzla, čáry?  
 SMIL: Ne, ale mohly by se přemnožit. A co my tady potom?  
 HÝNEK se vrátí a neviděn poslouchá. Smil přivola učitele blíž.)  
 Přednosta se s jednou spustil.  
 ÚČITEL: Tady pan přednosta?  
 SMIL: Ano. Tady. V kanceláři. Má s ní dítě.  
 ÚČITEL: Prosim vás! Chlapečka, nebo holčičku?  
 SMIL: Přednostu umí jenom holky.  
 ÚČITEL: A jak je to děvčátko staré?  
 SMIL: Asi sto padesát let.  
 ÚČITEL: Tak to už je velká slečna.  
 SMIL: Ne. Ještě je v perince. Ty rostou hrozně pomalu. Ale neříkej přednostovi, že to víš. Tady se to tají. Kdyby se to dověděl Václav, tak by Hýnek letěl.  
 ÚČITEL: A kde je... paní Jeskyňka?  
 SMIL: Někde je zalezlá. Půjde sem za ním tak jednou za uherskej rok.  
 HÝNEK: Jen vytáhnou paty, už si vymějí. Jeskyňky! Slyšelsi někdy, že by v Blaníku byly jeskyňky?  
 ÚČITEL: Ne, to jsem slyšel dneska poprvé.  
 HÝNEK: Prosim, v pohádkách, dejme tomu. Ale v pověstech? Řekni mi, Smile, proč to děláš. Proč takhle plácáš?  
 SMIL: To mám asi z těch knih. Člověk toho přečte, a pak už neví, co je pravda a co je výmysl.  
 HÝNEK: Co si tady pan učitel o tobě řekne? Já s jeskyňkou stopadesátiletý dítě! Ty by ses měl léčit. Rozkaz nejde a nejde, půjdu zatím zkontrolovat strážě. (*Odejde.*)  
 ÚČITEL: Poslyšte, pánové, co je na tom provázce, že když sem někdo zabloudí a stráví tady den, nahofe meztím uplyne rok?



*Když Hynek z Michle (J. Hraběta) stále tvrdostně odmítá slyšet, za koho by měl být vrchní velitel svazů Václav vyměněn, doprovází svá slova Veverka z Brňáčky (L. Smoljak) i gesty. „Tam! Já Žižku chci!“ Kroměkář Smil (J. Kašpar) nevěří vlastním ušm.*

Smil: Říká se to.

Učitel: Já se piám, jenom proto, že jsem dřímám v druhé bé, takže až přijdu do školky, že musím jít do třetí bé. Ve druhé bé budou totiž úplně jiní žáci, tak abych nebyl pro smích. Jestli si ovšem za mě nenajdou náhradu, když se tam celý rok neukáží. Na to je náš ředitel pes. Jak někdo rok chybí, už hledá náhradu. A páni rytíři, co je pravdy na tom, že se tady třeba oves nebo konský trus mění ve zlato?

Veverka: Nejen koňský.

Učitel: Tak to bych si potom, jestli dovolíte, něco malého na památku vzal. (Učitel, který se v tu chvíli bezděčně dostal pod velitelkou šachy, zasáhne kámen s rozkazem do hlavy. Zadaří o dýnko jeho konstimního klobouku a učitel se sklácí na zem.) Veverka: Vída, první padlý! (Podá Smilovi misku, oděhne učitele stranou a opře ho o stěnu bělohorského poklopu. Hynek se vrtil.)

Smil: Pane Hyneku, zrovna když jste byl kontrolovat strážce, přišel nový rozkaz. (Rozbít rozkaz a čte.) Dnes 16. června léta Paně 1848 vydávám tento rozkaz: Národ pozná těžké chvíle. V mnohých krajích se neuradilo, a tak venkovský lid doplňuje jideleňček spěrem lesních plodů. Začínají se sbírat i podřadnější houby.

(Veverka, kterého první slova rozkazu naplnila nádeží na brzký boj, při zmltce o houbách vzádně.)

Doneslo se mi, že na Pelhřimovsku se jistým houbám říká václavky. S tím nemohu souhlasit. Něco jiného je, když se jedné odněl švestek dostalo názvu karliara. Karrel IV. je skutečně z Francie do Čech přivezl, a vědomě tady podstoupil riziko, že švestky poneseu jeho jméno. Ale co já mám společného s houbou, která se živí smilným dřevem? Jestli si Pelhřimovští myslí, že mě tím pojmenováním pocitli, pak jsou na omylu. Naopak. Pěkně mě naktvali. Váš Václav.

Hynek: Vídíte, pořád že jsou rozkazy naše-ho knižete bezzubé! A jak jim to, panečku, dá!

Smil: Tak já to třikrát opíšu a originál zalozím, ne?

Veverka: A dej tomu nadpis „Rozkaz na houby“. Jsem skoro rád, že nebudu u toho, až to dole rozbalí. My husiti máme tu smilnu, že většinou umíme číst, takže to vidíme černý na bílým. Líp jsou na tom tady ty starší, z Moravského pole třeba. Ty jsou negramotný, tak to jenom slyšej!

Smil (dopíše a podá zase tři listy Hynekovi):  
Hotovo.

Hynek (Znovu trojici papírů zmuchlá a posupně je vhaže do jednotlivých děr):  
Třetí poklop mu však blokují omadlejší učitel. Hynek ho tedy probudí.): S dovolením...

Učitel (Otevře oči a sleduje, jak Hynek zvedne poklop a hodí papír do hlubiny. Vyoří si to po svém a vstane.): Zrovna jsem se chtěl zepnat, kde to tady máte. Mohu? (Vezme ze Smilova stolu čerstvý list, položí ho vedle přiklopeného osovru, poklop sejme a začne si svlékat kšandý. Když si rozepne první knoflík u kalhot, všimne si toho Smil.)

Smil: Podívejte, co dělá!

Hynek: Cloveče, co tě to napadlo? Víš, co je tam dole? Vždyť je to plně našich...

Učitel: Pardon, ono je to plně. (Ide k druhému poklopu.) A sem mohu?

Veverka: Sedni si, kam chceš. Naším vojákům už může každéj kličditě...

Hynek: Neurážej blanické vojsko. (Odstrčí učitele od poklopu.)

Veverka: To je pravda. Vojsko za to nemůže. Tam! (Ukáže nahoru.) Tam je chyba. Dokud nevynecháme velitele, budeme tu jenom hnit. Žižku na vás! To by byl velitel Blanku.

Hynek: Tak tohle jsem neslyšel.

Veverka: Neslyšel? Tak já ti to řeknu ještě jednou. Pryč s Václavem! Žižka na jeho místo.

Hynek: Vábec nic neslyším.

Smil: Máám to psát? Tady je slyšet dobře.

Hynek: Ne. Co neslyším, nepiš.

Veverka: Tak já nevím... Já mám pocit, že tyu. (Dopíše až k Hynekovi a křičí mu do

„Konec přestávky!“ ohlásí kronikář Smlil (J. Kašpar)  
začátek dalšího kola souboje. „Bratři se!“ zavolá  
Hynek z Michle (B. Penc) Veverkovi z Bítýšky  
(Z. Svěrák), který dělá, co může, aby pozvedl  
těžký meč, který mu byl pro souboj přidělen.



ucha.) Povídkami! Já! Václav! Tam (ukazuje nahoru) nechci! Tam! Já (přikryje si levé oko) Žízku chce! Změnal!

HYNEK: Sám sis o to řekl. Smile, přeči Blánek 13.

UČTEL: Pánové, já už to nevydržím. (Odběhne do kulis.)

SMIL: (čte): Napadne-li kdokoli, byl i slovně, vrchního velitele hory, je povinností přednosty kanceláře ztrestat ho mečem.

HYNEK: Smile, vydej souborové meče. (Smil vyjme zpod kamenného stolu dlouhý meč a podá ho Veverkovi.)

SMIL: Zde je meč provínlečů a zde (podá Hynekovi krátký mečik) je meč pro pana přednostu.

HYNEK: Víš jistě, že to nemá být obráceně?

SMIL: Bohužel. Takhle to tu stojí.

HYNEK: Smile, ty zneužíváš toho, že španěle vidím.

SMIL: Nezneužívám, takhle to tu je.

HYNEK: Braň se!

(Přednosta se na Veverku vrhne a rozpoutá se neohrabaný šerm. Po chvíli zápolení se Hynek dostane do výhodné situace a chystá se odvrátit Veverku svým mečkem probodnou. Smil mu to však překazí svým povelením.)

SMIL: Přestávka!

HYNEK: Proklatě! To je smůla! Teď přestávka! A já byl zrovna... Viděl jste to?

SMIL: Přestávky jsou nutné. Tělo není uvyklé pohybu. Léta spíme...

UČTEL: (vratí se a na papíře nese žluté ležno): Tak povést neháhal! (Uloží poklad do torxy.) To bude doma radosti. Pane přednosto, ne že bych maloval čery na zed, ale v případě, že byste v souboji padl, vydal by mi někdo potvrzení, že jsem vás žádal o pomoc? To by mi ve vlasteneckých kruzích moc pomohlo a byla by to pro mne také omluvenka, že jsem zameškal tolik hodin.

SMIL: Omluvenky nepíšeme. Pouze potvrzení.

UČTEL: Ano, tak já bych si to napsal sám. Kdybyste mi laskavě půjčili brk.

(Smil mu ho půjčí a učitel se dá do psaní.)

SMIL: Konec přestávky. (Souboj pokračuje, a když je Veverka s svým těžkopádným mečem v úzkých. Smil bojí znovu přerušit.)

Přestávka!

HYNEK: Já mám takovej pechl! Už podnět mohlo být po něm. A víte, že jsem docela rád, že mám tenhle ten kratiší? Chovet je mštnější. Líp se to ovládá.

SMIL: Výměna mečů!

HYNEK: Jak to? To nemyslíš vážně.

SMIL: No jo. Je to tady v pravidlech. První kole výměna mečů.

HYNEK: To není možný! Ty, Chvojka, posem. Přeči, co tam je.

SMIL: (čte): Pozemšťanům je zakázáno nahlížet do blanických knih.

HYNEK: To tam taky je? (K učitel) Podívej se, jestli to tam je.

SMIL: To má právě zakázáno.

HYNEK: Smile, já si oparím cvik. Šlapa říkal, že už ho vynalezl, a pak si mě nepů. (Neochotně si vymění s Veverkou meč.) Ale teď kolo uděláme způsobem mečů-štaněš.

VEVERKA: To je co?

HYNEK: Já si stoupnu sem a ty máš právo na jeden výpad. Když mě zasáhneš, je po boji. Když ne, budu mít to právo zase já.

VEVERKA: Dobře.

(Hynek se postaví před otevřené dveře kaly a Veverka se proti němu rozehne s napřáženým mečkem. V poslední chvíli Hynek uhne, a když Veverka skončí svůj výpad v cele, zavře za ním dveře na dvorci.)

HYNEK: Tak to by bylo. (Vrátí meč Smilovi.)

VEVERKA (buzí na dveře): Co je? Mě to někdo zankl!

HYNEK: Konec souboje.

VEVERKA: Jak to?

SMIL: Ale pravidla nic takového...

HYNEK: Je takové pravidlo: zabíhne-li kdokoli při souboji do cely a někdo ho tam zankne, znamená to, že souboj vzdává a dobrovolně nastupuje výkon trestu.

SMIL: Ale žádný rákový paragraf tady není.

HYNEK: Tak tam odehnska bude. Kdo je on? Já. Kdo je proti? Nikdo. Zadržel se mělo hlasování? Nemí tomu tak. Děkuji vám.

UČTEL: Pánové, jak dlouho může ještě trvat, než vydá kniže rozhodnutí?

SMIL: Rozhodnutí už padlo.

UČTEL: Padlo? Tak to mi uniklo.

HYNEK: Kniže se na vás hnevá, Chvojko.

UČTEL: Přmo na mne?

HYNEK: Na vás smrtelníky. Zejména pelhňanský kraj ho zarmoutil.

UČTEL: Ano, ano. Venkov vysloveně zapel. Některé jejich národní gardy do Prahy asi nedozruly.

HYNEK: Chvojko, ty jako učitel bys v té věci mohl hodně udelet.

UČTEL: Já vnu, inteligence by měla přeskóvat, burcovat.

HYNEK: Ale nepouštět lehkomyšlně do větu slova. Nějaký účtylak si vyjde do lesa, něco tam najde, přinese do domu, neví ani, co to je, dá to na plotna a řekne si, hodne tomu říkal tak a tak, něco se toho oplatí už je malat.

UČTEL: A co jako konkrétně bychom měli... například na mé úrovni, přmo ve tříděh...

SMIL: Klidně si to sbírejte, když vám to chmá, ale probota neřkejte tomu vašebky!

UČTEL: (zcela dezorientován): Jo takhle... Jo, jo, jo. Takže o eventulárním výjezdu na pomoc Praze...?

HYNEK: Čekáme na další rozkazy.

VEVERKA (z cely za schůnou): Ano, čekáme. Venku zájez bitvy, Moravský pole, Lipany, Blá hora, a tady se furt čeká.

HYNEK: Ficho v cele!

UČTEL: (po chvíli rozmýšlení): Páni rytíři, promiňte, ne že bych chtěl přmo souhlasit s panem kriminálním živlem, ale ta Blá hora... Víte, já když probíram to povstání českých svavů, to vám jsou kolikrát pro učitele horké chvílky. Moji kni vědí, že tu jste. Já vás normálně

probíram, na rozdíl od kolegy Bláhy, který se zhabete dřív osnov. A mám tam jednoho nadaného žáka, jmenuje se Havráněk, on je to takový štoura a já se vám vždycky až bojím té chvilky, kdy on zase zvedne tu svou protivnou ručičku a zepítá se: A pane učitel, proč nevyjeli, proč nám nepůjčili na pomoc? Co já mám tomu dítěti odpovědt?

HYNEK: To je pořad Blá hora. Blá hora... Ale co my tu vědět? Nejdřív nám to tady dvakrát cinklo...

UČTEL: Kdy to bylo?

SMIL: (zabíhaje): Dvojřitý cink. 23. května 1618.

UČTEL: Tak ten první cink byl Slavava a ten druhý Martinic. Jak vyletěli z okna do hradního příkopu.

HYNEK: No, a pak dva roky nic. A ta bitva potom? Kde bylo české vojsko, když přitáhli nepřítel z Blá hoře? Vájele se v pražských křtmách.

UČTEL: Ono to ani české vojsko nebylo. Byli to většinou cizí žoldáci.

HYNEK: Za dvě hodiny bylo po boji.

UČTEL: Dvě hodiny rozhodly o osudu země na staletí.

HYNEK: Do takových krátkých bitev my nemáme možnost ani zasáhnout. Vždyt jenom než my to všechno probudíme, než se to nahore rozhodne... Teď do Vlasim to máš nejmíň pul hodiny a do Prahy pak musíš počítat dobré tři čtyři hodiny. A to mluvíme o jízdě. Pěchota by dorazila až druhý den.

(Během Hynekova monologu se ve škvíře věžerských dveří objeví čepel meče, jejíž držitel se zřejmě snaží nadzdvihnout závoru. Jediny, kdo si toho všimne, je učitel. Rád by na to rytíře upozornil, ale právě když ukazuje prstem na meč, rozhovoří se Smil.)

SMIL: S těmi bitvami to máš těžké. Některé bitvy... Co chceš?

UČTEL: Ne, já počkám. Mluvíte, mluvíte.

SMIL: Některé bitvy jsou pro nás moc krátké a některé zase moc dlouhé. Bělohorská byla krátká a příkladem takové neúměr-



ně dlouhé je třicetiletá válka. Ta byla hned potom.

*(Zatímco Smil medituje, Veverkovi se podávají zvednout závoru. Nepozorovaně vyjde z cely, zvedne „lipanský“ poklop a nasouká se nohama napřed do ovoru. Ještě než za sebou přibouchne, neodpusť si paratické rozloučení.)*

VEVERKA: Shnijte si tady, zbabělci! Já a moje druhá jízdní jedeme matičce Praze na pomoc. Myslíte si, že až se pusťm, dopadnu natvrdo, ale to jste na omylu. Spadnu rovnou do sedla své věrné kobylky Mámi! *(Ozve se žuchnutí, koňské zavřání a pak dusot kopyt rychle se vzdalujícího jízdního oddílu.)*

HYNEK: Co dělají stráže? Jen je chvíli nekontroluju... *(Odejde.)*

SMIL *(zapisuje a diktuje si)*: Druhé svévolné vyjetí z hory.

UČITEL *(oslněn)*: Vyjet jen tak na vlastní pěst s hrstkou věrných, to je odvážné.

SMIL: A trestně...

UČITEL: Kolik má ten oddíl jezdců?

SMIL: Třicet sedm.

UČITEL: No, není to mnoho, ale mohlo by to Windischgrätze přinejmenším vylekat.

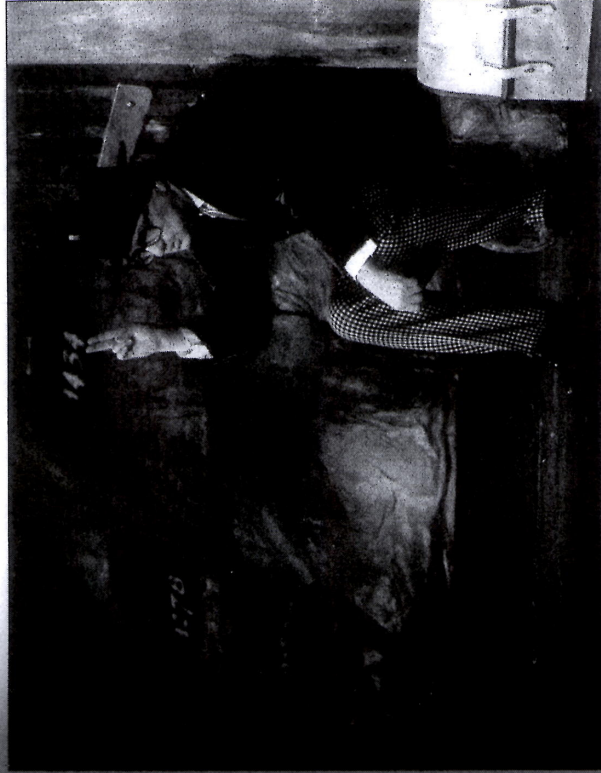
*(V té chvíli dopadne na scénu třetí Václavův rozkaz. Učitel ho zvedne a podá ho Smilovi.)*

Už je to tady!

SMIL *(čte)*: Dnes 20. června 1848 vydávám tento bezodkladný rozkaz... *(Hynkovi, který se vrací z kontroly stráží)* Pane Hynku, zrovna když jste byl kontrolovat stráže...

HYNEK: Čti, čti!

SMIL: Dlouho jsem mlčel a vyčkával, avšak liknavost a nerozhodnost Pražanů volá do nebe. Každý ví, že na takzvaném Koňském trhu se dávno koně neprodávají. Co tedy ještě brání Pražanům, aby už konečně pojmenovali toto nejvýznamnější pražské náměstí jinak? Při té příležitosti bych rád připomenul, že dosud žádné náměstí v Praze nenese mé jméno. Pokud se tak stane, bylo by vhodné postavit místo mé malé sochy sochu podstatně větší a instalo-



„A mám tam jednoho nadaného žáka, jmenuje se Havránek,“ světuje se učitel Chvojka (M. Čepelka). „On je to takový štoura a já se vám vždycky až bojím té chvíle, kdy on zase zvedne tu svou protivnou ručičku a zeptá se: A pane učiteli, proč nevyjeli, proč nám nepřišli na pomoc.“

SMIL: Vaše paní přišla.  
 HYNĚK (*otočí se*): Co tady zase chceš?  
 Domluvil jsem se přece, že budeš chodit  
 jednou za uherský rok!  
 (*Jeskyňka přikývne.*)  
 SMIL: No jo, ono to utíká. Člověk se ani  
 nenapadá a uběhák je pyč.  
 HYNĚK: Tak ukáž. (*Vežme od jeskyňky dítě.*)  
 No, hezká je, hezká. (*Dívá se na dítě*  
*poněkud šitlivě. Jeskyňka štápně přikývuje*  
*a zdvihne ruku se dvěma vzdychnými*  
*prsty.*)  
 UČTEL: Pane předsedo, vaše paní se hlásí.  
 HYNĚK: Ne, to ona se nehlásí.  
 UČTEL: Aha, že zvitězíme.  
 HYNĚK: Ale ne.  
 UČTEL: Aha, já vím, jen dva prstučky tam  
 strčíme, jen co se ohřejeme!  
 HYNĚK: Ale ne. To ona chce dlužný dítě  
 (*Je jeskyňce*) Je hezká, ale další už nechci.  
 Bylo by vás moc. (*Vrátí dítě matce.*)  
 UČTEL: S dovolením, mladá paní, mohli  
 bych se také podívat? (*Jeskyňka bez upo-  
 zornění hodi dítě učteli. Ten je nezachytí*  
*a louka dopadne na zem.*) Pro pána krále,  
 promiňte, prosím!  
 HYNĚK: Ty se nic nestalo. (*Zvedne*  
*panenku.*) Vidí, že se ti nic nestalo?  
 Jeskyňky jsou strašně odolný. S tou mňžš  
 třeba třískat o stůl, a nic se jí nestane.  
 Podívej. (*Začne mlátni dítětem o stůl.*)  
 A nic. Ještě se tomu směje. To je sranda,  
 vidí? Ještě chceš? (*Znovu potřeší dceruška*  
*několicíma údery o kamenný stůl. Jeskyň-  
 ka-matka štápně pokývuje hlavou a zvedne*  
*tři prsty.*) Ne, ne, je hezká, ale jedna úplně  
 stačí.  
 UČTEL: Mohu si ji pochovat? (*Převezme*  
*dítě. Přemáhá odpor.*) Celý tahtek.  
 HYNĚK: Nech si to. (*Vežme dítě a vrátí je*  
*matce. K učteli.*) Ale něco ti ukážu. Chceš  
 vidět, jak zmizí? Ona umí mizet.  
 UČTEL: To by mě zajímalo.  
 HYNĚK: Zmiz.  
 (*Jeskyňka normálně odejde z jeviště.*  
*Slyšíme dusot koní.*)  
 A. Lipanská jízdni se nám vrací. Strážci!

Veverka z Bityšky do kanceláře! Smile,  
 připrav mučičlái!  
 SMIL: Dáme mu kubánský kleště, nebo  
 albánskou rukavici?  
 HYNĚK: Albánskou rukavici. Kubánský  
 kleště ne, kastrovat ho nebudem.  
 (*Smil vyjme zpod stolu něco mezi zovákem*  
*a napsánkem na byče. V té chvíli je nečistě*  
*střčen na scénu Veverka. Zůstane stát se*  
*sklopenou hlavou.*)  
 SMIL: Tak pojď Veverko. Dej sem ruku...  
 VEVEKKA (*s pohledem na mučičlái*):  
 A. Trianai!  
 HYNĚK: Tak jsme se zase projeli, co? Vybo-  
 jovali zase nějakou rozhodnou bitvu, co?  
 Pornohli jsme národu. No, co mličí. Přitah-  
 ni mu to, Smile.  
 SMIL: Já už to mám na držaz, a furt nic.  
 Boli to?  
 VEVEKKA: Ne.  
 HYNĚK: To není možný. V tyhle poloze by  
 měl řvát jako tur. Opravdu to neboli?  
 VEVEKKA: Váhbec. Jestli tady třeba nejsou  
 stržený vinny. Mlne to přijpádá v tomhle  
 místě takový vozížlaný.  
 SMIL: Ted to musí bolet, to mi neříkej!  
 VEVEKKA: Neboli, namouduši. To já bych  
 řek.  
 HYNĚK: Veverko, nelži, tebe to bolí, a ty nás  
 chceš nasrat!  
 VEVEKKA: Nezlobte se na mě, ale neboli.  
 SMIL: Nic tady nefunguje.  
 VEVEKKA: Tak já se přiznám bez mučení.  
 Vyjel jsem svévolně z hory. Na Zbraslavi  
 jsme přebrodili Vltavu, že vpademe do  
 Prahy ze směru, odkud nás nečekají.  
 HYNĚK: A jakpak vás Pražané přivítají? No,  
 povídej, nestyd' se. Dostali Habsburkové na  
 frak?  
 ŠLUPKA (*vejde*): Pánové, to budete koukat!  
 HYNĚK: No, je to dost.  
 ŠLUPKA: To budete koukat, co nesu.  
 HYNĚK: Tak hezky zvolna a zřetelně, ať to  
 Smil stačí psát.  
 ŠLUPKA: Dobře. Já to vernu od začátku.



*Hynek z Michle (J. Weigel) představuje učteli (M. Cepelka), co jeho jeskyňka  
 dověde „Zmizí“ řekne, a jeskyňka opravdu zmizí. Zcela  
 včivo J. Kaspar jako Smil Flek z Nohavíc.*

V Louňovicích u hospody na dvoře zbourali chlívky...  
ÚCTEL: A postavili barikády. Tak už to přeskočilo i na venkov.  
ŠLUPKA: Vy jste kdo?  
ÚCTEL: Chvojka Bohumil, učitel.  
ŠLUPKA (*k Hynkovi*): Von je dnešní?  
ÚCTEL: Ano, já jsem dnešní.  
ŠLUPKA: Tak pro vás to možná nebude taková novina, ale já jsem z toho celěj divěj.

ÚCTEL: Tak už nás nenapínejte. Jak je na tom Praha?  
ŠLUPKA: Praha, to nevím, ale v Louňovicích zbourali ty chlívky a na jejich místě postavili krásnej kuželník.  
ÚCTEL: Počkejte, kuželník... Co Windischgrätz? Co naši?  
ŠLUPKA: Jo, v Praze už je po všem. Tam už je klid. Já jsem si řek: kouli tady máme dost, tahle chodba, ta je pro to jako stvořená, takže šlo jen o ty kuželky.

HYNEK: Tak, Šlupko, hrome, na co tě tam posíláme? Kde všude se bojuje?  
ŠLUPKA: Počítám, že nikde, pane přednosto. V hospodě říkali, že generál Windischgrätz začal střílet na Prahu z kanónů, na Vitavě chytlí mlejný, a tak toho povstání radši nechali. Ty peníze, co vybrali Louňovický na povstání, dali na ten kuželník. Těch kuželek je devět... (*Vytáhne jednu z pytle na ukázkou.*) ...já je postavím a zkusíme si to. (*S těmi slovy zmizí s pytlím v pravém portálu.*)

ÚCTEL (*volá za ním*): A zatyká se v Praze? ŠLUPKA (*ze zákušit*): No jéjéj. A jak!  
ÚCTEL: Tak to je konec. Teď oni budou vyšetřovat, kdo jak se choval, budou šmejdít po barikádách... Jestli poznají ten můj prádelník, mám na něm ten monogram, tak jsem v pěkné bryndě. Pánové, já bych tu omluvku trochu přeformuloval. (*Čte.*)  
Potvrzujeme, že tu jmenovaný byl – to bych nechal – a vyzýval blanické vojsko – vidíte, ještě že jsem to nedopsal! Já bych to neviděl jako pozvání vojsk. Teď bych to viděl takhle: vyzýval blanické vojsko, aby

nikam nejezdilo, že si s tím císař pán pora sám. Kdybyste byl, pane přednosto, laskav a podepsal mi to...  
(*Hynek list podepíše.*)  
ŠLUPKA (*se vrací*): Tak je to postavená a teď se divíte.  
(*Vezme do ruky dělovou kouli.*)  
HYNEK: Šlupko, nejdřív povinnost, potom zábava. Noviny máš?  
ŠLUPKA: Jo, noviny jsem vzal. (*Vynechá z vaku Pražského kurýra.*) Heleďte, noviny někdo z hory? V hospodě to četli a říkali, jestli to náhodou nebylo od nás.  
SMIL: Ukáž. Aha, tady: (*čte*) Nezyt podivná se naskytla tuto neděli pražským výletníkům. Nedateko obce Velká Chuchle na louce u Vitavy přehnal se skupina historický krojovaných jezdců a několikrát zakroužila lučinou. Pak se sešikovali a hleděli upřeně ku Praze.

VEVERKA: Chtěl jsem Windischgrätz vytlákat z hradeb.  
SMIL (*čte dále*): Zřejmě čekali, až se sejde víc publika. Když se tak nestalo, jezdecké otocili a nadšeně povzbuzováni dětmi i dospělými vyrazili k zbraslavskému brodu.  
HYNEK (*k Veverkovi*): Měli Pražané zbraně?  
VEVERKA: Jen mávátko. Vyjeli jsme zbytečně.  
SMIL: No, úplně zbytečně to nebylo. Poslouchejte: (*čte*) I když účast byla zřejmě menší, než účinkující čekali, neměla by vtipná myšlenka zapadnout. Kdyby se u každou neděli, mohla by se státi Velká Chuchle oblibeným dostaveníčkem mnohých Pražanů.

HYNEK: No vidíš, Veverko, jaký já zanechal dojem.  
VEVERKA (*vezme mučidlo*): Já to vezmu do cely a dám to do richtíku. Přínik tam mám... (*Odejde.*)  
ŠLUPKA: Tak, pánové, rozeběhnete se a kouli musíte poslat tak, aby neštrejchla vo stěnu, to by byl neplatnej hod. A kdo jich porazí nejvíc, ten vyhrává.

ÚCTEL: A já abych šel. Páni rytíři, že vás viděl takhle: vyzýval blanické vojsko, aby

SMIL: Vždyť sis ho vydělal sám!  
HYNEK: Uhm, Šlupko, já to zkusím. (*Hodí kouli a ozve se dunivý běh kuželníkem zakončený třeskem kácených kuželek.*)  
ŠLUPKA: Čtyři, výborně! Hej! Postavte nám je, pane učiteli.  
ÚCTEL (*z dálek*): Ano. Hned to bude. (*Šlupka hází jako druhý, scéna se zamítná.*)  
HYNEK: Veverko, pojd si taky hodit. (*Když scéna potěmni úplně, z reproduktoru znouva zazní recitace.*)  
VYPRÁVEČ:  
Nad řekou Blanici tyčí se hora, chudě tam poličko sedláček orá. Hluběji zatlčil do země radlici, kov na kov narazil, vyoral přilbici. Tak pověst nehala! Jsou tam a čekají! Děti mé, neplačte, nezoufejte, můj kraji! Ruce pryč, cizáku, zde domov tvůj není! Z hory se ozývá zlověstné dunění... (*Vě tmě je slyšet jen zvuky kuželníkové hry.*)

SMIL: Dobře to říkáš. A ještě jim řekni, že kdyby nebylo tak zle, aby nemohlo být ještě lépe.  
ŠLUPKA: Tak, pane Hynku. Házíte první.  
ÚCTEL: Jestli dovolíte, já bych rychle proběhl, abych pak nerušil. Sbohem, páni rytíři, a děkují za zlato! (*Ukazuje na torbu.*)

## KONEC



## *Bijlage 2: Nederlandse samenvatting en plotbeschrijving Blaník*

Technische informatie:

Regie: Ladislav Smoljak

Scène en kostuums: Jaroslav Weigel

Personages en huidige bezetting:

Ruiter Hynek z Michle, hoofd van het kabinet van de Heilige Václav: Jan Hraběta of  
Bořivoj Penc

Ruiter Smil Flek z Nohavic, kroniekschrijver: Petr Brukner of Jan Kašpar

Veverka z Bítýšky, aanvoerder van de 2e ruitery uit Lipany: Ladislav Smoljak of  
Zdeněk Svěrák

Josef Bohuslav Chvojka, leraar geschiedenis: Miloň Čepelka

Šlupka, bediende, wacht op de titel van ruiter Šlupka z Děla: Václav Kotek of Genadij  
Rumlina

Grotvrouw: Robert Bárta of Michal Weigel

Inleidende en afsluitende voordracht: Dalimil Klapka

Enkele rollen werden sinds de première vervangen:

Hynek: Jaroslav Weigel

Chvojka: Pavel Vondruška

Première: 16 mei 1990 in theater Solidarita in Praag

### Cimrman en de geschiedenis

De professor heet de bezoekers welkom in het theater en begint dan zijn lezing met de opsomming van een aantal historische data: de slag bij het Moravaveld van 26 augustus 1278, de slag bij Lipany van 30 mei 1434, Bartholomeusnacht – 24 augustus 1572, de executie van 27 Tsjechische edellieden op 21 juni 1621, en 27 juli 1896 – het 4e congres van de Tweede Internationale. Al die data hebben volgens de professor gemeen dat ze niet te onthouden zijn, en net dat – het niet te onthouden zijn van historische data – is iets waar Cimrman zich mee zou hebben beziggehouden. Cimrman had namelijk vastgesteld dat een historische gebeurtenis twee functies heeft: ze beïnvloedt niet alleen de loop van de geschiedenis, maar wordt ook leerstof geschiedenis, en dat laatste vond hij minstens even belangrijk als het eerste. Als voorbeeld wordt de slag bij Chlumec nad Cidlinou van 1775 aangehaald: er was bij de slag waarschijnlijk maar een honderdtal mensen betrokken, terwijl de schermutseling als geschiedenisleerstof miljoenen leerlingen en leerkrachten heeft gedeprimeerd. De professor citeert Cimrmans aanklacht aan de historici: “jullie hebben het aantal gesneuvelden nageteld, maar heeft er ooit iemand de honderdduizenden kindertrauma’s, familiedrama’s,

uitgaansverboden, lijfstraffen, tuchtprocedures voor docenten, zelfmoorden van schoolinspecteurs geteld? Nee, heren. Een historische slag richt vaak meer schade aan in een leerboek dan op het slagveld.”

Die beschouwing leidt tot volgende conclusie: “politici zouden niet alleen moeten denken aan wat hun daden aanrichten in de geschiedenis, maar ook aan de leerlingen die erover zullen moeten leren. Voor belangrijke acties die de geschiedenis ingaan zouden ze daarom onthoudbare data moeten kiezen.” Daarnaast “zouden ook de geboortedata van belangrijke personen bedachtzamer gekozen kunnen worden. Cimmman deed in dat verband beroep op ouders met een hoog intelligentiequotiënt bij wie dus het gevaar bestaat dat ze een genie op de wereld brengen.” Ze zouden daarmee moeten rekening houden bij het plannen van hun zwangerschap. Op die manier is 1879 als geboortjaar van Albert Einstein natuurlijk uitermate slecht gekozen.

Verder spreekt de professor nog over hoe Cimmman's theorie succesvol zou zijn geweest in Australië, wiens staat werd opgericht op 1 januari van het ronde jaar 1900, of in Groot-Brittannië, waar in hetzelfde jaar de Labour Party werd opgericht. Minder succesvol was zijn theorie bij keizer Frans Jozef, aan wie Cimmman een brief zou hebben geschreven om in het jaar 1900 ofwel af te treden, ofwel te sterven, wat met wrok werd ontvangen. Hetzelfde geldt voor de verkiezing van Václav Havel als president van Tsjecho-Slovakije op 29 december 1989: “als er tenminste één cimrmanoloog aanwezig was geweest tussen de afgevaardigden van de federale vergadering [...], dan had zijn verkiezing met drie dagen uitgesteld kunnen worden en konden onze kinderen mooi leren: eerste president na de val van het totalitarisme – 1 januari 1990. Jammer.”

## Defenestraties

“Toen Cimmman nadacht over de Tsjechische geschiedenis, heeft hij de aandacht gevestigd op een interessant fenomeen: grote Europese gebeurtenissen beginnen vaak in Tsjechië, concreet in Praag, en in de regel met een zogenaamde defenestratie. De Eerste Praagse Defenestratie bracht de revolutionaire hussietenoproer op gang en daarmee ook de hele Europese Reformatie, de tweede defenestratie in de 17e eeuw sleepte ons continent mee in de woeling van de Dertigjarige Oorlog.” Met deze woorden begint het tweede seminarie, waarin op twee vragen een antwoord wordt gegeven: waarom volgens Cimmman de Tsjechische voorouders “zich liever door het raam dan door de deur van lastige functionarissen ontteden,” en wat volgens hem precies de voorwaarden zijn om van een al dan niet geslaagde defenestratie te kunnen spreken.

Voor de eerste vraag zou Cimmman verwezen hebben naar een eeuwenoude ervaring die duidelijk wel eens wordt uitgedrukt met het spreekwoord “als je hem buitenzet via de deur, dan komt hij via het raam terug.” Bij de omgekeerde weg – een defenestratie – is de kans op terugkeer miniem.

Voor het antwoord op de tweede vraag wordt gewezen op het feit dat niet elk naar buiten gooien door een raam ook per se een defenestratie is. Het slachtoffer in kwestie zou volgens Cimrman namelijk een belangrijke openbare functie moeten vervullen. Daarenboven zou een defenestratie enkel volledig kunnen slagen in “urbanistisch ontwikkelde landen”: de Eerste Praagse Defenestratie zou succesvol geweest zijn omdat onder de ramen van het Novoměstská radnice niet alleen hard plaveisel lag, maar ook nog eens een bewapende massa stond. De Tweede Praagse Defenestratie zou volgens Cimrman eerder teleurstellend geweest zijn net omwille van de ecologische achterlijkheid van het 17e-eeuwse Praag: onder de ramen in kwestie hadden zich al jarenlang afval uit de keuken en versnipperde staatsaktes opgestapeld. Verder zou voor een goede defenestratie het gebouw zeker ook hoog genoeg moeten zijn, wat dan weer moeilijk wordt in urbanistisch onderontwikkelde landen.

## Quiz

Tussen het tweede en het derde seminarie wordt geïnsinueerd dat de professor van de volgende lezing zijn blaadjes door elkaar heeft gehaald. De vorige spreker besluit de tijd dan maar op te vullen met een van de historische quizjes van Cimrman, waarmee die zijn lessen geschiedenis geregeld wat zou hebben opgefleurd. De vraag luidt als volgt: aan welke militaire leider op de wereld zou zijn kamergenoot een goede nacht kunnen gewenst hebben met “sluit je ogen en slaap”? De drie mogelijke antwoorden die Cimrman dan gegeven zou hebben waren Jan Žižka, admiraal Nelson of generaal Kutuzov. De professor geeft meteen het correcte antwoord: “het juiste antwoord is a, Jan Žižka. En dat om de simpele reden dat noch Nelson, noch Kutuzov Tsjechisch verstonden.”

## De Blaníklegende

Het uitgangspunt van dit laatste seminarie is de bekendheid en populariteit van de Blaníklegende in Tsjechië, die door de professoren van het theater onderzocht zouden zijn in een enquête onder hun toeschouwers. Gezegd wordt dat de Tsjechen in Europa niet de enigen zijn met zo een legende – de Denen bijvoorbeeld zouden er ook een hebben, alsook de Slovaken met hun berg Sitno, wat meteen de “actieradius” van Blaník beperkt tot de historische Tsjechische erflanden Bohemen, Moravië en Silezië. In het buitenland zouden de legendes rond de mythische berg alleen nog een vervlogen literair idee zijn, wat net omgekeerd zou zijn in Tsjechië: vele Tsjechen zouden er effectief nog in geloven, en hoogstwaarschijnlijk is de legende ook in Tsjechië ontstaan.

Cimrman zou de oorzaak van het ontstaan en de geliefdheid van de legende in zijn land gezien hebben in de geografische ligging ervan: “Tsjechië is een korreltje tussen twee molenstenen,” namelijk het imperialisme van Duitsland in het westen en dat van Rusland in het oosten. De professor citeert Cimrman: “het is geen wonder dat een zo beperkt en klein

volk voor zichzelf bovennatuurlijke, en zelfs miraculeuze bescherming zoekt, aangezien het enkel met een mirakel mogelijk is hier te overleven.”

Aan de andere kant zou Cimrman zich stevig tegen het waarheidsgehalte, en daarmee ook het bestaan van de legende verzet hebben en zou hij ervan overtuigd geweest zijn dat men er enkel en alleen nog in geloofde omdat ze zo geraffineerd bedacht was. Het leger schiet volgens het verhaal immers enkel te hulp als het met het volk het allerslechtst gaat. Daar zou Cimrman geen vrede mee genomen kunnen hebben. Zo schreef hij aan Alois Jirásek, auteur van *Staré pověsti české* (Oude Tsjechische legenden): “Alois! Omdat de ruiters tijdens de hele driehonderd jaar Habsburgse onderdrukking nooit zijn uitgereden, deprimeer je het volk met het uitzicht dat datgene wat het doorstaat nog niets is in vergelijking met datgene dat nog moet komen.”

De tweede voorwaarde voor een interventie vanuit Blaník is volgens het verhaal dat het land van vier kanten aangevallen wordt – de oorspronkelijke bedenker had waarschijnlijk bedacht dat er niets erger was dan een aanval vanuit alle windrichtingen. De professor verwijst naar wat zich in de recent geschiedenis heeft afgespeeld als ultiem bewijs voor de ongeldigheid van het verhaal, het staat namelijk volledig in contrast met wat na de Praagse Lente gebeurd is: “we werden niet aangevallen vanuit vier, maar wel vanuit vijf richtingen, en in Blaník bewoog zelfs geen muis.”

Om die twee redenen zou Cimrman elke gelegenheid gegrepen hebben om te lachen met het naïeve geloof in de legende, en om iedereen van haar ongeldigheid te overtuigen. Omdat hem dat niet lukte en mensen bleven geloven, zou hij zijn aanpak veranderd hebben en het verhaal juist zijn beginnen populariseren, maar dan met zo’n ideologische toon dat het zo weinig mogelijk schade zou aanrichten. Het resultaat van die aanpak is het toneelstuk *Blaník*, dat volgt na de seminaries. In de tijd van Cimrman echter, zo vertelt te professor, was poppentheater het meest invloedrijke massamedium. Het oorspronkelijke stuk *Blaník* werd daarom gespeeld als poppenspel, waaruit een fragment onder de titel “De ongelovige Vlasák” wordt opgevoerd tussen dit seminarie en het eigenlijke stuk.

Tot slot legt de professor uit hoe Cimrman de innerlijke structuur van de berg had uitgedacht, omdat dat nodig is te begrijpen waar het stuk zich afspeelt. Helemaal bovenaan zou de leider van het leger, de Heilige Václav, rusten, en helemaal onderaan, in drie verschillende kamers, het eigenlijke leger. Elke kamer herbergt dan soldaten die gesneuveld zijn in respectievelijk drie grote nederlagen van de Tsjechische geschiedenis: de slag bij het Moravaveld, de slag bij Lipany en de slag bij de Witte Berg. Cimrmans filosofie daarachter zou zijn dat die soldaten zo de kans krijgen hun nederlaag goed te maken. Tussen de opperste bevelhebber en het eigenlijke leger bevindt zich het zogenaamde kabinet van de Heilige Václav, een soort generale staf die de lopende agenda regelt en een kroniek bijhoudt. In dat laatste, middelste deel speelt zich Cimrmans toneelstuk af.

## De ongelovige Vlasák

Dit fragment uit het zogenaamd oorspronkelijke stuk *Blaník* van Cimrman speelt zich niet af in de berg, maar erop. Getoond wordt de leraar Vlasák die vertelt dat hij van plan is voor eens en voor altijd te bewijzen dat er zich in de berg niets bevindt en de legende dus niet waar is. Hij en zijn collega's kunnen er immers niet bij dat de leerlingen en het volk er steevast in geloven.

Het tweede en enige andere personage is een wachter, een van de ruiters, die het blijkbaar niet kan verdragen dat er getwijfeld wordt aan hun bestaan. Telkens als hij de leraar hoort zeggen dat het verhaal “uit de hoofden van de kinderen moet worden geklopt” verkoopt hij Vlasák zelf een slag zonder dat die beseft wat er gebeurt. Als Vlasák dan tot slot wel doorheeft dat hij van iemand klappen krijgt, denkt hij eerst dat het zijn collega Chvojka is die wel gelooft in de legende en zich vermomd heeft als ruiter. De ruiter besluit dan Vlasák de berg in de kloppen, waarna Vlasák bij wijze van moraal zegt: “dat krijg ik ervan als ik jullie je hoop ontnem, kinderen. Ik had beter mijn snavel gehouden.” De wachter sluit de scène af: “Daar kunnen de Oude Tsjechische legenden van Alois niet tegenop!” Het doek valt voor de pauze.

## Blaník, toneelversie van de historische mythe

Voor het toneellicht weer aangaat leidt een verteller het eigenlijke stuk in: “Boven de rivier Blanice steekt een berg uit, een boer ploegt er een arm veldje om. Hij duwt zijn ploeg dieper de grond in en het metaal stuit op metaal: hij heeft een helm opgeploegd. Het verhaal heeft dus niet gelogen! Ze zijn daar en wachten. Kinderen van mij, ween niet, laat de moed niet zakken, mijn land! Handen weg, vreemdeling, dit is niet jouw thuis! Uit de berg weergalmt onheilspellend gerommel...” Dan gaat het toneellicht aan en het doek open, en zien we een soort grot waarin drie mannen liggen te slapen. Twee liggen links op een stenen tafel, dat blijken dan later ruiter Hynek z Michle, hoofd van het kabinet van de Heilige Václav, en ruiter Smil Flek z Nohavic, kroniekschrijver, te zijn. De derde man noemt Šlupka, en is bediende van het kabinet. Midden achteraan is een grotere rots te zien met drie luikjes, die de zogenaamde schachten naar de drie kamers met soldaten voorstellen. Rechts achteraan hangt een celdeur waarachter, zoals later duidelijk wordt, ruiter Veverka z Bítýšky, aanvoerder van de 2e ruitery uit Lipany, opgesloten zit. Tot slot bengelt er midden aan het plafond een lang touw dat dient om boodschappen over te brengen aan Václav, en hangt aan de muur een bel. Het toneel komt op gang wanneer de bel zachtjes begint te luiden en de ruiters wakker worden. De bel is blijkbaar een alarm voor wanneer er buiten problemen zijn, en dus wordt Šlupka, de bediende, er meteen op uitgestuurd om in het dichtstbijzijnde dorp uit te zoeken wat er aan de hand is. Hynek, de chef, maakt het leger wakker zodat het paraat staat.



Dan begint de plot. Om het leger namelijk volledig in staat van paraatheid te brengen heeft ook de tweede ruitery uit Lipany zijn aanvoerder weer nodig. Die was opgesloten als straf voor zijn herhaaldelijk en zonder reden wakker maken van de soldaten, voor opzettelijk uitrijden met zijn ruitery, en voor zijn kritiek op de passieffheid van de legerstaf. Zo had hij een aantal uitspraken gedaan – “Blaník is een herbeg”, “Een leger dat zelfs in 1620 niet is uitgereden kan de pot op” – die hij, om weer in dienst te kunnen treden, moet terugnemen. Veverka is uiteindelijk bereid alles terug te nemen, behalve dat over 1620, want “nooit heeft Václav het zelfs maar uitgelegd. Ik wil het volk te hulp schieten wanneer het er slecht mee gaat. Maar om dat te doen moet ik verklaren dat, wanneer het er slecht mee gaat, er niet moet geholpen worden. Houdt dat steek?” Hynek en Smil hebben dan twee tegenargumenten ter verdediging van Václav. De wet zegt namelijk dat ze niet bij elke futiliteit mogen uitrijden, maar alleen wanneer het niet meer slechter kan – Bíla Hora was blijkbaar een grotere futiliteit, maar nog niet allerslechtst. Ze wisten ook niet genoeg over wat er precies aan de hand was, dus konden ze evengoed voor niets uitgereden zijn. Op deze discussie steunt het hele stuk.

Ze wordt dan telkens aangewakkerd wanneer een bevel van Václav naar beneden valt. Het eerste valt op Sint-Vitusdag, 15 juni 1848: Václav beveelt om alle soldaten met de naam Vitus te feliciteren, omdat dat een belangrijke heilige is. Veverka reageert fel dat het volk misschien wel bloedt, maar dat Václav alleen maar geïnteresseerd is in zoiets onbenulligs. In het tweede bevel, op 16 juni, heeft de heilige het erover dat de mensen moeilijke tijden doormaken. Oogsten mislukken en ze beginnen zich te voeden met bosvruchten en minderwaardige paddenstoelen. Václav voelt zich zwaar beledigd door het feit dat ze sommige paddenstoelen zelfs al naar hem vernoemd hebben – václavka is het normale Tsjechische woord voor honingzwam. Veverka wordt daarop kwaad en roept “Weg met Václav! Žižka in zijn plaats!” Het komt tot een zwaartgevecht tussen Hynek en Veverka, waarna Veverka weer in de cel belandt. In het derde en laatste bericht, 20 juni, beveelt Václav de paardenmarkt in Praag naar hem te vernoemen en het bestaande standbeeld van hem te vervangen door een groter.

Het stuk wordt gekruist door de komst van een leraar geschiedenis, Josef Bohuslav Chvojka, die vertelt dat het in Europa gespannen tijden zijn, en dat ook in Tsjechië iets in gang is gezet toen in maart een petitie aan de keizer was overhandigd voor meer rechten. Het kwam zelfs tot geweld toen een zekere Windischgrätz de liberale opstand neersloeg. In die spanning wordt er opnieuw gediscussieerd over het waarheidsgehalte van de legende. Chvojka zelf is volledig overtuigd van het bestaan van het leger in tegenstelling tot zijn collega Vlasák, en is naar de berg gekomen om het te bewijzen. Uit de vragen die hij stelt komen we een aantal dingen te weten over de legende, zoals hoe het zit met de vrouwen in Blaník, of het waar is dat uitwerpselen er in goud veranderen, enzovoort. Hij herformuleert de centrale vraag van de hele discussie en probeert een antwoord los te krijgen. De ruiters willen dan van hem weten of het nu het juiste moment is om uit te rijden.

De oplossing komt er wanneer Veverka ontsnapt en zonder resultaat uitrijdt. Šlupka komt ook terug en vertelt dat in Praag alles weer rustig is. De opstandelingen hadden geen zin meer toen Windischgrätz was begonnen schieten, en in het dorp hebben ze het geld dat ze voor de opstand gespaard hadden dan maar gebruikt om een kegelbaan te bouwen. Šlupka heeft een aantal ballen en kegels bij. Terwijl de ruiters beginnen kegelen formuleert Chvojka het antwoord op de vraag wat hij tegen zijn leerlingen moet zeggen, en zo ook het antwoord op de hele discussie: “We hebben ons eigen Tsjechisch leger, het is goed bewapend en geoefend, het staat steeds paraat, het volgt zorgzaam wat er in Tsjechië gebeurt en wacht tot het met het volk het allerslechtst gaat.” Smil voegt daar nog aan toe: “en zeg hen ook dat het nog nooit zo erg was dat het niet nog erger kon.” Terwijl het licht uitgaat en de ruiters verder kegelen herhaalt de verteller zijn voordacht.